

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

SEÇİM SİSTEMİ TARTIŞMASI VE İKİ TURLU SİSTEM

Nisan 1996
(Yayın No. TÜSİAD-T/95 - 4/197)

Mesrutiyet Caddesi, No 74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: 0212 249 54 48 - 0212 249 07 23 • Telefax: 0212 249 13 50

*Bu yayının tamamı veya bir bölümü
TÜSİAD "Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem"
referansı yazılmak kaydıyla yayınlanabilir.*

ISBN : 975-7249-26-2

Ajans Medya Reklamcılık A.Ş.

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Murat Sertel ve Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanan "Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru" adlı çalışmanın Mayıs 1995'de yayımlanmasından yaklaşık 1 yıl sonra aynı konuda ikinci bir çalışmanın okuyucunun dikkatine sunulması, TÜSİAD'ın konuya verdiği önemin bir göstergesidir.

TÜSİAD, ülkemizin siyasal ve toplumsal koşullarına uygun bir seçim sisteminin benimsenmesiyle, siyasal rejimde ortaya çıkan kimi tikanıklıkların daha kolay aşılabileceği inancını taşımaktadır. Bu nedenle, seçim sistemi tercihi konusundaki özgün ve katkı niteliğindeki çalışmaların teşvik edilmesi gereği bulunmaktadır.

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimde bir kez daha yeni bir seçim sistemi denenmiş ve çok kısa sürede ve üzerinde yeterince düşünülmeyen benimsenen yeni sistemin, siyasal sorunlara, özellikle de yönetimde istikrar sorununa tatmin edici çözümler getiremediği gözlemlenmektedir. Bu durum, seçim sistemi üzerinde yeniden düşünmeyi zorunlu hale getirmektedir. Türkiye'de merkez-sağ ve merkez-solun kendi aralarında işbirliği yaptıkları bir ortama büyük ihtiyaç vardır. Bu işbirliğini teşvik edecek, aynı zamanda da temsil ilkesini zedelemeyen yönetimde istikrara katkıda bulunacak bir seçim sisteminin tasarlanması gerekmektedir.

TÜSİAD kurulduğu 1971 yılından bu yana Türkiye'nin piyasa modeli içinde kalkınması, ekonomik ve sosyal yaşamda dünya standartlarına ulaşması için çabalarını sürdürmekte, araştırmalar yaptırmakta, bilimsel toplantılar düzenlemekte ve çeşitli yayınlar yapmaktadır.

Kamu yararına çalışan gönüllü bir özel sektör kuruluşu olan TÜSİAD, yayınlarında bilimsel ve tarafsız kalmayı amaç edinmiştir. bu nedenle, raporda belirtilen değerlendirmelerin resmi görüşler veya üyelerini görüşleri ile doğrudan ilişkisi söz konusu olamaz.

Galatasaray Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Seyfettin Gürsel tarafından hazırlanan "Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem" başlıklı çalışma, seçim sistemi tartışmasına bu açıdan yaklaşmakta ve iki turlu sistemin ülkenin ihtiyaçlarına en uygun düşen sistem olduğunu savunmaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

Doç. Dr. Seyfettin Gürsel, Grenoble Üniversitesi İktisat Fakültesi (1973) ve Siyasal Bilimler Enstitüsü'nü (1974) bitirdi. Yüksek Lisans (1975) ve Doktora (1979) öğrenimini ekonomi dalında Paris Nanterre Üniversitesi'nde tamamladı. 1980-1983 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyeliğinde bulundu. 1983 yılında üniversiteden istifa eden Gürsel, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'nin (İletişim Yayınları) yayın yönetmenliğini ve özel sektörde yöneticilik yaptı. TÜSES (Türkiye Siyasal Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı) Yönetim Kurulu üyesi olan Gürsel'in, İktisadın çeşitli alanlarında yurtiçi ve yurtdışında yayınlanmış çok sayıda yapıtı bulunmaktadır. Seyfettin Gürsel halen Galatasaray Üniversitesi Ekonomi Bölümünde öğretim üyeliği yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
1. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SİYASET VE İKİ TURLU SEÇİM SİSTEMİ	13
1. Türkiye'de Siyasal Yapı ve Siyasetin Güncel Sorunları	15
2. İki Turlu Seçim Sistemi	18
3. Siyasal Amaçlar ve İki Turlu Sistem	21
3.1. Çoğulcu Yapıyla Uyumluluk	21
3.2. İstikrarlı Yönetim	22
4. İki Turlu Sistemin Bazı Teknik Sorunları	25
4.1. Nisbiliğin Dozajı	25
4.2. Ulusal Baraj	26
4.3. İkinci Tura Katılacak Aday Sayısı	27
4.4. Seçim Bölgelerinin Belirlenmesi	29
5. İki Turlu Sistemin Zayıf Noktaları ve Bazı Eleştiriler	30
5.1. Yönetimde İstikrar	30
5.2. Dar Bölge	31
5.3. "Çoğunluğa Saygı"	33
5.4. İkinci Turun Adaysız Kalma İhtimali	34
5.5. Parti Disiplini	34
2. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMİ ARAYIŞLARI	37
1. Amaç ve İlkelerin Tanımı	40
1.1. Partilerin Parlamentoda Temsili	40
1.2. Genel Siyasal İstikrar	42
1.3. Yönetimde İstikrar	43
2. Gündemdeki Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi	45
2.1. Barajlı d'Hont Sistemi	45
2.1.1. Temel Kurallar ve Sonuçları	45
2.1.2. Değerlendirme	46
2.2. Çoğunlukçu Uzlaş	48
2.2.1. Temel Kurallar ve Muhtemel Sonuçları	48
2.2.2. Değerlendirme	53
2.3. Nisbi Takviyeli İki Turlu Seçim	56

2.3.1.	Temel Kurallar	56
2.3.2	Değerlendirme	56
3.	Partiler ve Seçim Stratejileri	61
3.1.	Postülalar	61
3.2.	Türkiye’de Partiler ve Seçim Sistemi Tercihleri	62
SONSÖZ		67
EKLER		71
EK:1 İKİ TURLU SİSTEMİN TEKNİK ELEŞTİRİLERİNE YANIT		73
1.	Kötü Adayın Seçimi	73
2.	Güçlü Partinin Yapay Bölünme Taktiği	75
3.	İki Turlu Sistemin Bazı Sözde “Hastalıkları”	76
EK:2 ÇOĞUNLUKÇU UZLAŞI SİSTEMİNİN BAZI ZAAFLARI		79
1.	Küçük İlimli Parti Tahakkümü	79
2.	Temsil Sorunu ve Tercih Dereceleri	83
EK:3 ÜLKE BARAJLI D’HONT SİSTEMİNİN (Kasım 1995) PARLAMENTONUN BİLEŞİMİNE ETKİLERİ		87
1.	Simülasyon Modeli	87
2.	Siyaseten Anlamlı Senaryolar	88
3.	Genel Değerlendirme	92
EK:4 İKİ TURLU SİSTEMİN DÜNYADAKİ UYGULAMALARI		93
1.	Klasik İki Turlu Sistem	93
2.	Nisbi Takviyeli İki Turlu Sistem	94
3.	Orjinal Kurma Sistemler	95

GİRİŞ

Türkiye'nin seçim sistemi serüveni talihsizliklerle doludur. 1946 yılında **Geniş Bölge Basit Çoğunluk** sistemi ile başlayan bu serüven, 1960'da bir tepki sonucu **Nisbi Temsil** ile, ardından nisbi temsili yakınsayan **d'Hont** sistemiyle devam etmiş, 1983'den itibaren de, yine bir tepki sonucu, her genel seçimde **D'Hont** sisteminin son derece özgün **Çifte Barajlı** bir versiyonunun uygulanmasıyla son derece hareketli bir görünüm kazanmış ve nihayet 24 Aralık 1995'de **Tek Barajlı** ve daha **nisbi karakterli** bir **D'Hont sistemi** uygulanarak “zayıf hükümetler” dönemi açılmıştır.

Geriye dönüp baktığımızda, uzun ömürlü bir seçim sistemini yerleştirmeyi bir türlü başaramadığımızı görüyoruz. Özellikle son dönemde benimsenen seçim sistemlerinin ömürleri giderek kısalmış, ikinci bir kez uygulanmaya dahi ömürleri yetmez olmuştur.

Bu istikrarsızlığın çeşitli nedenleri vardır. Bir kere toplumsal dinamik, siyasal yapılarda çok hızlı dönüşümlere yolaçmaktadır. İki büyük kitlesel partinin yer aldığı bir yapıya uygun seçim sisteminin, çok sayıda ve aşağı yukarı birbirine yakın güçte partinin yer aldığı yapıya uygun seçim sisteminden farklı olmasının gerektiği, konuyu yeterince bilmeyen bir seçmen tarafından dahi kolaylıkla tahmin edilecektir. Seçim sistemlerinin partiler rejimindeki değişikliklere her zaman süretle uyum sağladığı söylenemez. Genellikle, başlangıçta varolan bir uyum, değişimler sonucu bu niteliğini yitirmekte, buna karşılık siyasal çoğunluk gereken uyarlamaları yapamamakta ya da yapmamaktadır.

İkinci bir neden, seçimlerden ne beklendiği, amaçların ne olduğu konusunda istikrarlı bir konsensusun, toplumda ve siyasal sınıfta olmayışından kaynaklanmaktadır. Temsili demokrasilerde seçimin esas işlevi, seçmenlere alternatif politika kümeleri içinden tercihler yapma olanağını sağlayarak, bu alternatifler içinden çoğunluğun beğenisini kazanan politika kümesinin, yasama ve yürütme organları tarafından uygulanmasını sağlamaktır. Modern demokrasilerde alternatif politika kümelerini siyasal partiler temsil ederler. Böylelikle seçim, seçmenlerin partilerle ilgili tercihlerine indirgenmiş olur. Seçim sistemi, partilerin yasama ve yürütme organlarında temsilini belirlerken, hangi amaçları dikkate alarak bu belirleme işlemini yapacağına dair kalıcı ve siyasal yapıya uygun bir konsensus yoksa, seçim sisteminin sık sık değiştirilmesini doğal karşılamak gerekir. Seçim sistemleri konusunun uzmanlarından J. Levin ve B. Nalebuff'un son makalelerinde söyledikleri gibi, "Hiç

bir konsensus olmadığı takdirde, hiç bir seçim sistemi, olmayan bir konsensusu gerçekleştiremez" (**An introduction to vote counting schemes**, *Journal of Economic Perspectives*, Winter 1995, s. 24).

Üçüncü neden, seçim sistemlerinin genel yapısından kaynaklanmaktadır. 1951 yılından bu yana Arrow sayesinde biliyoruz ki (J. Kenneth Arrow, **Social Choice and Individual Values**, Yale Un. Press, 1951), bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere geçiş hiç de kolay değildir. Çok sayıda farklı bireysel tercihleri toplayarak, toplumsal açıdan optimal bir çözüme varmak genellikle olanaksızdır. Seçim sistemi de, bireysel tercihleri toplumsal tercihe dönüştürmeye yarayan bir aletten başka birşey değildir. Arrow'un ve onu izleyen çalışmaların ışığında bu aletin mükemmel olamayacağını biliyoruz. Hatta seçim sisteminin kusurları, bazen bireysel tercihlerin aşikar bir çoğunluğu ile çelişen sonuçlar verebilirler. Hitler'in Nazi Partisi'nin 1933 yılında iktidara gelişi bu tür bir sonucun klasik örneklerinden biridir. Bu çok bilinen örneği tekrarlamak yerine, farklı, ama son derece çarpıcı, bir o ölçüde de öğretici bir örnek vermek istiyorum.

Örnek hikayemiz, ABD'nin Maryland eyaletinde, 1966 yılının guvernör seçimi öncesinde, Demokrat Partinin yaptığı önseçimle başlamaktadır. Bu seçimde aşırı muhafazakar George P. Mahoney demokratların % 40'nın, liberal nitelikli Thomas Finan ve Carlton Sickles ise herbiri demokratların % 30'unun oylarını alırlar. Böylece Mahoney demokratların adayı olur. Gerek Finan gerek Sickles ikili bir yarışta Mahoney'i kesinlikle mağlup edebilecekken, birbirlerinin oylarını bölerek adaylığı aşırı bir muhafazakara kaptırmayı "başarmışlardır". Oysa, Maryland eyaleti demokratların kalelerinden biridir ve seçmenler ağırlıklı olarak liberal eğilimlidirler. Guvernör seçiminde demokrat seçmenlerin önemli bir kısmı, aşırı muhafazakar Mahoney'e oy vermektense, Cumhuriyetçi Parti'nin ismi pek duyulmamış adayına oy verirler ve sonuçta bu partinin adayı seçilir. Adayın ismi Spiro T. Agnew'dur. Daha sonra Richard Nixon Agnew'u başkan yardımcısı yapar. Neyse ki, patlayan bir skandal sonucu Spiro T. Agnew istifa etmek zorunda kalır. Nixon da Gerald Ford'u başkan yardımcılığına getirir. Neyse ki diyorum çünkü bir süre sonra **Watergate skandalı** ortaya çıkacak ve Ford başkan olacaktır. Spiro'nun başı derde girmeseydi ABD'ne başkan olması kaçınılmazdı. (Bkz. **An introduction to vote counting schemes**, s. 7, a.g.k.)

Seçim sisteminin azizliği sayesinde Maryland eyaletinin seçmenlerinin çoğunluğu mutsuz olmuşken, bu mutsuzluğa ABD'nin seçmenlerinin çoğunluğunun mutsuzluğunun eklenmesine de ramak kalmıştı. Seçim sistemlerinin tarihi benzer olay-

larla doludur. 1994 yılında yapılan belediye başkanları seçimlerinin sonuçları arasında çok sayıda benzer örnek mevcuttur. . Yukarıdaki açıklamaların ve hikayenin kıssadan hissesi, seçim sistemi alternatifleri arasından bir tercih yaparken, her zaman kusurlu alternatifler arasından bir tercih yapıldığının bilinmesidir. Önemli olan en az kusurlu sistemi seçebilmektir.

Seçim sistemi alternatifleri, bu çalışmanın konusu olan parlamento seçimleri alanında bile son derece çeşitlidirler. En az 7-8 adet temel sistem sözkonusudur. Bu temel sistemleri ikili kombinezonlar şeklinde de uygulayabilirsiniz. Bu nedenle, demokratik rejimlerde uygulanan seçim sistemlerinin sayısı onlarla ifade edilebilir. Bu giriş bölümünde okuyucuya genel bir fikir vermek amacıyla, seçim sistemlerini bazı temel özelliklerine göre sınıflandırmak istiyorum.

İlk ayırım seçimin temel siyasal amacı açısından yapılabilir. Temsilde eşitlik isteniyorsa **nisbi yöntemler**, eşitsizlik pahasına parlamentoda belli bir çoğunluk isteniyorsa **çoğunlukçu yöntemler** gündeme gelecektir.

İkinci ayırım seçim aşamalarının sayısı ile ilgilidir. Seçmenlerden tercihlerini bir defa da açıklamaları isteniyorsa, seçim sistemi **tek turlu** olacaktır. Seçmenlerden farklı tercihlerini ardarda gelen iki aşamada açıklamaları yeğleniyorsa, seçim **iki turda** tamamlanacaktır.

Üçüncü ayırım, seçmenlerin tercihleri ile ilgili istenen bilginin çeşitliliğine bağlıdır. Seçmenlerden sadece ilk tercihlerini açıklamaları isteniyorsa, sıralamaya izin vermeyen ve siyasal amaca göre **çoğunlukçu ya da nisbi karakterli** bir yöntem seçilecektir. Yok eğer, seçmenlerin ilk tercihlerinin yanı sıra ikinci ve daha sonraki tercihlerini, bir başka deyişle, **en çok istedikleri kadar, en çok istemediklerini** de dikkate alarak bir sonuca gitmek isteniyorsa, o zaman **sıralama** olanağı veren seçim sistemleri tercih edilmelidir.

Bu üç temel tipin kombinezonu da olanaklıdır. Örneğin **İki Turlu** sistem, seçmenden her defasında bir tek tercih yapmasını istemekte, ancak seçim sürecini birbirini izleyen ve birincisinin sonuçları belli olduktan sonra ikincisinin yapıldığı iki aşamaya bölerek, seçmene aynı zamanda hem **en çok istediğini** hem de **en çok istemediğini** açıklama fırsatını vermektedir. **İki tur** sayesinde seçmen, farklı yoğunlukta arzu ettiği alternatifler arasında tatminini optimize etmeye yardımcı olacak **oy kullanma stratejisi** izleme olanağına kavuşmaktadır.

Tüm bu açıklamalar ışığında vurgulanması gereken husus, öncelikle seçimlerden beklenen amaçların tanımlanması gereğidir. Bu tanımlama ne kadar net bir şekilde yapılırsa, alternatif seçim sistemleri arasından bir tercih yapmak da o kadar

kolaylaşacaktır çünkü bu tercih, seçim sistemlerinin, tanımlanan amaçları gerçekleştirme yeteneklerinin test edilmesi sonucunda oluşacaktır. Sorunlar da buradan itibaren başlar.

Güdülen amaçlar ne kadar çok olursa, bu amaçları birarada iyi kötü gerçekleştirecek bir sistem bulmak o kadar zorlaşacaktır. Diğer bir sorun, çelişik amaçlar tanımlamaktır. Tipik örnek, **temsilde adaletle, yönetimde istikrarı** birarada gerçekleştirmeye çalışmaktır. Çok partili bir rejimde, bu iki amacı birden gerçekleştirebilecek bir seçim sistemi bulmak olanaksızdır. Tabi bu olanaksızlık, **adaletten** ve **istikrardan** ne anladığınıza bağlıdır. Tutarlı amaçlar bütünü oluşturmak elbette kolay değildir. Ama daha zoru, toplumun çoğunluğunca benimsenen tutarlı amaçlar bütünü varolsa da ve bu amaçlara en uygun seçim sistemi tasarlanmış olsa da, bu seçim sistemini yasalaştıracak parlamento çoğunluğunu bulmaktır. Kabul edilen seçim sistemlerinin mutlaka toplumun çoğunluğunun tercihi ile uyum içinde olmasının hiç bir garantisi yoktur. Bu uyum olmadığı sürece de, tartışmalar ve arayışlar sürüp gidecektir.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye'nin siyasal yapısının özelliklerinden ve sorunlarından hareketle, seçim sisteminin gerçekleştirmesi gerektiği düşünülen amaçlar tanımlanacak, bu tanımlamanın ışığında da, en uygun sistemin **Nisbi Takviyeli İki Turlu** seçim sistemi olduğu kanıtlanmaya çalışılacaktır. Bölümün son kısmında, bu sistemin kimi sorun ve zaafının değerlendirilmesi yer almaktadır.

İkinci Bölümde, **Nisbi Takviyeli İki Turlu** seçim sisteminin, 24 Aralık seçimlerinde uygulanan **Ülke Barajlı d'Hont** ile 1995'de TÜSİAD'ın yayınladığı bir raporda Murat Sertel ve Ersin Kalaycıoğlu tarafından gündeme getirilen ve Türkiye açısından dikkate değer özellikler taşıyan **Çoğunlukçu Uzlaş** sistemlerinin, tanımlanan amaçlar açısından sistematik bir karşılaştırılması yapılmaktadır. Çalışma, başlıca partilerin seçim sistemi tercihleri ve bu alanda güttükleri stratejilerin analizi ile son bulmaktadır.

Ayrıca, çalışmanın sonunda yer alan eklerde, **İki Turlu** sisteme yöneltilen teknik eleştirilerin yanıtlarına (EK 1), **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin bazı tutarsızlıklarının analizine (EK 2) ve halen yürülükte olan seçim sisteminin simülasyon modeli aracılığıyla tek parti hükümeti ve koalisyon seçenekleri açısından test edilmesine (EK 3) yer verilmiştir. Son olarak Ek 4'de **İki Turlu** sistemin Dünya'da uygulanan çeşitli versiyonlarının özet bir tanıtımı yapılmaktadır.

B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE SİYASET VE İKİ TURLU SEÇİM SİSTEMİ

TÜRKİYE'DE SİYASET VE İKİ TURLU SEÇİM SİSTEMİ

Türkiye'ye uygun bir seçim sistemi tasarlariken önce siyasal yapının özelliklerini ve bu özelliklerin yarattığı sorunları saptamamız gerekiyor. Sorunlara konulacak doğru teşhisler doğru çözümlerin de anahtarıdır. Çözüm önerileri ise seçim sisteminin içermesi gereken özellikleri belirleyecektir. Bu belirlemeyle birlikte bilinen ve tecrübe edilmiş seçim sistemleri arasında bir tercih yapmak kolaylaşır.

1. Türkiye'de Siyasal Yapı ve Siyasetin Güncel Sorunları

Türkiye'nin siyasal yapısı çoğulcudur ve dikkate değer bir bölünmüşlüğü içermektedir. Seçmen nezdinde asgari desteğe sahip (örneğin %3-4) parti sayısı 7-8 civarındadır. Altı çizilmesi gereken diğer bir özellik de hiç bir partinin farklı bir biçimde öne çıkamamasıdır. Başka bir deyişle sistemde **hakim parti** yoktur. Bu bölünmüşlüğü, bir bakıma da çoğulculuğun klasik sosyo ekonomik çelişkilerin ötesinde, kültürel parçalanmışlıktan kaynaklandığını biliyoruz. Laik/Anti-laik, Batı kültürü/Doğu kültürü, merkezîyetçilik/ademi-merkezîyetçilik, geleneksel sağ/sol ek-seniyle birlikte toplumu çok sesli, dolayısıyla çok partili yapan nesnel ortamı oluşturmaktadır. Bu unsurlara bir de yakın siyasal tarihimizin liderler düzeyinde yarattığı öznel boyutu da ekleyecek olursak, çok sayıda partinin varlığını yapay ve geçici bir olgu olarak değerlendiremeyiz.

12 Eylül rejiminin tercihi olan ve 2.5 parti rejimini hedefleyen seçim sisteminin iflasının ardında, yukarıdaki özelliklerin görmezden gelinmesi, hatta daha vahimi, böyle son derece "özgün" bir seçim sistemi aracılığıyla siyasal yapımızın özelliklerinin değiştirilebileceği ve partiler rejiminin böylelikle istenen kalıba sokulabileceği inancı yatmaktadır. Türkiye'nin son oniki yılda yaşadığı üç genel seçim tecrübesi evrensel bir gerçeği bir kez daha doğrulamıştır. Çok partiyi az partiye seçim sistemi aracılığıyla iradi bir zorlamaya indirgemeye çalışmak, temsili demokrasinin temel ilkeleri bir yana, hedeflenen istikrar açısından da hem yanlış hem de olanaksızdır. Nitekim, 12 Eylül'ün seçim sistemi, **çoğunluk tarafından kesinlikle reddedilen bir azınlık partisinin**, parlamentoda birinci parti oldu diye hükümeti kurma görevini üstlenmesi ihtimalini, hatta % 30 eşiği civarında bir oy desteğine sahip olduğu takdirde, çoğunluğu elde etme ihtimalini siyasal gündemimize sokma "başarısını" göstermişti. İstikrarsızlığı derin bir bunalıma dönüştürmek için bundan daha kestirme bir yol düşünülemezdi.

Bu ilk gözlemlerden çıkartılması gereken birinci sonuç yeni seçim sisteminin çok partililiğe uygun düşmesi ve çok sesliliği yasama organına yansıtacak mekanizmalara sahip olması gereğidir. Bu yansıtma aynı zamanda demokratik rejimin önemli harçlarından biri olan temsil edilme olgusunun gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Diğer yandan, Türkiye'nin en önemli siyasal sorunun istikrarlı ve etkin bir yürütmenin varlığı olduğu konusunda geniş bir görüş birliği oluşmuştur. Ekonomik istikrarı ve düzenli gelişmeyi sağlamak için ekonomik sistemimizde köklü dönüşümlerin artık ertelenemeyecek kadar aciliyet kazandığını kabul etmek gerekir. Popülist politikaların sonuna gelinmiştir. Vergi tabanını genişletecek bir maliye reformu, hızlı bir özelleştirme, SSK'nın yeniden düzenlenmesi (belki özel sektöre açılması), işsizlik sigortası Türkiye'nin en kısa zamanda gerçekleştirmesi gereken köklü dönüşümlerin başlıcalarıdır. Türkiye, büyük bir mali yük getiren ve demokratik rejimi tehdit eden Güney-Doğu sorununa artık siyasal bir çözüm getirmek zorundadır. Köhnemiş merkezi idari yapı ademi merkeziyetçi bir reformu beklemektedir. Bu gündemin üstesinden ancak istikrarlı ve etkin bir yürütmeyle kalkabileceğimiz bence aşıkardır. Dolayısıyla seçim sisteminin böyle bir yürütmeye yolaçma ihtimali olabildiğince yüksek olmalıdır.

Ancak etkin bir hükümet arayışı, daha önce de belirttiğimiz gibi, hiç bir zaman zorlama azınlık iktidarları yaratmaya dönük olmamalıdır. Böyle bir iktidarın parlamento aritmetiği açısından istikrar koşulunu sağladığı düşünülse bile, toplum nezdinde hatırı sayılır bir çoğunluk tarafından reddediliyor olması, bizzat demokratik rejimde yaralar açma riski bir yana, arzu edilen etkinliği sağlayabilmesi de oldukça kuşkuludur. 1987 ertesinin deneyimi ANAP hükümetlerinin parlamentoda çoğunluğa sahip olmakla birlikte toplumda geniş bir muhalefetle karşı karşıya kalmaları nedeniyle, etkinlik ve siyasal cesaret konusunda oldukça yetersiz kaldıklarını göstermiştir.

Çok partili bir siyasal yapıda, hükümetin arkasında seçmen desteği bakımından mutlak çoğunluğun (geçerli oyların % 50+1'i) aranması doğru olmayabilir. Mevcut partilerin bir kısmının ideoloji ve siyasal program açısından birbirlerine yakın oldukları, bir başka deyişle siyaseten komşu partilerden oluşan alt kümelerin var olduğu bir partiler rejiminde, % 40 oranı civarında desteğe sahip bir partinin tek başına iktidar olabilmesi bence makul kabul edilmelidir. Ancak bir şartla: Bu partinin marjinal olmayan siyaseten komşu bir partiye sahip olması şartıyla. Nedeni basittir. Tanım icabı siyaseten komşu partinin seçmenlerinin ikinci tercihleri bu partiye yönelir ve uygulayacağı temel politikaların bu seçmenler tarafından da tercih edilen politikalar olduğu bir gerçektir. Örneğin özelleştirme konusunda DYP ile ANAP

seçmenlerinin, aynı sosyal ve kültürel özelliklere sahip olmaları durumunda, farklı görüşlere sahip olmadıklarını kolaylıkla tahmin edebiliriz. Keza CHP ile DSP seçmenlerinin laiklik konusunda büyük ölçüde ortak görüşlere sahip oldukları bellidir. Öne sürdüğümüz bu şart bir başka açıdan da önemlidir: Seçim sistemi, sistem karşıtı bir partinin (bundan böyle **anti-sistem** parti diyeceğiz), bir başka deyişle aldığı oya oranla çok düşük miktarda ikinci derecede desteğe sahip olarak kendisine oy vermeyen seçmenlerin büyük çoğunluğu tarafından en az istenen ya da en çok istenmeyen parti olarak diğer partilerden ayrılan bir partinin, % 40 oy desteğiyle iktidar olmasını kolaylaştırmamalıdır. Bu konuyu 2. Bölümde etraflıca ele alacağım için bu hatırlatmayı yapmakla yetiniyorum. Sonuç olarak merkeze yakın bir parti mutlak çoğunluk desteğine sahip olmasa da, asgari bir azınlık desteğine (örneğin % 40) sahip olduğu takdirde tek başına iktidar olabilmelidir.¹ Çünkü böyle bir iktidarın karşısında toplumda çoğunluk oluşturan bir red cephesi olmayacaktır. Çok partili bir rejimde bir partinin tek başına geçerli oylarda mutlak çoğunluğu yakalaması çok düşük bir ihtimal olduğuna göre, yukarıda tanımlanan azınlık eşiği, belirttiğim siyasal koşul altında etkin yürütme hedefi nedeniyle tek parti iktidarına cevaz vermemelidir.

Bu tür bir istikrar arayışı içinde potansiyel bir tehlikeyi de taşır. Çoğunlukçu bir seçim sistemi, özellikle çok partili bir rejimde, yani oyların dağıldığı ama aynı zamanda bir partide nispeten yoğunlaştığı bir durumda, böyle bir sistemin bilinen azizlikleri nedeniyle birinci partiyi parlamentoda anayasal çoğunluğa sahip kılabilir. Böyle bir durumun ortaya çıkması için bu partinin oylarının % 50'yi aşması da hi gerekmebilir. Eğer anayasa değişiklikleri zorunlu olarak referandum gerektirmiyorsa, ki Türkiye'de durum böyledir, birinci gelen partinin, yüksek ve farklı da hi olsa, azınlık oyuyla anayasayı değiştirme olanağını elde etmesi demokratik bir rejimde kabul edilemez. Dolayısıyla seçim sistemi bu tür bir olasılığı engelleyici mekanizmalara sahip olmalıdır.

Türkiye'de temsili demokrasinin sorunları buraya kadar anlattıklarımızla sınırlı değildir. Seçmenle milletvekili arasındaki bağ geniş bölge sistemi nedeniyle oldukça zayıftır. Adayların kimliklerinin önemi en aza indirgenmiş, partilerin yönetim hiyerarşileri ise önplana çıkmış durumdadır. Seçilen adayın görevi itibarıyla seçmen tarafından denetlenmesi ve yönlendirilmesi olanağı çok fazla değildir. Şikayet edi-

¹ **Dieter Noblen** seçim sistemleri ve sonuçları üzerine yaptığı çalışmada % 40-41 oy oranını iktidar eşiği olarak belirlemiştir "Panorama des proportionels", *Revue Pouvoir*, no 32, 1986 Bu bilgiyi meslektaşım Doç. Dr. Süheyl Batum'a borçluyum. Batum ayrıca bu çalışmayı okuyarak yararlı gözlem ve eleştirilerde bulunmuştur. Özellikle, önerdiğim Nisbi Takviyeli İki Turlu seçim sisteminin mevcut Anayasa'ya uydurulması sorununa yaptığı katkıdan dolayı kendisine teşekkür ederken, tüm yorum ve muhtemel yanlışlardan yazarın sorumlu olduğunu hatırlatmak isterim

len “ liderler sultanı ” olgusu bu özelliğın en belirgin sonucudur.

Geniş bölge sistemi aday belirlenmesinde parti yönetimini ve parti örgütünü belirleyici yaptığından, Türkiye koşullarında, genel olarak aday kalitesinin ortalaması düşük olmaktadır. Buna karşılık, dar bölge sisteminde adayın kişiliğı, siyasal birikimi, helki de en önemlisi siyasal ahlakı seçmenin oy davranışında etkili olacağından, aday belirlemede parti örgütü başat bir işlev görmeye devam etse bile, adayın kalitesine daha fazla önem vermek zorunda kalacaktır. Çünkü seçmen, siyaseten yakın partilerin olduğı bir rejimde, parti kadar aday seçmeyi de önemseyecektir. Bu özellik doğal olarak yakın partiler arası rekabetin adaylar düzeyinde de yapılacağını gösterir. Dolayısıyla yeni bir seçim sistemi tasarlarırken aday kalitesi sorununu da dikkate almak gerekir.

Özetleyecek olursak yeni seçim sistemi:

1. Çok sesli-çok partili siyasal yapıyı parlamentoya yansıtmalıdır. Bu yansımadan kastım **temsilde adalet** değil (bu konuyu 2. Bölümde tartışacağız) **salt temsildir**. Çok marjinal olmayan (örneğin % 2'nin üstü) en küçük parti parlamentoda temsil edilebilmelidir. Önemli olan oy oranıyla milletvekili oranı arasındaki fark değil, farklı siyasetlerin, değişik seslerin parlamentoda temsil edilmesidir.

2. Zorlamaya kaçmadan yürütmede istikrarı ve etkinliğı gözetmelidir. Ancak anayasal çoğunluğu tek partiye sadece yüksek oy oranlarında (örneğin % 55 ve üzeri) vermelidir.

3. Milletvekili kalitesini arttırıcı ve seçmenin denetimini geliştirici olmalıdır.

Bu kısıtlara ya da amaçlara en iyi cevap verebilecek seçim sistemi kanımca **Nisbi Takviyeli İki Turlu Dar Bölge** (bundan böyle kısaca **İki Turlu** olarak anılacaktır) seçim sistemidir. Önce sistemi açıklamak, gerekçelerimi sıralamak ve iki turlu sistemin kimi sorun ve zaafiyetlerine deyindikten sonra bu sisteme yöneltilen çok yönlü eleştirileri yanıtlamak istiyorum. Okuyucu iki turlu seçim sisteminin gündemde olan diğer seçim sistemleriyle siyasal rejimin ihtiyaçları açısından sistematik bir karşılaştırması için, Giriş bölümünde de belirttiğim gibi, 2. Bölüme kadar sabredecektir.

2. İki Turlu Seçim Sistemi

Kanımca tanımladığımız amaçlar\hedefler açısından en uygun sistem **parlamentonun büyük kısmının iki turlu dar bölgede seçildiğı, küçük kısmının ise ulusal düzeyde nisbi sistemle belirlendiğı karma bir sistemdir**.

Bu sistem halen Fransa 'da ve kimi diğer ülkelerde uygulanmakta olan seçim sisteminin nisbi temsil sistemiyle takviye edilmiş bir biçimdir. İki Turlu sistem nisbi takviyeli biçimiyle eski sosyalist ülkelerin bazılarında da uygulanmaya başlamıştır. (Bkz. EK 4). Dar bölge sistemine nisbi temsilin eklenmesi yeni bir olay değildir. İtalya ve Rusya' da yeni seçim sistemlerinde böyle karma bir yöntemi tercih etmişlerdir. Ancak kısa bir hatırlatma yapmam gerekir. Bu ülkelerde nisbi sistem ile belirlenen milletvekillerinin sayısı oransal olarak yüksektir; sırasıyla parlamentonun % 25 ve % 50 'si. Bunun nedeni tek turlu olarak dar bölgelerde yapılan seçimlerin yaratacağı bariz adaletsizliklerin dengelenmek istenmesidir. Bu tür bir karma sistemin istenilen sonuçları verdiği çok kuşkuludur. Benim burada önerim nisbi takviyenin sınırlı tutulmasıdır. Bu konuya ilerde tekrar döneceğiz.

Sistemin işleyişi özetle şöyle olacaktır: Seçmen sayısı 500'e bölünerek birbirine yaklaşık olarak eşit seçmen sayısına sahip 500 bölge tesbit edilir. Her bölgede 1. turda partiler birer adayla yarışa girerler; % 50+1 oy ve fazlasını alan aday seçilir. . Mutlak çoğunluğu hiçbir aday yakalayamamışsa, belli bir oranın üzerinde oy alan adaylar bir hafta sonra yapılan 2. tura katılırlar. Bu son tura katılmaya hak kazanmak için gerekli oy oranı , ne 2. turu anlamsız kalacak kadar düşük, ne de 1. turda seçmenin esas tercihini olumsuz etkileyecek yani seçmeni yararlı oy kullanmaya teşvik edecek kadar yüksek olmalıdır. Bu oran konusunda "bilimsel" bir kıstas yoktur. Oranın tesbitinde sistemi otuz yıldır uygulayan Fransa'nın tecrübelerinden yararlanılabilir. Bu ülkede halen 2. tur barajı kayıtlı seçmen sayısının % 12.5'i şeklindedir ve sistem gayet iyi işlemektedir. Demek ki 2. tura birden fazla aday katılmaya hak kazanabilir. Ancak bu hepsinin katılacağı anlamına gelmez. Sistem ittifaklara hem açık hem de bu ittifakları teşvik ettiğinden, ittifak yapan partilerin adayları birbirleri lehine 2. turdan çekilebileceklerdir. Genelde 2 ya da 3 adayın katılması söz konusu olmaktadır. Son turda mutlak çoğunluk aranmaz (aksi takdirde seçim sonuçlanmayabilir) ve en çok oy alan aday seçilir.

Kalan 50 milletvekili ise ulusal listelerden partilerin aldıkları oy oranına göre nisbi sistemle birinci turda belirlenirler. Ulusal baraj olmadığı takdirde ülke çapında % 2 oranında oy alan bir parti bir milletvekili ile parlamentoda temsil edilecektir; baraj da kendiliğinden % 2'dir.

Nisbi temsilin sisteme eklenmesinin genel nedeni, İki Turlu sistemin temsilde adalet ilkesini kabul edilemez ölçüde çığneme riskidir. Nitekim 2. turda partiler arası ittifaklara giremeyecek ölçüde özgün ya da radikal ideolojilere sahip partilerin aldıkları oy oranının çok altında temsil edilmeleri ya da hiç temsil edilmeme-

meleri sonucuyla karşı karşıya kalınabilmektedir. Fransa' da bazı dönemlerde Komünist Parti 1'e 5 gibi, Ulusal Cephe (aşırı milliyetçi parti) ve Yeşiller ise hiç temsil edilmeme gibi bir adaletsizlikle karşı karşıya gelmişlerdir. Halen Fransa'da da sistemin bu olumsuzluğunu gidermek için milletvekillerinin küçük bir kısmının nisbi temsille seçilmesi üzerinde durulmaktadır.

Nisbi temsil unsurunun eklenmesinin bir başka yararı da, parlamentoda ve hükümette ihtiyaç duyulan "teknokrat" kadroların (parti yönetimlerinin belirleyeceği) seçilebilmesini sağlamaktır. Bu durum özellikli dar bölgede (tek aday) "paraşüt aday" olayının yerel parti örgütünün ve seçmenin göstereceği tepkilerden kaçınmak için gereklidir.

Türkiye'nin özgün koşullarında, parlamentonun bir bölümünün nisbi temsil ile belirlenmesinin bir başka yararına dikkat çekmek gerekir. Ülkemizde, özellikle yeni sistemin ilk uygulamasında, partilerin 2. turda uzlaşmaya yanaşmadığı, oyların da bir parti üzerinde yoğunlaştığı (örneğin % 40) bir durumla karşı karşıya kalabiliriz. Böyle bir durumda hakim parti parlamentoda anayasal çoğunluğu (366 milletvekili) elde edebilir. Bunun için 550 seçim bölgesinin % 66'sında seçimi kazanması yeterli olacaktır. Tanımladığımız koşullarda bu olanaklıdır. Özellikle, hakim parti merkez-sağ bir partiye 2. turda kendisine nisbeten yakın partilerin seçmenlerinin oylarını alması çok yüksek bir ihtimal olduğuna göre kritik oranı yakalaması hiç de zor olmayacaktır. Oysa 500 adet dar bölge ve 50 adaylık ulusal liste durumunda, okuyucu hakim partinin dar bölgelerde % 66 oranında milletvekili kazansa bile toplam milletvekili sayısının 350'de kaldığını hesaplayabilir. Görüldüğü gibi milletvekillerinin bir bölümünün nisbi temsille seçilmesi azınlık desteğine sahip bir hakim partinin dar bölge nedeniyle aşırı temsil oranını törpülediğinden söz konusu risk tamamen ortadan kalkmasa da büyük ölçüde azalmış olacaktır.

Bu noktada okuyucu haklı olarak, sözkonusu 50 milletvekilinin "Türkiye Milletvekilliğine" çok benzediğini söyleyerek, Anayasa Mahkemesi'nden geçmeyeceği itirazını yapacaktır. "Türkiye milletvekilliği" hatırlanacağı gibi özetle şu özellikleri taşıyordu:

1- Parti listelerinden seçilen milletvekilleri seçimden sonra yine partiler tarafından belli illerle ilişkilendiriliyordu.

2- Boşalma olduğu takdirde ayrıca seçim yapılmayıp ara seçimlerde alınan oylara göre bu milletvekillikler belirleniyordu.

Anayasa Mahkemesi, "Türkiye Milletvekilliğini" iptal gerekçeleri ise şöyleydi:

1- Ülke milletvekilliği diye ayrı bir statünün Anayasa'ya aykırı olması.

2- Seçim bölgesinden seçilmemiş bir kişinin, partisinin aldığı oylara dayanılarak, partisinin yetkili kurulları kararıyla, bir ille ilişkilendirilmesinin Anayasa dışı olduğu.

3- Seçmenin isteği dışında, bir milletvekilinin bir ille ilişkilendirilmesinin demokratik olmadığı.

4- Ülke milletvekilini seçimsiz edinme yönteminin Anayasa ile bağdaşmadığı.

Bu gerekçeler, haklı veya haksız, nisbi yöntemle seçilecek 50 milletvekilliğinin nasıl düzenlenmesi konusunun anahtarlarıdır. Nisbi yöntemle belirlenecek milletvekillerinin ülke seçim çevresi yoluyla belirlenmeleri şart değildir. Bu 50 milletvekili pekala seçim kanunuyla belli illere bağlanabilir. Öte yandan, partilerin YSK'na hangi ilden hangi adayı gösterdiklerini belirten listeler vermesini düşünebiliriz. Bu listelerdeki aday sıralamasının aynı zamanda partiler açısından tercih sıralamasını da gösterdiği kabul edilirse, partilerin birinci turda aldıkları oy oranlarına göre bu 50 sandalyeyi paylaşmak hiç de zor olmayacaktır. Böylelikle, seçilen her milletvekilinin hangi ille bağlı olarak seçildiği de belirlenmiş olacaktır. Dahası, seçmenler de kimin, hangi parti tarafından, hangi ilden ve listenin kaçınıcı sırasından aday gösterildiğini bileceklerdir. Boşalma sorununu aşmanın en etkin yolu “yedek milletvekilliği”dir. Bu kurumun tüm milletvekillikleri için düşünülmesinde de büyük yarar vardır. Böylece sık sık yapılan ve siyasal dengeleri etkileyen ara seçimler gündemden çıkmış olur. Bu yapılmadığı takdirde topal bir çözüm olarak söz konusu ilde ara seçim yapılabilir. Ancak bu durumda seçimin çoğunlukçu bir karakter kazanacağı ve bu nedenle nisbi temsile aykırı düşeceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte az sayıda milletvekilliği söz konusu olacağından önemli bir sakınca yaratmayacağını düşünebiliriz. Böyle bir çözümün Anayasa açısından kabul edilebilir olduğunu sanıyorum.

3. Siyasal Amaçlar ve İki Turlu Sistem

Önerdiğim sistemin Türkiye 'nin siyasal koşullarına uygunluğu, bir başka deyimle yakarıda tanımladığım siyasal amaçlarla tutarlılığını iki açıdan sınayabiliriz: Çoğulcu siyasal yapıyla uyumluluk ve istikrarlı yürütme çıkarmada etkinlik.

3.1. Çoğulcu yapıyla uyumluluk

Önerilen sistem çoğulcu yapıyla uyumludur. Seçmen birinci turda kendisine en yakın gördüğü partiye, oyunun ziyan olacağı endişesine kapılmaksızın oy verebile-

cektir. Dolayısıyla birinci turda seçmenin esas tercihi sandığa yansiyacak, partilerin ülke çapında gerçek destek oranları herhangi bir çarpıtmaya maruz kalmaksızın belirlenmiş olacaktır. Ayrıca 50 sandalyeli kontenjanının varlığı, asgari düzeyde desteğe sahip küçük partilerin de parlamentoda temsilini sağladığından, bu partilerin savundukları fikir ve görüşler meşru bir zeminde temsil edilme olanağına kavuşacaktır. Bir bakıma birinci tur çoğulculuğun fotoğrafının çekilmesidir. Partilerin birleşmeye zorlanması söz konusu değildir. Dolayısıyla “yıkıcı” faaliyetlere gerek kalmamaktadır. Yakın partiler, aralarındaki rekabeti daha farklı ve olumlu düzeylerde sürdürmek durumundadırlar. Siyasal ahlak, tutarlılık, yönetici kalitesi doğal olarak rekabetin başlıca konularını oluşturacaktır.

Ayrıca, dar bölge sayesinde milletvekili kalitesinin ve seçmen denetiminin artması olanağının yolunun açıldığını belirtmek isterim. Geniş bölgede seçmen istemediği adaylara da oy vermek zorunda kalmaktadır. “Kalitesiz” adayların kendilerini liste içinde gizleme olanağı vardır. Projektörler geniş bölgede daha çok partilere ve liderlere çevrildiğinden seçmen bilmeden aslında hiç desteklemek istemediği adaylara da oy vermek durumunda kalmaktadır. Aday tek olunca, adayla ilgili bilgi de seçmen tercihinde önemli bir paya sahip olacaktır. Rekabetin, partileri en iyi adayları bulmaya zorlamasını doğal olarak bekleyebiliriz.

3.2. İstikrarlı yönetim

Önerilen sistem istikrarlı bir hükümet kurulmasını kolaylaştırmaktadır. İki Tur lu sistemin en önemli özelliği, siyaseten birbirine yakın partileri ittifak yapmaya teşvik etmesidir. İttifak kuralı son derece basittir. İttifak yapan partilerden hangisi birinci turda en yüksek oyu almışsa diğer parti öne geçen partiyi destekler; eğer adayı ikinci tur barajını aşmışsa bu pari adayını ikinci turdan çekmeyi peşinen kabul eder.

İkinci tur seçmenlerin istemedikleri partileri eledikleri aşamadır. Birinci turda elenen ya da ikinci turda seçilme şansı kalmayan partilerin seçmenleri istemediklerini eleyebilmek için ikinci derecede tercih ettiği ya da en az karşı olduğu adaya oy vermek durumundadırlar. Dolayısıyla bu seçmenler ikinci turda birinci tercihleri olan partiye en yakın partiye oy verme davranışı içinde olacaklardır. Eğer yakın parti de elenmişse (dar bölgelerin bazılarında oyların ülke çapıda heterojen dağılması nedeniyle böyle bir durum ortaya çıkabilir) seçmen ya seçime kayıtsız kalacak ya da , eğer varsa, üçüncü tercihi yönünde oy kullanacaktır.

Seçmenlerin bu davranış sistematığı çerçevesinde partilerin tavrı nasıl oluşa-

caktır? Seçim sistemi düzleminde partilerin bir tek hedefi vardır: Aldıkları oy oranını mümkün olan en yüksek milletvekili sayısına dönüştürmek; kısacası sandalye sayılarını maksimize etmek. İki Turlu sistemde bu maksimizasyonun yolu en yakın parti ile ittifak yapmaktan geçmektedir.

Bu savı kanıtlayabilmek için önce “yakın parti” kavramını nesnel olarak tanımlamamız gerekiyor. **A** partisi **B** partisine en yakın partidir eğer **A** seçmenlerinin içinde en çok 2. tercih oyu **B** partisine yöneliyorsa. Aynı anlamda **B** partisi **A** partisine en yakın parti ise **A** ve **B**’yi **birbirine en yakın partiler olarak tanımlıyoruz**. “Yakınlık” ilişkisi refleksiv (yer değiştirilebilir) değildir. Matematiksel ifade ile **A** **Y** **B** ise **B** **Y** **A** mutlaka geçerli değildir. Türkiye siyasetinden çok tartışmalı bir örnek vermek istiyorum. Bülent Ecevit başından beri DSP seçmenin çoğunlukla “farklı olduğunu”, CHP ile bir ittifakta DSP seçmenin çoğunluğunun ittifak politikasını izlemeyeceğini iddia etmektedir. Eğer bu sav doğru ise DSP, CHP’ye en yakın parti değildir. Buna karşılık CHP yöneticileri başından beri seçmenlerinin bir ittifak halinde çoğunlukla DSP’yi destekleyeceğini düşünmektedirler. Dolayısıyla bu yöneticilere göre CHP, DSP ’ ye en yakın partidir.

“Yakın parti” tanımını yaptıktan sonra konumuza dönebiliriz. Eğer iki parti birbirine en yakın iki parti ise ve bu iki parti rasyonel davranmak istiyorlarsa, sandalye sayılarını maksimize etmek için ikinci turda ittifak yapmak zorundadırlar. İttifak yapmama durumunda iki alternatif vardır: Hiç ittifak yapmamak ya da “en yakından” sonra gelen yakın parti ile ittifak yapmak. Birinci durumda, eğer ikinci turda en azından bir tane ikili ittifak varsa ittifakı reddeden partilerin sandalye sayılarını maksimize edemeyecekleri açıktır.

İkinci durum biraz karmaşık bir nitelik göstermektedir. Üç partili bir oyunu ele alalım. **A** partisi, kendisine en yakın olan **B** partisi ile ikinci derecede yakın **C** partisi arasında bir tercih yapmak durumundadır. Ancak **B** partisi küçük, **C** partisi ise büyük bir partidir. Eğer **C**’ nin seçmenleri içinde **A**’yı 2. derecede tercih edenler **B** seçmeni içinde **A**’yı ikinci derecede tercih edenlerden mutlak olarak daha çoksa, ki **C** büyük parti olduğundan bu durum çok yüksek ihtimaldir, **A**, **C** ile ittifak yapmayı seçecektir. Bununla birlikte ittifakın gerçekleşmesi için **C**’ye en yakın partinin **A** partisi olması (**A** seçmenlerinin ikinci derecede çoğunlukla **C**’yi seçmesi) ya da en azından **C**’ye en yakın partinin ikinci turda **C**’yi desteklemeye hazır seçmenlerinin sayısının, büyüklük farkı nedeniyle, **A** seçmenleri içinde **C**’yi desteklemeye hazır seçmenlerden daha az olması gerekir. Bu durumda **A** açısından, **A-C** ittifakı **A-B** ittifakından daha rasyoneldir.

Bu biraz karmaşık özel durum dışında, **A** başlangıçta tanımlandığı şekilde **B** ile ittifak yapacaktır; tabi **B**'nin de **A**'ya en yakın parti olması şartıyla. Bu soyut analizi yine bizden bir örnekle somutlaştırmaya çalışalım. DYP, MHP ile mi yoksa ANAP ile mi ittifak aramalıdır? MHP yukarıda tanımlanan anlamda DYP'ye en yakın parti olabilir. Ancak ANAP, MHP'den daha büyük bir parti ise ve ANAP seçmenleri içinde ikinci turda DYP'yi destekleyecek seçmen sayısı MHP seçmeni içinde DYP'yi destekleyeceklerden mutlak olarak daha yüksek ise, DYP, ANAP ile ittifakı tercih edecektir. Üstelik DYP, MHP'ye en yakın parti olmayabilir. Nitekim, DYP'nin MHP'nin ardına düştüğü bölgelerde DYP seçmeninin çoğunlukla MHP adayına oy vereceğini söylemek güçtür. Aynı mantık yürütme tabi ANAP açısından da yapılabilir. Görüldüğü gibi “en yakın parti” kuralı çok yönlü bir kavramdır. Önemli olan, İki Turlu sistemin partileri kendi çıkarları açısından ittifaklara teşvik eden nesnel mekanizmalara sahip olması ve bu ittifakların karşılıklı yakınlık derecesi ölçüsünde müttefikler açısından optimal sonuçlar vermesidir.

Bu bağlamda okuyucunun dikkatini önemli bir noktaya çekmek istiyorum. Partilerin rasyonel ittifak kararları alabilmeleri için seçmenlerin 2. tercihleri hakkında doğru bilgilere sahip olmaları gerekir. Çağdaş anket yöntemleriyle bu bilgiye ulaşmanın güç olmadığını düşünüyorum.

Yine de partilerin ittifak yapmaları çeşitli nedenlerle garanti değildir. Örneğin yöneticiler rasyonel değildir ya da “yakınlık” konusundaki kanaatları eksik bilgi nedeniyle farklı olabilir. Bu durumda bile sistem istikrarı kolaylaştırıcı ek bir mekanizmaya sahiptir. **Seçmenler ittifak yapmayı reddeden partilerini izlemek zorunda değildirler.** İttifakları kendiliklerinden ikinci tur sandıklarında gerçekleştirebilirler. Partisi birinci turda elenen bir seçmen için zaten tereddüt söz konusu olmayacaktır; bu seçmen kendine en yakın gördüğü partiye oy verecektir. İkinci tura katılan ancak kazanma şansı olmayan partinin seçmeni de çoğunlukla kazanma şansı olan kendine en yakın partiye oy vermeyi tercih edecektir. Nedeni de çok basittir. Seçmenleri siyasal fayda fonksiyonlarını maksimize etmeye çalışan rasyonel kişiler olarak kabul edersek, seçmenin istemediği sonucu engelleyici yönde davranması ya da , eğer mevcutsa, 2. tercihi olan ve kazanma şansı bulunan partiyi desteklemesi rasyonel bir davranış olacaktır. Bu davranışın istisnası ancak partilerin çekirdek ya da partizan olarak niteleyeceğimiz seçmenleri için söz konusu olabilir. Eğer bu tür seçmenler azınlıktaysa, seçmenlerin davranışı sonuçların istikrar yönünde oluşmasını kolaylaştıracaktır.

İstikrar açısından diğer önemli bir özellik ikinci turda partiler arasında yapılan

ittifakların aynı zamanda hükümet koalisyonu seçenekleri oluşturmasıdır. Nitekim ittifak yapan partilerin ikinci turda aldıkları oylar artık kendi oylarından ibaret değildir. Karşılıklı olarak yakın partinin seçmenlerinin desteğini almışlardır ve seçmen açısından bu aynı zamanda işbirliği arzusunun beyanıdır. Bu durumda ittifak yaparak toplam sandalye sayıları itibariyle parlamentoda çoğunluk oluşturmayı başaran partilerin, koalisyon yapmaktan vazgeçerek istikrarsızlık yaratmaları ya da başka koalisyon arayışlarına girmeleri çok zordur.

Fransa tecrübeleri ve sistemin matematiksel mekaniği göstermektedir ki, marjinal olmayan ve ittifaklara girmeyen partiler mevcutsa, birinci turda toplam % 40 civarında bir oy desteğine sahip bir ittifak bloğu parlamentoda çoğunluğu sağlayabilmektedir. Hatta çok partili bir yarışta eğer sadece bir tane itifak bloğu varsa bu bloğun çoğunluğu sağlaması için birinci turda % 35 civarında bir oy desteğine sahip olması da yeterli olabilecektir. Örneğin Türkiye 'de İki Turlu sistemle yapılacak ilk seçimde CHP ile DSP'nin ittifak yapmadığı bir durumda, DYP-ANAP ittifakının birinci turda % 35 civarında oy alması çoğunluğu sağlaması için fazlası ile yeterli olabilir.

Nitekim, 2. turda ittifak dışı partilerin tek başlarına % 35 oranını yakalamaları çok zor olduğundan, bölgelerin çoğunda ittifak bloğunun adaylarının kazanması doğaldır. Bu sonuç bir partinin tek turlu bir seçimde % 35 oranında oy alarak tek başına çoğunluğu sağlaması durumuyla aynı şey değildir. Sonuç olarak seçimde sadece bir adet belirgin koalisyon seçeneği varsa bu seçeneğin kazanması doğal karşılanmalıdır. İttifak yapmayı reddeden merkez sol partilerin bu sonuca itiraz etme haklarının olmaması gerekir. Böyle bir durum aynı zamanda merkez sol partileri ikinci seçimde ittifaka zorlayan çok önemli bir etken olacaktır. Bu da ek bir yarar olarak kabul edilmelidir.

4. İki Turlu sistemin bazı teknik sorunları.

Ayrıntı gibi gözükebilecek, oysa sistemden beklenen sonuçları yozlaştırma, hatta ortadan kaldırma potansiyeli taşıyan bir dizi teknik sorunu kısaca irdelemizde yarar var.

4.1. Nisbiliğin dozajı

Birinci sorun nisbiliğin dozajı ile ilgilidir. Elbette sihirli bir oran yoktur. Eğer iki turlu dar bölge sisteminin sonuçta herhangi bir nisbi sistemin vereceği sonuçlara yakın sonuçlar vererek anlamsızlaşmasını istemiyorsak, ki yüksek bir oranı par-

tiler ve seçmenler böyle algılayacaktır, nisbilik oranının düşük olması gerekir. Öte yandan bu oran, daha önce değindiğimiz “tek parti diktatörlüğü” riski nedeniyle çok düşük olmamalıdır. Mevcut koşullarda % 10 civarında bir oranın bu farklı tehditler arasında uygun bir çözüm olabileceğini düşünebiliriz. Halen parlamento 550 sandalyeden oluştuğuna göre, bu çözüm yuvarlak olarak 50 milletvekilinin il kontenjanlarından nisbi yöntemle seçilmesini gündeme getirecektir.

4.2. Ulusal baraj

İkinci sorun ulusal baraj konusudur. Sisteme nisbi takviye yapıldığına göre bir kere yüksek bir barajın eşyanın doğasına aykırı olacağı baştan kabul edilmelidir. Eğer nisbi sistemle belirlenen milletvekili sayısı 50 olarak kabul edilirse baraj kendiliğinden % 2 civarında oluşmaktadır. Türkiye siyasetinin parti üretmeye son derece yatkın olan yapısı dikkate alındığında şahsen makul bir barajın gerekli olduğunu düşünüyorum. Halen çeşitli ülkelerde uygulanan % 3 (Yunanistan) ile % 5 (Almanya) arasında değişen barajlar örnek alınarak bu konuda karar verilebilir.

Ulusal barajla ilgili en büyük tehlike mevcut olağan dışı % 10'luk barajın yeni sistemde de aynen devam etmesidir. Bir kere böyle yüksek bir barajın Anayasa'nın değiştirilen 67. maddesindeki hükümle ne ölçüde bağdaşacağı çok kuşkuludur. 67. maddenin son paragrafı şöyle düzenlenmiştir: **“Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir”**. Böyle bir ifadenin ne kadar tutarlı olduğu ve normların nasıl saptanacağı tartışmasına burada girmek istemiyorum. Ancak **“temsilde adalet”** ilkesinin yüksek baraj durumunda bariz bir şekilde çığnenebileceği ihtimaline dikkat çekmek istiyorum. % 10'a yakın bir oranda, hatta daha düşük bir oranda oy almış bir partinin heterojen oy dağılımında bir kaç bölgede milletvekilliği kazanması olasılığı yüksek bir ihtimaldir. Bu durumda söz konusu bölgelerde kazanan adaylar değil ikinci sırada oy alan adaylar kazanmış olacaktır. Böyle bir sonucun **“adalet”** bir yana salt **“temsil”** ilkesiyle dahi bağdaşmadığı hükmüne varılabilir. Çok partili bir rejimde **“temsilde adalet”** ilkesi, marjinal olmayan her partinin en azından parlamentoda temsil edilmesi şeklinde yorumlanacaksa, ulusal barajın marjinallik sınırının tanımına da bağlı olarak düşük tutulması kaçınılmazdır.

Yüksek baraj tutkusu, öyle anlaşılıyor ki, açıkça söylenmese de kürt sorunundan kaynaklanmaktadır. Yüksek barajın bir amacı da kürt kimliği temelinde kurulmuş bir partiyi parlamento dışı bırakmaktır. Bir seçim ertesinde, yukarıda da belirttiğim gibi şöyle bir manzara ile karşı karşıya kalabiliriz: Güney Doğu seçim bölge-

lerinde milletvekillikleri kazanmış bir parti parlamentoya giremeyebilir. Böyle bir durumun, seçimin temel işlevi olan seçmen iradesini parlamentoya yansıtma konusunda ortaya çıkacak iflas bir yana, gerek iç ve gerek dış siyaset alanında neden olacağı bunalım dikkate alınmak zorundadır.

Ayrılıkçı olmamak koşuluyla Türkiye’de partiler serbestçe seçimlere katılabilecekse, yüksek baraj taşıdığı riskler itibariyle mutlaka kaçınılması gereken bir olgudur. Örneğin Almanya’da bu türden bir sakıncayı ortadan kaldırmak için tek bir ulusal baraj yerine **alternatifli iki baraj** getirilmiştir; eğer dar bölgelerden bir parti 3 sandalye kazanmışsa, % 5 olan ulusal baraj bu parti için dikkate alınmaktadır. Nitekim son seçimlerde Doğu Alman eski Komünist Partisi’nin devamı olan Demokratik Sosyalist Parti toplam olarak % 5’in altında oy aldığı halde parlamentoda temsil edilebilmiştir. Aynı nitelikte alternatif bir barajın Türkiye’de de gerekli olduğunu düşünüyorum.

4.3. İkinci Tura katılacak aday sayısı

Üçüncü sorun ikinci tura kalmaya hak kazanan aday sayısı ile ilgilidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Fransız sisteminde birinci turda oy oranı kayıtlı seçmen sayısının % 12.5’ini aşan her parti ikinci tura katılmaya hak kazanır. Birinci tur barajında kayıtlı seçmen sayısının temel alınması, katılma oranındaki önemli değişikliklerin yaratacağı belirsizlikleri ortadan kaldırır. Fransa’da yapılan araştırmalar kullanılan oyların genelde % 17’sinden itibaren bu eşiğin aşıldığını göstermektedir. Oy kullanmanın zorunlu olduğu Türkiye’de katılımın daha yüksek olacağı düşünüldüğünde, bu eşik kullanılan oy itibariyle % 15’lere kadar gerileyebilir. Bu da kanımca ikinci tur yarışını anlamlı kılacak ölçüler içindedir.

Bu bağlamda potansiyel bir tehlikeye dikkat çekmek isyorum. DYP ve ANAP’ın İki Turlu seçim sistemi ile ilgili taslaklarda ikinci tura en çok oy alan iki adayın kalması öngörülmekteydi. İlk yaklaşımda tutarsız ve sakıncalı görünmeyen böyle bir kural, sistemin erdemlerini, özellikle Türkiye koşullarında, yok edecek niteliktedir. “**İki aday**” kuralının muhtemel sonuçlarını ve aşık sakıncalarını şöyle özetleyebiliriz:

1- Birinci turda seçmen yeniden “ yararlı oy ” kullanmaya teşvik edilecek, dolayısıyla algılamalar (yanlış olabilirler ya da manipüle edilebilirler) seçmenin esas tercihini çarpıtacaktır. Bu olgu çok sesli-çoğulcu siyasal yapıyla çelişir. Ancak parti kurmaylarının bu sakıncaya pek önem vereceklerini sanmıyorum.

2- Daha önemlisi ittifaklara girmeyen / giremeyen radikal partilerin durumuyla ilgili gündeme gelecek sorunlardır.

Önce bu tür bir partinin bir bölgede birinci turda ilk sırayı aldığı bir durumu ele alalım. İkinci turda bu partinin adayının elenme ihtimali çok yüksektir çünkü muhtemel red cephesi ikinci aday üzerinde yoğunlaşacaktır. Oysa üçlü bir yarışta birinci gelen adayın seçilme şansı daha yüksektir. Bu nitelikteki durumların çoğunda radikal partinin adayının seçilmesi demokratik rejimin genel istikrarı açısından yararlıdır. Çünkü radikal partilerin tabanları böylelikle seçim sistemin çok adaletsiz olduğu ve kendilerine karşı düzenlendiği kanısına kolay kolay kapılmayacaklardır. Aksi takdirde radikal partinin parlamentodaki sandalye sayısı ile 1. turda aldığı oy oranı arasında çok büyük bir fark oluşacağından, radikal parti içinde meşru zeminin dışına çıkma eğilimleri de güçlenecektir.

İkinci olarak radikal bir partinin “**iki aday**” kuralı yüzünden ikinci tura kalamadığı durumu ele alalım. Bu durum da farklı bir sakınca yaratacaktır. İkinci turda yarışa kalan iki aday bu partinin desteğini almak ve / ya da seçmenlerini cezbedebilmek için taviz eğilimine gireceklerdir. Radikal partinin türüne göre merkez sağ / merkez sol partilerin bu destek arayışları bizzat bu partilerin ideolojik ve siyasal istikrarlarını bozacak süreçlere kaçınılmaz olarak yol açacaktır. Böyle bir durum radikal bir partinin birinci tur barajını aşamadığı bölgelerde de söz konusu olabilir. Ancak barajı aşamamış bir partinin oyları genelde çok yüksek olmayacaktır. Aynı zamanda, radikal partiye taviz verme politikası ılımlı seçmenler nezdinde oy kaybına da neden olacağından, ikinci turda yarışan parti taviz politikasının getirisiyle götürüsünü karşılaştırmak durumundadır. Radikal partinin oyları ne kadar düşükse taviz politikasının net getirisinin negatif olma ihtimali o kadar yüksek olacaktır. Tanım, icabı yüksek oy almış ama ilk ikiye girememiş radikal bir partinin bulunduğu bölgede taviz politikasının gündeme gelme ihtimali yükselmektedir. Eğer taviz politikalarının en aza indirgenmesi isteniyorsa radikal partilerin birinci tur barajını aşmaları durumunda üçüncü, hatta dördüncü parti olsalar dahi ikinci tura katılmaları ve yarışın çok adaylı olması arzu edilmelidir.

3- Son olarak merkez solun durumunu ele alalım. Toplam oyu anketlerde % 30 civarında gözüken aşağı yukarı denk iki partili solumuz, “**iki aday**” kuralı yüzünden pek çok bölgede ikinci tura kalamama ihtimali ile karşı karşıya kalabilir. Sonuçta zaman içinde bu iki partiyi ittifak yapmaya zorlayacak ikinci tur anlamsızlaşır. Böyle bir perspektif solun önerilen seçim sistemine olan direncini şiddetlendirecektir. Sola rağmen kabul edildiği takdirde de, sol seçmen rejime yabancılaşacak ve siyasal dengelerin altüst olma riski ortaya çıkacaktır. Elbette zaman içinde

solun oy oranının ya da ittifak stratejilerinin değişebileceği düşünülebilir. Ama yine de daha başlangıçta yeni sistem büyük bir zaafı yola çıkmış olacaktır.

4.4. Seçim bölgelerinin belirlenmesi

Son bir teknik sorun seçim bölgelerinin belirlenmesi ya da “seçim haritasının” oluşturulması konusudur. Eğer 500 milletvekili dar bölgelerde seçilecekse, seçmen sayısını da yaklaşık 40 milyon olarak kabul edersek, adil bir seçim haritası her biri 80.000 seçmenden oluşan bölgeler oluşturulmasını gerektirir. Öte yandan, Türkiye’de gelenek haline gelmiş olan her ilin en az bir milletvekili ile temsil edilmesi ilkesi, haritanın tam adaletli olamayacağına işaret eder. Türkiye koşullarında ortalama seçmen sayısının altında kalan illeri bir seçim bölgesi olarak kabul ettikten sonra kalan sandalye sayısı ve seçmen sayısı ile yeni bir ortalama (doğal olarak 80.000’den daha yüksek bir sayı olacaktır) hesaplayarak kalan seçim bölgelerini oluşturmak adaletsizliği asgariye indirecektir. Ancak burada ek bir soruna da dikkat çekmek zorundayım: Milletvekilleri iller temelinde seçileceklerine, illerin seçmen sayıları da sandalye sayısının tam katları olmayacağına göre, eşit miktarda seçmenden oluşan bölgeler oluşturmak teknik olarak olanaksızdır.

Bu aşamada siyasetçilerin en çok sevdikleri oyun başlar: “Münasip” bir seçim haritası oluşturmak. Dar bölgenin uygulandığı ülkelerde bu oyun, bazen de tarihsel gelişmenin cilveleri, muazzam adaletsizliklerle sonuçlanmıştır. Hatta bazı istisnalar akıllara durgunluk verecek niteliktedir. Ayrıca başlangıçta nisbeten adil olan bir haritanın nüfus hareketleri sonucu hızla yıpranabileceğini unutmamak gerekir. Son zamanlarda hız kazanmaya başlayan yeni küçük iller oluşturma adeti de seçim haritasının sık sık gözden geçirilmesini gerektirecektir.

Türkiye’de İki Turlu sistem uygulanacaksa, münasip harita oluşturma oyununun vahim yozlaşmalara ve sonuçta siyasal istikrarsızlığa yol açmaması için daha başlangıçta seçim kanununa gerekli kurallar konulmalıdır. Örneğin, Fransız Anayasa Mahkemesi 1986’da aldığı bir kararla bölgelerin seçmen sayısı itibarıyla farklarının ortalamaya göre +/- % 20’den fazla olamayacağı kuralını getirmiştir.

Bu sorunları aşmak için kökten bir çözüm de düşünülebilir: Milletvekillerini iller temelinde oluşturmaktan vazgeçerek seçim bölgelerini serbestçe eşit bir biçimde oluşturmak ve her nüfus sayımından sonra revize etmek. Aslında Anayasa milletvekillerinin illeri değil milleti temsil ettiğini açıkça belirttiğinden böyle bir çözümün dikkate değer olduğunu düşünüyorum.

5. İki Turlu Sistemin Zayıf Noktaları ve Bazı Eleştiriler

İki Turlu sistemin bu çalışmada savunulan şekliyle gerek demokratik seçimin temel ilkeleri açısından gerek tanımladığımız özel amaçlar açısından mükemmel bir sistem olduğunu düşünmek saflık olur. Bizim iddiamız **İki Turlu** sistemin anlamlı alması için en iyisi (belki en az kötüsü) olduğudur. DYP-CHP işbirliği ile oluşturulan **yeni seçim** sistemimizin ve **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin **İki Turlu** sistem ile kapsamlı bir karşılaştırmasını çalışmanın 2. Bölümünde ele alacağız. İki Turlu'nun irdelemesini bitirirken kendisine yöneltilen kimisi haklı, kimisi tartışmalı, kimisi ise tamamen haksız eleştirileri yanıtlamak istiyorum. Bu eleştirilerin bir kısmı “teknik” niteliktedir. Bu tür eleştirilerin yanıtları için okuyucu Ek1'e başvurabilir. Bu bölümde daha çok siyasal nitelikli eleştirileri tartışmak istiyorum. Bunları üç başlıkta toplayabiliriz: İstikrarın garanti edilmesi, dar bölgenin muhtemel sorunları ve “çoğunluğa saygı” tartışması.

5.1. Yönetimde istikrar

Çok partili bir rejimde İki Turlu sistem mutlak olarak istikrarlı bir koalisyon üretmez. Bir başka deyişle bu sistemde istikrarın kesin bir garantisi yoktur. Oyların çok sayıda partiye (örneğin 6) birbirine yakın oranlarda dağıldığı, merkez sağ ve merkez sol partilerin yanlış bilgi (her partinin açık farkla birinci olduğunu düşünmesi ve yanılması) nedeniyle ittifaklara yanaşmaması durumunda, seçimden istikrarlı bir koalisyon çıkmayabilir. Daha doğrusu koalisyon parlamento oluştuktan sonra, aynen nisbi sistemde olduğu gibi, partiler arası pazarlık konusu olacaktır. Bu pazarlıklardan istikrarlı bir yönetimin çıkıp çıkmayacağı tartışması konumuzun dışındadır. Yukarıda tanımladığım koşullara ek olarak partilerin oylarının bölgeler arasında heterojen bir şekilde dağıldığını ve seçmenlerin 2. tercihlerinin bir parti üzerinde belirgin bir biçimde yoğunlaşmadığı varsayımlarını eklersek, İki Turlu sistemin herhangi bir nisbi sisteme yakın sonuçlar vereceğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Nitekim bu koşullar altında bölgelerin çok büyük bir bölümünde ikinci turda en az üçlü, çoğunlukla dörtlü yarışlar gerçekleşecektir. Heterojen oy dağılımı da, birbirine aşağı yukarı denk olan partilerin oy oranlarına yakın miktarlarda sandalye kazanmalarını sağlayacaktır. Gerçi oy oranları az da olsa farklı olduğunda ön sıralardaki partiler büyük bir ihtimalle bir prim elde edeceklerdir ama bu primler hiç bir zaman bir partinin tek başına iktidar olmasını sağlamaz. Zaten iyiki de sağlamaz çünkü aksi takdirde vahim bir azınlık iktidarı ortaya çıkardı.

Yukarıda tanımlanan koşulların Türkiye'ye hiç de yabancı olmadığı hususu sanırım okuyucunun gözünden kaçmamıştır. Burada kritik bilgi partilerin birinci turda alacakları oylar ile ikinci turda hangi ittifak almasığının kendileri açısından optimal olduğudur. Daha öncede belirttiğim gibi bu bilgi bilimsel anket yöntemleriyle kabul edilebilir bir hata payıyla elde edilebilir. Bu nedenle ittifakların reddedildiği bir senaryo bence yüksek bir ihtimal değildir. Bununla birlikte partilerin sistemin nesnel mekanizmalarından tam olarak yararlanmayı öğrenmeleri için bir seçim tecrübesinden geçmeleri gerekeceği de düşünülebilir.

Aslında Türkiye açısından en gerçekçi senaryo İki Turlu sistemin benimsenmesi aşamasında partilerin zaten işbirliği yapmaya karar vermiş olmalarıdır. Kasım 95'de yeni seçim sistemi oluşturulurken İki Turlu sistem benimsenmemişse, bunun nedeni ANAP ile DYP'nin işbirliği yapmayı reddetmiş olmalarıdır. Günün birinde Türkiye'de İki Turlu sisteme geçilecekse, mevcut koşullarda bunun asgari koşulu merkez-sağda bu konuda bir anlaşmanın gerçekleşmesidir. Dolayısıyla ilk seçimden itibaren sistem kendisinden beklenen sonuçları üretecektir.

5.2. Dar bölge

Türkiye koşullarında dar bölgeye yöneltlen en sistematik eleştiriler Sertel ve Kalaycıoğlu tarafından yapılmıştır. Bu eleştiriler başlıca üç konuda toplanmaktadır:

1- Dar bölgenin tarihi temelleri yoktur çünkü Türkiye'nin geçmişinde feodalite yoktur.

2- Etnik ayniyet bölge temelinde yoktur.

3- Bölgesel temsilcilik iş takipçiliğine dönüşmüştür, son verilmesinde yarar vardır.

Bu itirazları tek tek ele alalım:

1- Türkiye toplumunun feodal bir geçmişten gelmediği doğrudur. Ancak bölgesel dayanışma ve hemşehrilik duygusu salt feodal yapıyla açıklanamaz. Ulaşım güçlüğü nedeniyle insanların ve metaların dolaşımının sınırlı olduğu, ister feodal ister bürokratik olsun, her tarım toplumunda yerellik, bölge ayniyeti ve hemşehrilik duygusu var olmuştur. Türkiye'de de yerellik muazzam zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bunu ispatlamak için sayfalar dolusu açıklama gerektiğini sanmıyorum. Bu konuda "hemşehri dernekleri"nin sayısına ve canlılığına bakmak yeterlidir.

Doğal olarak toplum kentlileştikçe, kentler de gerçek kentler haline geldikçe, hemşehrilik bağları zayıflayabilir. Ancak Türkiye'nin bu aşamadan henüz bir hayli uzakta olduğunu düşünüyorum.

2- Yazarlar etnik ayniyetin bölge temelinde olmadığı iddialarını son derece hafif kanıtlarla geçiştiriyorlar. Örneğin, Trabzon-Van maçının yayınında en çok seyirciye ulaşmak isteyen reklamcının çoğunluk taraftarı İstanbul'da araması gerektiği gibi! Bu doğru olsa bile, Trabzon ve Van'da yaşamaya devam edenlerin Trabzon ve Van şehirleriyle özdeşleşmiş milletvekillerine sahip olma arzularını azaltıcı bir neden olamaz.

Etnisite halen Türkiye gündeminin en sıcak konularından birini teşkil ediyor. 80-100 bin seçmenli dar bölgeler sözkonusu olduğunda bunların küçümsenmeyecek bir kısmında aynı etnik kökenlere sahip seçmenlerin çoğunluk oluşturacağı aşıkardır. Asıl sorun, milletvekilliği düzeyinde bu tür bir temsiliyetin siyaseten istenip istenmediğidir. Bu ise ayrı bir tartışma konusudur.

3- İş takipçiliği eleştirisine gelince: Tek milletvekilli bölgeler benimsendiğinde iş takipçiliği daha da yoğunlaşabilir. Kuşkusuz milletvekillerinin zamanlarının önemli bir bölümünü iş takipçiliği ile geçirmeleri arzu edilemez. Ama "iş takipçiliğinin" milletvekilinin görevleri arasında olduğu da kabul edilmelidir. Bu kabul "iş takipçiliği"nden ne anlaşıldığına bağlıdır. Son tahlilde seçmenin sorunlarının devlet bürokrasisi katında kovalanması milletvekilinin kaçamayacağı bir görevdir. Çözüm her halde milletvekillerini ülke çapında parti listelerinden seçmekten değil, vatandaş ile merkezi bürokrasi arasındaki ilişkilerde köklü reformlar yapmaktan geçer. En azından, zamanı çoktan gelmiş ve geçmekte olan "Bölgesel İdari Reform" yapılabilse, "iş takibinin" tanımına giren pek çok "iş", bölge meclislerinin üstüne kalacak, ulusal parlamentonun üyeleri de böylelikle siyasal görevlerine çok daha fazla zaman ayırabileceklerdir.

Bunların yanı sıra dar bölge uygulamasının siyasal yaşamımıza olumlu katkılar yapabileceğini de dikkate almamız gerekir:

1- Dar bölge milletvekilini seçmene yaklaştırır, parti yönetiminden ise uzaklaştırır. Çok şikayet edilen "liderler sultanı"ndan ve "asker milletvekilleri"nden kurtulmak isteniyorsa, bunun bir yolu da milletvekili üzerinde parti merkezinin egemenliğini azaltmak, seçmenin denetimini ise arttırmaktan geçer. Seçim bölgelerine ne kadar çok koltuk tahsis edilirse, adaylar ve seçilenler o kadar çok parti merkezine ve parti örgütüne bağımlı olurlar. Dar bölge milletvekilini daha çok seçmene bağımlı kılacaktır. Böyle bir değişikliğin iş takibi konusunu da farklı bir mecraya sokabileceğine dikkat çekmek istiyorum. Gözlemler göstermektedir ki, iş takibi alanında en faal kesim yerel parti örgütü mensupları ve onların yakınlarıdır. Milletvekili adayının berirlenmesinde örgüt çok önemli bir role sahip olduğundan milletvekilinin iş takibi taleplerinden kaçınması son derece zordur. Eğer, dar bölgenin

yanı sıra, bir de ön seçimi tüm parti üyelerine yaptırmanın yolu açılırsa, seçimini çok daha geniş bir kitleye borçlu olan milletvekili, iş takibi konusunu daha genel, daha anonim kurallara bağlamanın fırsatını yakalayabilecektir.

2- Dar bölge uygulamasının milletvekillerinin kalitesini de olumlu etkileyeceğini düşünüyorum. Burada kaliteden kastım, adayın kişiliği, siyasal birikimi ve en önemlisi siyasal ahlakıdır. Geniş bölgede parti örgütü seçmeni okşayacak "kaliteli" bir liste başı bulduktan sonra kalan adaylıkları bu kıstaslara pek de uymayan ama örgüte yakın kişilerle doldurabilmektedir. Seçmen, bölge de geniş olunca, "kötü" adaylar hakkında yeterince bilgi sahibi olamamakta, tanıdığı "iyi" adaya bakarak aldanabilmektedir. Dar bölge uygulamasında parti örgütü bu olanaktan yoksun kalacaktır. Tek aday seçileceğinden, birinci turda önce barajı geçmek, ki yetmez, kardeş/yakın partinin adayını geçmek, ondan sonra da ikinci turda hem yakın partinin seçmenlerini eksiksiz cezbetmek hem de yüzer gezer oylardan olabildiğince çok oy almak seçimi kazanmanın anahtarları olacaktır. Bu durumda adayı parti örgütü dahi belirlese, aday seçimi konusunda çok daha titiz davranmak zorunda kalacağı açıktır.

5.3. "Çoğunluğa saygı"

Önerilen sistemde ikinci tura ikiden fazla aday katılabildiğinden seçilen adayın mutlak çoğunlukla seçilmesinin garantisi yoktur. İki Turlu sisteminin kimi eleştirmenleri azınlık oyu ile sonuçlanan bir seçimin "çoğunluğa saygısızlık" olduğunu ileri sürmektedirler. Bu gerekçenin "**iki aday**" kuralını savunacaklar açısından önemli bir "bahane" teşkil edeceğini tahmin edebiliriz. Bu nedenle konuyu daha yakından irdelene gereğini duyuyorum.

Önce ikinci turda iki adayın yarıştığı durumda çoğunluğa saygı ilkesinin ne ölçüde gerçekleştiğine bir bakalım. Fransa'nın seçim deneyimleri birinci turda seçime katılan seçmenlerin bir kısmının ikinci tura katılmadıklarını ya da katılarak boş ve geçersiz oy kullandıklarını göstermektedir. Bu seçmenler partileri birinci turda elelen ya da ittifak politikası nedeniyle ikinci turdan çekilen partilerin seçmenleridir. Bu seçmenler genellikle ikinci tercih yapmayı reddeden seçmenlerdir. Toplam seçmen kitlesi içinde ağırlıkları seçimden seçime ve bölgeden bölgeye değişmekle birlikte çok büyük olmamaktadır. İkinci tura ikiden fazla adayın katılamadığı bir sistemde boykotçu seçmen ağırlığının artması doğaldır. Bu durumda, ikinci turda **geçerli oyların** mutlak çoğunluğu ile seçilmiş adayların bir kısmının mutlak çoğunluklarının bir görüntüden ibaret olduğunu kabul etmek gerekir. Eğer asgari mutlak çoğunluk rakamını (oyların % 50 + 1'i) birinci turdaki geçerli oyları dikkate alarak

belirlersek, ki doğrusu budur, ikinci turu boykot eden ya da bilinçli olarak geçersiz oy kullanan (Fransa'da ikinci turda kimi oy pusulalarında son derece renkli ve tumulturolu küfürlere rastlanmaktadır) seçmenlerin oranının artışı ölçüsünde, mutlak çoğunluk oranı da % 50'nin üzerine çıkacaktır. Bu değişken yeni oranının altında kalan oy oranıyla seçilen bir adayın, "çoğunluğa saygılı" biçimde seçildiğini söyleyemeyiz. Görüldüğü gibi mutlak çoğunluk kavramı oldukça göreceli bir kavramdır.

İki turlu sistem tercih edilecekse partiler arası ittifakları teşvik ettiği için tercih edilecektir. Bu bakımdan azınlık oyuyla sonuçlanacak seçim çevrelerinin sayısının çok yüksek olmayacağını tahmin edebiliriz. Kaldı ki, iki turlu sistem tek turlu dar bölge sistemine göre bu bakımdan çok daha fazla "çoğunluğa saygılıdır". İngiltere yüz yılı aşkın bir süredir epeyce yüksek bir "çoğunluğa saygısızlık" dozuyla pek bir rahatsızlık duymadan yaşamaktadır. Türkiye'de de bu gerekçenin "**iki aday**" kuralını savunmak için kabul edilir bir neden oluşturmadığını düşünüyorum. Daha önce göstermeye çalıştığım gibi "**iki aday**" kuralının sakıncaları dikkate alındığında, sınırlı sayıda seçim çevresinde çoğunluğa biraz "saygısızlık" yapılmasını kolaylıkla hazmedebiliriz gibime geliyor.

5.4. İkinci turun adaysız kalma ihtimali

Teorik olarak bir seçim çevresinde hiç bir adayın birinci tur barajını geçmeme ihtimali az da olsa vardır. Önerdiğimiz gibi baraj kayıtlı seçmenlerin % 12.5' olarak belirlendiğinde fiili baraj katılım oranına bağlı olarak değişecektir. Örneğin katılımın % 80 olduğu bir seçim çevresinde fiili baraj % 15.6, katılımın % 70 olduğu bir çevrede ise % 17.8 olmaktadır. Çok partili bir rejimde oylar partiler arasında nispeten dengeli dağıldığı takdirde bazı seçim çevrelerinde hiç bir adayın barajı geçmemesi ya da daha yüksek bir ihtimalle tek adayın barajı geçmesi durumu ile karşılaşılabilir. Böyle bir ihtimale karşı baştan sisteme bir kural koymakta yarar vardır. Akla ilk gelen çözüm barajın düşürülmesidir. Ancak ikinci bir düşük barajın geçilememe ihtimali az da olsa devam edeceğinden, belirsizlik de devam edecektir. Bence en uygun çözüm, böyle bir durumda, baraj dikkate alınmaksızın ilk üç partinin ikinci tura katılabileceği kuralını getirmektir.

5.5. Parti disiplini

Sertel ve Kalaycıoğlu'nun dar bölgeye yönelttikleri diğer bir eleştiri de milletvekillerinin seçmenle yakınlaşmaları sonucu bağımsızlıklarının artacağı ve parti disiplininin zayıflayacağı şeklindedir. Böyle bir gelişme ise, yazarlara göre sistemin

bizzat hedeflediği istikrar ile çelişecek hatta birinci turda elenen adaylar ile ikinci tura kalan adaylar arasında partilerden bağımsız olarak "kirli" pazarlıklar gündeme gelecektir. Örnek olarak da Fransa 3. Cumhuriyet dönemi (1870-1939) gösterilmektedir.

Önce örneğin geçersizliği ile başlamak istiyorum. Fransa'da 3. Cumhuriyet dönemi toplumun henüz siyaseten olgunlaşmadığı, modern partilerin de oluşum aşamasında olduğu bir dönemdir. Bu dönemde özellikle sağ cemahta çağdaş anlamda partilerden söz etmek çok zordur. Bu kuruluşlar yerel eşrafın kişiliği ve kliantelist çevresi ile önplanda olduğu, zayıf merkezli ve muğlak ideolojili, istikrarsız kuruluşlardı. Dönemin ilk yarısında solun genel olarak güçsüz olduğu da düşünülecek olursa, yazarların eleştirdiği durumların ortaya çıkmasını doğal karşılamak gerekir. Peki Türkiye'de günümüz siyasal partilerinin yukarıda belirtilen özellikleri gösterdiğini söyleyebilir miyiz? Bence kesinlikle söyleyemeyiz. Türkiye'de seçmen esas olarak siyasetlere ve liderlere oy vermektedir. Yapılan araştırmalar bu eğilimi kanıtlamaktadır. (Örneğin, "Sosyal Demokrasinin ve Partilerin Seçmen Tabanı", Veri Arşt. TÜSES Yay., 1995). Dolayısıyla, dar bölgenin benimsenmesiyle birlikte, partilerinden büyük ölçüde bağımsızlaşmış ve seçmenleri peşlerinden sürükleyebilecek adayların ortalığı kaplayacağını düşünmek hiç de gerçekçi değildir.

Buna karşılık, milletvekilleri üzerinde liderlerin ağırlığının bir hayli hafiflemesini bekleyebiliriz. Bildiğim kadarıyla günümüzde milletvekillerinin bağımsızlığından çok liderlerin "sultasından" şikayet ediyoruz. Liderlerin parlamento grubu ve partileri üzerindeki aşırı etkisi, kimi liderlerin körlük derecesine varan hırsları ile birleştiğinde, ortaya çıkan sorunların olumsuzluklarını görüyoruz ve yaşıyoruz. Bu nedenle dar bölge sayesinde liderlerin ağırlıklarının azalması ihtimaline ben şahsen olumlu bakıyorum. Bu gelişmeye paralel olarak ve kaçınılmaz bir şekilde partilerin bağımsız milletvekillerinden oluşan nebular haline geleceğini de hiç sanmıyorum.

B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMİ ARAYIŞLARI

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMİ ARAYIŞLARI

Türkiye dünyada en sık seçim sistemi değiştiren ülkelerden biri durumundadır. Siyasal sistemin temel taşlarının oynaklığı, askeri darbelerle gelen altüst oluşlar, partiler rejiminin dinamizmi seçim sistemlerinin çok sık değiştirilmesinde başlıca etkenlerdir. Kasım 1995'de parlamento üç kez seçim sisteminde değişiklik yaptı. Mevcut sistemin de ne kadar kalıcı olabileceğini aşağıdaki satırlarda tartışacağız. Son on yılda siyasal sınıf seçim sistemi tercihi konusunda oldukça kötü bir sınav verdi. Bunun nedenlerine aşağıdaki satırlarda bir miktar değineceğiz. 24 Aralık'tan sonra da Türkiye'ye "uygun" seçim sistemi arayışlarının son bulacağını hiç sanmıyorum.

Bu bölümde üç seçim sistemini karşılaştırmalı olarak değerlendirmek istiyorum: **Barajlı d'Hont** karakteri taşıyan **Kasım 95** sistemi, M. Sertel ve E. Kalaycıoğlu'nun gündeme getirdikleri, özgün niteliği olan ve **partilerin seçmen tarafından sıralanmasına** dayanan **Çoğunlukçu Uzlaş** (Bkz. "Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Tasarımına Doğru", TÜSİAD yay. 1995.) ve birinci bölümde etraflıca açıkladığımız **Nisbi Takviyeli İki Turlu** sistem. Seçim sistemlerine mutlak üstünlükler atfetmek son derece yanlıştır. Bir seçim sisteminin "uygun" olup olmadığını ancak baştan tanımlanan amaçlara (hedef ya da ilkeler de diyebiliriz) göre değerlendirebiliriz. Bir seçim sisteminin bir diğerinden daha "iyi" ya da daha "uygun" olduğunu söyleyebilmek için de, söz konusu seçim sistemlerinin tanımlanmış amaçları ne ölçüde gerçekleştirebilecekleri ya da kabul edilen ilkelere ne ölçüde uydukları konusunda teste tabi tutulmuş olmaları gerekir. Yapacağımız karşılaştırmada da bu yaklaşımdan hareket edeceğim. Dolayısıyla, önce bir hedefler/amaçlar bütünü tanımlamamız gerekiyor.

Ancak, toplumda genel kabul gören ya da çoğunluk tarafından benimsenen bir amaçlar bütünü tanımlanmış ve buna en uygun seçim sistemi de tasarlanmış olsa bile, bu uygun seçim sisteminin seçim yasasını kesinlikle oluşturacağını söyleyemeyiz. Unutmamak gerekir ki yeni bir seçim sisteminin uygulanması için parlamentoda bir çoğunluk tarafından benimsenmesi gerekir. Bu çoğunluğun oluşumu ise **oyun teorisinde** olduğu gibi, partilerin alternatif strateji kümeleri içinde bir parlamento çoğunluğu oluşturacak kadar partinin her birinin sandalye sayısını oy oranı tahdidi altında maksimize edecek ortak bir stratejiye sahip olmasına bağlıdır. Bu kısa girişte böyle teorik bir konunun ayrıntılarına girmek istemiyorum. Şu kadarını söylemeliyim ki, uygun bir seçiminin tasarlanması kadar, bu seçim sistemi-

nin yasalaşma ihtimalinin değerlendirilmesi de önemlidir. Üç seçim sistemini karşılaştırdıktan sonra bölümün sonunda bu konuyu irdedeceğiz.

1. Amaç ve İlkelerin Tanımı

Bölüm I 'de kısaca tanımladığım amaç ve ilkeleri bu kez daha kapsamlı olarak yinelemek istiyorum. Bu tanımlamayı üç noktada toplayabiliriz: **Temsil, genel siyasal istikrar ve yönetimde istikrar.**

1.1. Partilerin parlamentoda temsili

Bir seçim sisteminin esas işlevi, partilerin aldıkları oy oranlarından hareketle parlamentodaki belirli sayıda sandalyeyi bu partiler arasında dağıtmaktır. Sistemin başlıca kuralları bu dağıtım işlemini gerçekleştirmeye yöneliktir. Siyasal karar alıcının yanıtlaması gereken ilk soru ne ölçüde **temsilde adalet** sağlanmak istendiği sorusudur. Tabi önce adaletin ya da adaletsizliğin derecesini belirleyecek nesnel bir kıstasın olması gerekir. Genel kabul gören kıstas, partilerin aldıkları oy oranları ile toplam sandalye sayısı içinde kazandıkları sandalyelerin oranı arasındaki fark şeklindedir. Bu farkların mutlak olarak toplamı ne kadar büyük ise sistemin o kadar temsilde adaletsiz olduğunu söyleyebiliriz. Temsilde adaleti mutlak olarak sağlayan sistem, oy oranları ile sandalye oranlarını her parti için eşitleyen sistemdir. Mutlak adaleti sağlayacak tek sistem ise ülkenin tek seçim çevresi olduğu ve sandalye dağıtımının nisbi yöntemle yapıldığı sistemdir. Bu sistemde, toplam sandalye sayısına oranla 1 sandalyenin karşılık geldiği oy oranını yakalayabilen en küçük parti parlamentoda 1 sandalye ile temsil edilebilecektir. Türkiye için bu oran halen $1/550 = \% 0.18$ 'dir. Bu çok özel sistemin dışındaki her seçim sistemi kaçınılmaz olarak az ya da çok adaletsizlik derecesi içerecektir. Sorun da buradan itibaren başlamaktadır. Seçim sistemi tercihi yapılırken temsilde adalet konusunda bir ilke, bir hedef benimsenecek midir? Benimsenecekse adalet/adaletsizlik derecesine ilişkin bir norm da getirilecek midir?

Benim önerim **temsilde adalet** yerine **salt temsil** ilkesinin benimsenmesidir. Salt temsilden kastedilen, baştan saptanacak marjinalite eşiğinin üzerinde oy alan her partinin parlamentoda en az 1 milletvekili ile temsil edilmesidir. Marjinalite eşiğini daha önce Bölüm I'de "ülke barajı" başlığı altında tartıştığımız için burada kısa bir hatırlatma ile yetinmek istiyorum. Her şeyden önce bu eşik, çoğulcu siyasal yapıyı parlamentoya yansıtmak amacıyla düşük tutulmalıdır. % 2 ile 5 arasında bir baraj

Türkiye açısından makul gibi durmaktadır. Ancak, bölgesel ağırlıklı küçük partilerin temsilinin de sağlanabilmesi için mutlaka, Almanya'da olduğu gibi, alternatif bir baraj da öngörülmelidir. Örneğin, seçim çevrelerinden en az 3 milletvekili çıkarmayı başaran bir parti de ülke barajına bakılmaksızın parlamentoda temsil edilmelidir.

Demek ki, partilerin oy oranlarını sandalye oranlarına olabildiğince eşitlemeye çalışmak amacını bir yana bırakıyoruz. Bu tercihin nedeni **yönetimde istikrar** amacının da güdülmesi gerektiğini kabul ettiğimiz içindir. **Temsilde adalet** ile **yönetimde istikrar** amaçlarının eş anlı olarak gerçekleşmesinin olanaksızlığını uzun uzun açıklamaya sanırım gerek yoktur. Yönetimde istikrarı birinci partinin ya da ittifak yapan iki partinin belli bir azınlık eşiğinden itibaren parlamentoda mutlak çoğunluğu elde etmesi olarak tanımlayacak olursak, daha baştan temsilde adaletsizliği de önemli ölçüde kabul ediyoruz demektir.

Burada önemli bir sorunla karşı karşıyayız. Daha önce de vurguladığımız gibi son Anayasa değişikliği sırasında 67. maddeye şu cümle eklendi: "**Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.**" Böyle bir ilkenin Anayasada yer almış olması başlıbaşına tartışma konusudur. Ama ilke temel yasaya girmiştir ve kabul edilecek her seçim sistemi yüce mahkeme tarafından bu ilke bakımından değerlendirilecektir. Hemen belirtelim ki, bu iki amaç ancak çok istisnai bir durumda tam olarak çakışır: Sadece iki partinin yarıştığı nisbi seçim sistemi. Bu sistemde hem temsilde adalet sağlanacaktır, hem de iki partiden biri tanım icabı mutlak çoğunluk ile tek başına iktidar olacaktır. Bu durumun dışında, "anayasal ilke" ye göre "bağdaştırmanın" nasıl sağlanacağı yorumlanması gerekmektedir.

Bence tutarlı tek yorum, seçim sisteminin **temsilde adalet** ile **yönetimde istikrar** arasında bir **trade-off** sağlayıp sağlamamasına göre değerlendirme yapmaktır. Eğer sistemin kuralları, yarattığı adaletsizliklere karşılık birinci partiyi ya da ittifak blokunu belirli bir oy oranı eşiğinden itibaren parlamentoda mutlak çoğunluğu kazanmasını kolaylaştırıyorsa, "bağdaştırma" olgusu var demektir. Aksine sistem, oy oranlarının altında temsil edilecek partilerin kaybettikleri sandalyeleri raslantısal ve gelişigüzel bir şekilde dağıtıyorsa, "bağdaştırma" gerçekleşmiyor demektir. Bir başka deyişle, sistemin yarattığı adaletsizlikler boşa giden adaletsizliklerse, sistemin 67. maddeye aykırı olduğu sonucunun çıkartılması gerektiği kanaatindeyim. Belli bir marjinalite eşiğinin üzerinde oy alan partilerin hiç temsil edilememesi durumunun bu yorum çerçevesinde Anayasaya tamamen aykırı olacağı aşikardır.

Özetleyecek olursak, Türkiye'ye uygun seçim sistemi, **salt temsil** ilkesine uy-

gun olmalı, **temsilde adaletsizliğe** ise **yönetimde istikrara** katkıda bulunduğu ölçüde yer vermelidir.

1.2. Genel siyasal istikrar

Bu oldukça genel ve kapsamlı tartışma konusunda, seçmen ve temsilci ilişkileri, meşruiyet gibi konulara girmeksizin, köşeli ve net amaçlar tanımlayacağım.

Eğer partilerin arasında iktidara geldiği takdirde çoğulcu demokratik rejimi ortadan kaldırması beklenen bir parti varsa (bu partiyi **anti-sistem** parti olarak adlandıracam), seçim sistemi bu partinin, kabul edilen azınlık eşiğinde dahi, azınlık oyu ile tek başına iktidara gelmesine izin vermesin.

Anti-sistem partinin siyasal tanımından yola çıkarak daha genel ve nesnel bir tanımını da yapabiliriz. Eğer seçim sistemi seçmenin ikinci tercihini soran bir kurala sahip ise, demokratik rejimi tehdit ettiği şeklinde algılanan bir parti için, çoğunluğun demokrasiye bağlı olduğu bir toplumda, mantıken birinci tercih olarak aldığı destek ile ikinci tercih olarak aldığı destek arasındaki farkın diğer partilerden daha yüksek olacağını beklemeliyiz. Bu anlamda anti-sistem partinin göreceli olarak en düşük ikinci tercih oyu alan parti olacağını söyleyebiliriz. Seçim sistemi seçmene partileri tercih sırasına sokma olanağını veriyorsa, bu durumda anti-sistem parti en çok son sırada gösterilen parti olacaktır. Bir bakıma, bu durumdaki bir partiyi en çok istenmeyen parti ("en antipatik parti!") olarak da tanımlayabiliriz. Bu daha genel ve nesnel tanım, anti-sistem partinin mevcut olmadığı durumlarda da seçim sistemlerini değerlendirme olanağını sağlar. En çok istenmeyen bir partinin, yüksek bir azınlık desteği ile dahi olsa, tek başına iktidar olmasına izin veren bir seçim sisteminin, "uygun" bir sistem olduğunu söyleyemeyiz. Seçmenlerin çoğunluğu tarafından son sıraya konulan bir partinin azınlık iktidarı genel siyasal istikrarı olumsuz etkilemese de, en azından toplumun siyasal tatmin düzeyini bir hayli düşürecektir.

Buradan yola çıkarak, **genel siyasal istikrarsızlığın** bir unsurunu daha tanımlayabiliriz. Bir parti **baştan kabul edilmiş azınlık eşiğinin altında bir oy oranıyla tek başına iktidar** olabiliyorsa, böyle bir azınlık iktidarının genel siyasal istikrara olumsuz katkı yaptığını kabul edeceğiz. Kuşkusuz bu durumun istikrarsızlaştırma etkisi daha zayıftır. Bununla birlikte, toplumun yaklaşık 2/3'ünü karşısına alan bir iktidarın, gerekli radikal kararları almasını, temel toplumsal tercihleri yapmasını bekleyemeyiz. Bu anlamda da genel siyasal istikrarı olumsuz etkileyeceğini söyleyebiliriz. Nitekim, Türkiye'de 1987 seçimlerinden sonra bu türden bir azınlık iktidarı dönemi yaşanmıştır. % 36 oy oranıyla parlamentoda büyük çoğunluğa sa-

hip olan ANAP iktidarı, dört yıllık iktidar döneminde ülkenin temel sorunlarına neşter vuramamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, bu iktidarın diğer merkez-sağ partinin de dahil olduğu geniş bir toplumsal muhalefet cephesi ile karşı karşıya kalmasıdır.

Eğer, bir seçim sistemi kabul edilen azınlık eşiğinin altında bir oy oranıyla azınlık iktidarı yaratıyorsa, iktidar partisi anti-sistem parti olmasa dahi, bu seçim sisteminin **genel siyasal istikrar** alanında başarısız olduğunu kabul edeceğiz.

Bir seçim sisteminin **genel siyasal istikrar** üzerinde yaratabileceği bir diğer olumsuz etki de **anti-sistem partinin oy oranının çok altında temsil** edilmesidir. Bölümde 1'de açıkladığımız gibi, böyle bir durum toplumda önemli bir azınlık oluşturan anti-sistem partinin taraftarlarının parlamenter demokrasiyi meşru bir mücadele zemini olarak kabullenmelerini zorlaştırır. Böyle bir yabancılaşma, siyasette şiddet ve terörün mücadele araçları olarak kullanılmasını kuşkusuz teşvik edecektir. Bu nedenle, aranan seçim sistemi, bir yandan anti-sistem partinin karşısına iktidar ya da ana muhalefet olma yolunda engeller çıkarsa da, marjinal olmaması kaydıyla, parlamentoda oy oranının çok altında temsil edilmesini de engellemelidir.

Doğal olarak bu amaç sadece anti-sistem parti için değil, diğer “küçük” ama siyasal temsili önemli partiler için de geçerlidir. Tarihsel kökenleri olan toplumsal hareketlere dayanan partilerin parlamentoda temsil edilmemesi de genel siyasal istikrarın temellerini sarsıcı sonuçlar verecektir.

Özetleyecek olursak, aradığımız seçim sisteminin, **anti-sistem (ya da en çok istenmeyen)** partinin azınlık oyuyla tek başına iktidara gelmesini istiyoruz. Ancak, bu engellemeyi bu tür bir partiyi parlamentoda temsil açısından aşırı bir biçimde cezalandırmasını da istemiyoruz. Son olarak da, seçim sisteminin, partinin ya da parti koalisyonlarının niteliği ne olursa olsun, kabul edilmez azınlık iktidarlara yaratmaya elverişli olmamasını amaçlıyoruz.

1.3. Yönetimde istikrar

Yönetimde istikrar denilince aklı ilk gelen tek parti iktidarındır. Oysa çok partili koalisyonların istikrarlı bir hükümet oluşturdıkları pek çok örnek gösterilebilir. Bu tartışmayı konumuzun dışında bırakıyorum. Bir yandan Türkiye'nin tarihsel deneyimini, öte yandan kesin ve acil tercihler bekleyen siyasal ve ekonomik sorunlarını dikkate alarak, **yönetimde istikrarın, tek parti iktidarı ya da siyasal programları ve ideolojileri birbirine yakın partilerden oluşan koalisyonlar ile eş anlamlı** olduğunu kabul edeceğiz.

Tek parti ya da ittifak bloğu iktidarının her azınlık oyu düzeyinde yönetimde istikrar sağlaması beklenemez. İlk sorun bir azınlık eşliğinin belirlenmesidir. Bu belirleme de altın bir norm olduğunu sanmıyorum. Eğer partiler rejimi gerek merkez-sağda gerek merkez-solda birden daha fazla parti içeriyorsa, tek parti iktidarı için aranan **azınlık eşliği normunu % 40 civarı** olarak belirleyebiliriz. Nitekim, bu oy oranını yakalayan bir merkez-sağ ya da merkez-sol partinin, aynı nitelikteki diğer partinin/partilerin seçmenlerince de en azından ikinci derecede tercih edildiği kabul edilebileceğinden, bu partinin potansiyel tercihlerle birlikte % 50 oranını yakalama ihtimalinin çok yüksek olduğu gerçekçi bir varsayımdır. Bu durumda sözkonusu partinin karşısında % 50'yi bulan bir **red cephesi** oluşmayacaktır. Dolayısıyla, % 40 civarında oy alan bir merkez-sağ ya da merkez-sol partinin tek başına iktidar olması genel istikrar açısından sakınca teşkil etmeyen, yönetimde istikrar açısından ise arzulanan bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Eğer bu kritik oy oranını elde eden bir parti değil de, bir merkez-sağ/merkez-sol bloğu ise yukarıdaki değerlendirmenin geçerliliği sorgulanabilir. Örneğin, % 40 oy almış bir merkez-sağ bloğun dışında kalan seçmenlerin (% 60) en az % 85'i merkez sağ kolalisyonu kesinlikle reddediyorsa, merkez-sağ koalisyonun tek başına iktidarının uygun olacağını söyleyemeyiz. Buna karşılık, kalan % 60 seçmenin en az % 16'sı red cephesine dahil değilse azınlık iktidarının aynen tek parti iktidarında olduğu gibi arzu edilir bir durum olacağını kabul edebiliriz. Aslında değerlendirme, görüldüğü gibi merkez-sağ ve merkez-sol seçmenlerin içinde kesin tercihlere sahip olmayan ve bu nedenle kolaylıkla blok değiştirebilen merkez ya da yüzer gezer seçmenlerin ağırlığına bağlıdır. % 40 normu açısından bu kitlenin % 20 civarında olması yeterli olabilir. Türkiye'de bu tür seçmenlerin ağırlığının giderek arttığını gözlemliyoruz. Sonuç olarak, seçim sistemlerine ilişkin yapacağım değerlendirmede, yeterli sayıda merkez seçmen bulunduğunu, konu tartışmaya açık da olsa, kabul edeceğim.

Bir seçim sisteminin **yönetimde istikrarı teşvik edip etmediği** araştırılırken, **yakın partileri ittifak yapmaya** teşvik edip etmediği, "makul" azınlık iktidarlara izin verip vermediğinin araştırılması kadar önemlidir. Öyleyse amaçlarımıza bu teşvik unsurunu da dahil etmemiz gerekiyor. Eğer seçim sistemi, merkez-sağ ve merkez-soldaki partilerin arasındaki rekabetin bir ölüm kalım mücadelesine dönüşmesine katkı yapıyorsa - bugünkü durum gibi- böyle bir sistem yönetimde istikrara olumlu etki yapmayacağı gibi, genel istikrar açısından da olumsuz etkiler yaratabilir. Aksine, seçim sistemi merkez-sağ ve/ya da merkez-solda ittifakı teşvik

ediyorsa, açıktır ki böyle bir sistemde **yönetimde istikrarın** sağlanması ihtimali diğer sistemlere göre çok daha yüksek olacaktır.

Özetle, aranan seçim sisteminin belli bir **azınlık eşikinden itibaren mutlak çoğunluğun merkez-sağ/merkez sol iktidarca elde edilmesini kolaylaştırmasını ve bu bloklar içinde ittifakları teşvik etmesini** istiyoruz.

2. Gündemdeki Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi

Amaç ve ilkelerimizi tanımladığımıza göre, başlangıçta belirlediğimiz üç seçim sisteminin değerlendirilmesine geçebiliriz. Sırasıyla, Türkiye'de uygulandığı şekliyle **d'Hont, Çoğunlukçu Uzlaş** ve **İki Turlu** seçim sistemlerini ele alacağız.

2.1. Barajlı d'Hont sistemi

2.1.1. Temel kurallar ve sonuçları

Kasım 1995'de kabul edilen seçim sistemi, ülke düzeyinde ve tüm seçim çevrelerinde % 10'luk tek düze bir baraj içermekte, oyları sandalye sayılarına dönüştürme işleminde de basit d'Hont yöntemini uygulamaktadır. Seçim çevrelerinde sandalye dağıtımı başlamadan önce ülke barajını geçemeyen partiler elenmekte, bu barajı aşmış partilerin oyları sırasıyla 1, 2, 3, ...'e bölünerek büyüklük sırasına sokulmakta ve en büyük sayıdan başlanarak, seçim çevresindeki sandalyeler tükenene kadar yine sırasıyla partilere dağıtılmaktadır.

Her ilin en az bir seçim çevresi oluşturması şeklindeki gelenek devam etmektedir. Büyük illerin birden fazla çevreye ayrılması konusunda ise eski seçim sisteminden farklı olarak, ayrıştırma yalnızca İstanbul, Ankara ve İzmir için öngörülmüştür. Bu kurala göre en büyük seçim çevresi 21 sandalyeden İstanbul 2. bölge, en küçük çevre ise 2 sandalyeden oluşmaktadır.

Sistem çok farklı büyüklükteki seçim çevrelerini içerdüğinden çoğunlukçu ve nisbi özellikleri birarada taşımaktadır. Sandalye sayısı 4 ve 4'den küçük illerin toplam ağırlığı % 19'dur. Sandalye sayısı 10'dan büyük illerin ağırlığı ise % 36'dır. Sonuç olarak büyük partiler oy oranlarının ancak bir miktar üzerinde temsil edilebilmektedir. Örneğin RP'nin parlamentoda temsil oranı % 28 olup oy oranının sadece 7 puan üzerindedir.

Sistemin tanımladığımız amaçlar açısından özellikleri EK 3'de etraflı bir şekilde incelendiğinden başlıca sonuçları burada özetlemekle yetinmek istiyorum.

1- Yüksek ülke barajı siyasal yaşamda önemli yere sahip partileri parlamento dışı bırakmaktadır. HADEP VE MHP ilk kurbanlardır. CHP ise kıl payı parlamentoya girebilmiştir.

2- Bir partinin tek başına iktidar olabilmesi için gereken oy oranı, ülke barajını geçemeyen parti sayısına bağlı olarak % 34'lere kadar düşebilmektedir.

3- DYP ile ANAP tek parti çatısı altında ittifak yaparak seçimlere girseler bile, beraberce almaları gereken asgari oy oranı % 42'den az değildir.

Son olarak sistemin gizli bir özelliğine dikkat çekmek istiyorum. Nüfusun büyük illerde yoğunlaşma süreci **Kasım 95** seçim sistemini her seçimde nisbi sisteme biraz daha yakınlatacak bir unsurdur. Oysa, bu gelişme parlamentoda çoğunluğa sahip partinin ya da partiler ittifakının koalisyon hükümetinin işine gelen bir gelişme değildir. İktidar yeni iller üreterek bu gelişmeyi tersine çevirmeye çalışmaktadır. Bir yandan, seçim arifelerinde il yapma vaadiyle kimi ilçelerin oylarını satın almaya çalışacak, diğer yandan da, bu yeni küçük illerde çoğunluk sandalyeyi kazanma şansını arttırmaya çalışacaktır. **Kasım 95** seçim sistemi mevcut haliyle tam bir **küçük il kuluçka makinasıdır**.

2.1.2. Değerlendirme

- Salt temsil

Bu alanda çok kötü bir sistemle karşılaştığımız aşikardır. Bir kere % 10 gibi görülmemiş yükseklikteki ülke barajı, % 9.9 oy alan ve çoğulcu demokratik bir rejimde toplumsal ağırlığı es geçilemeyecek partileri parlamento dışı bırakmaktadır. Bu iyi bilinen konuda söylenecek fazla bir şey yoktur. Genelde ülke barajının altında kalan ama % 10'a yakın oy alan bir parti 7 ve daha fazla sandalyeye sahip seçim çevrelerinde küçümsenemeyecek miktarda sandalye kazanabilir. Yasaya göre bu kazanılacak sandalyeler kazanılmamış sayılacak ve barajı geçen partiler arasında büyüklük sırasına göre paylaşılacaktır. En dar anlamda tanımlanacak "adalet" ilkesiyle dahi çelişik bir durumla karşı karşıya olunduğu açıktır.

Aynı durum bölgesel ağırlıklı bir parti içinde söz konusu olacaktır. Ülke barajı altında kalma ihtimali tanımı icabı çok yüksek olan böyle bir parti, güçlü olduğu bölgede kazandığı sandalyeleri tümüyle kaybedecek ve parlamentoda temsil edilemeyecektir. **Temsilde adalet/salt temsil** bir yana böyle bir sonucun **genel siyasal istikrar** ile de ne kadar bağdaşacağı tartışmaya değer.

Baraja takılan partilerin oy oranları toplamı ne kadar yüksek olursa önde gelen partilerin primlerinin artacağı açıktır. Ancak barajı geçemeyen partiler bölgesel

ağırlıklı partilerse ve güçlü oldukları bölgelerde, ülke çapında birinci gelen parti göreceli olarak zayıfsa, yüksek ülke barajının **yönetimde istikrar** arayışına katkıda bulunması söz konusu olmayacak aksine diğer önde gelen partilere yarayacaktır. Dolayısıyla, yukarıda “temsilde adalet ile yönetimde istikrar” arasında tanımlanan **trade-off**’un gerçekleşme garantisi mevcut sistemde yoktur.

- Genel siyasal istikrar

Kasım 95 seçim sisteminin % 40'ın bariz biçimde altında oy alan bir partiyi tek başına iktidara getirme ihtimali nedir? Değerlendirmeye önce bu sorunun yanıtı ile başlamak istiyorum.

EK 3' de özellikleri ve sonuçları açıklanan Simülasyon Modeli, MHP'nin barajı geçemediği durumda RP, DYP ve ANAP için tek parti iktidarının asgari oy oranlarını sırasıyla % 35, 36 ve 37 olarak vermektedir. CHP baraja takıldığı takdirde bu oranlar daha da aşağıda oluşmaktadır. Bu sonuçlar yürürlükteki seçim sisteminin genel siyasal istikrar açısından **kabul edilemeyecek azınlık iktidarlarına cevaz verdiğini göstermektedir**

Bu özellikleriyle Kasım 95 seçim sistemi, **Anti-sistem** bir partiyi de azınlık oylarıyla iktidara kolaylıkla taşıyabilecek niteliktedir. Bu tür bir partinin % 50' ye yakın bir oy alması da gerekmez. Yeter ki, % 35'lik bir güce ulaştığında karşısındaki partiler yeterince bölünmüş ve ittifaklar oluşturmaktan aciz olsunlar.

Seçim sisteminin açık ittifaklara izin vermemesinin esas talihsizliği de burada karşımıza çıkıyor. Sistemde tek olanak **kapalı ittifaklar** olduğundan, parti kimliğinden vazgeçilmesini gerektiren bu tür ittifaklar ancak disiplinli seçmelere sahip küçük doktriner partiler (kimliğinden vazgeçebilen) ile büyük partiler arasında mümkün olmaktadır. Bu niteliğe sahip olmayan partilerin ittifak yapmaları güçleşmekte, oy durumlarına göre de baraja takılma riskleri artmaktadır. Bu açıdan da seçim sisteminin **genel siyasal istikrara** olumlu katkı yaptığını söyleyemeyiz.

Sonuç olarak, **Kasım 95** seçim sistemi **genel siyasal istikrar** açısından da **başarısız** bir sistem olarak değerlendirilmelidir.

- Yönetimde istikrar

Kasım 95 seçim sisteminin yönetimde istikrar alanında başarısı da tartışmalıdır. Genel olarak % 35 civarında bir oy oranıyla tek parti iktidarı olanıktır. Genel siyasal istikrar amacını unutursak “etkin” bir seçim sistemi ile karşı karşıya olduğumuzu düşünebiliriz. Ancak bu “kolaylık” **sistemde hakim bir partinin**

varlığına bağlıdır. Türkiye'nin mevcut koşullarında böyle bir parti yoktur ve yakın bir gelecekte de olma ihtimali pek yüksek değildir.

Yakın partilerin **ikili koalisyonları** açısından durum daha umut vericidir. DYP ile ANAP arasında kurulacak bir merkez-sağ ittifak % 42 civarında ve RP-MHP ittifakına rağmen mutlak çoğunluğu yakalayabilmektedir. Anacak bu yüksek azınlık oranında dahi rahat bir çoğunluk söz konusu değildir. Pekala % 41.5 ile bu tür bir ittifak 276'nın altında kalabilir. Bu özellik adeta "kaos teorisi"ni hatırlatıyor; çok küçük farklar büyük değişimlere neden olabilmektedir.

Bir kez daha hatırlatmakta yarar var. Kağıt üzerinde ittifakların kabul edilebilir bir azınlık oyuyla mutlak çoğunluğu yakalamaları olanaklı olsa da sistem bu ittifakları teşvik edici objektif mekanizmalara sahip olmadığından, üstelik de bu ittifakları merkez-sağ ve merkez-sol partiler açısından güçleştirdiğinden **yönetimde istikrarın** gerçekleşmesini bir bakıma zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, yürürlükteki seçim sisteminin **hakim partinin** tek başına iktidar olmasını kolaylaştırdığını belirtelim. Bu nedenle **yönetimde istikrar** alanında **başarılı** olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, unutulmamalıdır ki bu "başarı" % 40'lık bir partinin mevcut olmadığı bir sistemde teorik bir başarıdır. Yukarıda gösterdiğimiz gibi **hakim partinin** yokluğunda sistem merkeze yakın partileri birbirleri ile değil uç partilerle ittifaka teşvik etmekte, bu nedenle de **genel siyasal istikrar** açısından olumsuz koalisyonları siyasal gündeme dahil etmektedir. Kaldı ki, bu **hakim parti** günün birinde **anti-sistem bir parti** de olabilir.

2.2. Çoğunlukçu uzlaşısı

2.2.1. Temel kurallar ve muhtemel sonuçları

Çoğunlukçu Uzlaşısı seçim sistemi daha önce de belirttiğimiz gibi M. Sertel ve E. Kalaycıoğlu tarafından 1995 yılında TÜSİAD tarafından yayınlanan bir çalışmada savunuldu. Sistemde seçmenler partileri tercih derecesine göre sıralayarak oylarını kullanıyorlar. Seçim sonucu böylelikle seçmenlerin sadece ilk tercihlerine göre değil, ikinci hatta üçüncü tercihleri de hesaba katılarak belirleniyor. Bu bakımdan, **Alternatif Oy** ve **Tek Aktarılabilir Oy** sistemlerine çok benzer kurallar sergiliyor. Ancak, kimi özgün kurallarla bu sistemlerden de ayrılıyor. Burada sistemin işleyişini kısaca açıkladıktan sonra bazı genel sonuçlarına değinmekle yetineceğim. Sistemin daha teknik ve ayrıntılı bir eleştirisi için okuyucu **Ek 2'**e başvurabilir.

Sistemde sandalye dağıtımı esas olarak kota yöntemi ile yapılıyor. Sandalye sa-

yısına göre belirlenen kotayı dolduran her parti doldurduğu kadar sandalye kazanıyor. Bu işlem sandalye sayısı tükeninceye kadar devam ediyor. Buraya kadar klasik kota sistemlerinden farklı bir yön yok. Farklılık birinci dereceden tercihlerle seçim çevresindeki mevcut sandalyelerin tümü dağıtılamadığı zaman ortaya çıkıyor. Bu durumda ikinci dereceden oylar birinci dereceden oylar ile toplanıyor; Daha önce birinci dereceden oylarla kotayı doldurup sandalye kazanmış parti var ise, bu partinin sadece kotanın dışında kalan oyları toplama dahil ediliyor. Bu ikinci aşamada kalan sandalyeler sırasıyla en yüksek oyu alan partilere verilerek seçim sonuçlanıyor. Eğer hala dağıtılamamış sandalye kalmış ise - partilerin çok sayıda olduğu, oyların nisbeten homojen dağıldığı ve kotanın yüksek olduğu durumlar - aynı yöntemle üçüncü dereceden tercih oylar da dikkate alınarak seçim sonuçlandırılıyor.

Bir örnekle bu açıklamaları somutlaştıralım. Önce **Çoğunlukçu Uzlaş**'nın kota tanımını verelim. **Rasyonel Droop Kotası** (rasyonel çünkü hep tam sayı olması gerekmiyor) adı verilen kota her seçim çevresinde, 100 rakamı, sandalye sayısının bir fazlasına bölünerek bulunuyor. Sandalye sayısını **k** ile Rasyonel Droop Kotasını da **D** ile gösterirsek: **$D=100/(k+1)$** . Dar bölgede (k=1) kota 50, iki sandalyeli bölgede 33,33., üç sandalyeli bölgede ise 25 vs. olacaktır. Merak eden okuyucu için hemen belirtelim, sandalye sayısına bir eklenmesinin nedeni, seçimin sonuçlanması için gereken bir teknik özelliktir.

Sistemin işleyişinin daha iyi anlaşılması için 6 partinin yarıştığı 4 sandalyeli (k=4) bir bölgeyi örnek olarak alalım. Anlatımı kolaylaştırmak için seçmen sayısını 100 olarak alıyoruz. Böylece partilerin aldıkları oy miktarı ile oy yüzdesi aynı anlama gelecektir.

Oy sayımı sonunda her partinin (**A, B, ..**) birinci ve ikinci dereceden oyları aşağıda Örnek 1'deki gibi olsun:

Örnek 1

	A	B	C	D	E	F
1. d. tercih oyu	26	21	20	12	11	10
2. d. tercih oyu	5	25	21	13	20	16

Bu örnekte kota 20'dir. Görüldüğü gibi 1. dereceden tercih oylarının sayımı sonunda **A** ve **B** partileri kotayı birer kez doldurarak birer sandalye kazanmakta-

dırlar. Geriye 2 sandalye kalmaktadır. İkinci aşamada **A** partisinin toplam oyu $6+5=11$, **B**'nin $1+25=26$, **C**'nin $20+21=41$, **D**'nin $12+13=25$, **E**'nin $11+20=31$, **F**'nin $10+16=26$ olmaktadır. İkinci aşamada en yüksek oya sahip iki parti sırasıyla **C ve E** partileridir. Dolayısıyla kalan 2 sandalye bu partilerin arasında paylaşılacaktır. Seçim **A, B, C ve E** partilerinin birer sandalye kazanması ile sonuçlanmıştır.

Bu örnekten yola çıkarak sistemin sonuçlar itibariyle bizi ilgilendiren özelliklerini belirleyebiliriz. Dikkat edilirse ilk tercihler itibariyle hem en yüksek oyu hem de **E**'nin iki katından fazla oy alan **A** partisi bir sandalye kazanabilmektedir. Bunun nedeni 2. dereceden tercih oylarının çok düşük kalmasıdır. Buna karşılık **E** partisi ilk tercihler itibariyle **D** partisinden daha düşük bir desteğe sahip olmasına rağmen 2. dereceden oylarının yüksekliği sayesinde son sandalyeyi kazanmaktadır. Eğer, bu örneğe klasik **d'Hont** sistemini uygulamış olsaydık, **A** partisi 2, **B** ve **C** partileri birer sandalye kazanmış olacaktı. Bu basit karşılaştırmadan **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin ikinci tercihlerde düşük desteğe sahip olan partilerin aleyhine, buna karşılık ikinci derecede yüksek tercih alan partilerin lehine çalıştığı sonucunu çıkartabiliriz.

Başlangıçta belirttiğimiz gibi seçim, 2. dereceden tercih oylarının hesaba katılmasına rağmen sonuçlanmayabilir. Örnek 1'i biraz değiştirerek böyle bir sonucun ortaya çıkabileceğini gösterelim. Bu kez 7 partinin 3 sandalyeli bir bölgede (kota 25) yarıştığını varsayacağız.

Örnek 2

	A	B	C	D	E	F	G
1. d. tercih oyu	24	16	15	14	13	10	8
2. d. tercih oyu	11	32	9	9	11	13	15

Bu sonuçlara göre 1. dereceden tercihlerin sonunda hiç bir parti 25 olan kotayı dolduramadığından hiç bir sandalye dağıtılmamaktadır. 2. dereceden tercihlerin de eklenmesiyle birlikte **A** ve **B** partileri kotayı birer kez doldurdularından birer sandalye kazanmakta, üçüncü sandalye ise diğer partilerin toplam oyları kotaya yetiemediğinden ikinci aşamada da belirlenmemektedir. Bu son sandalyenin dağıtımı 3. dereceden tercihlerin de dikkate alınması ile olanaklı hale gelmektedir.

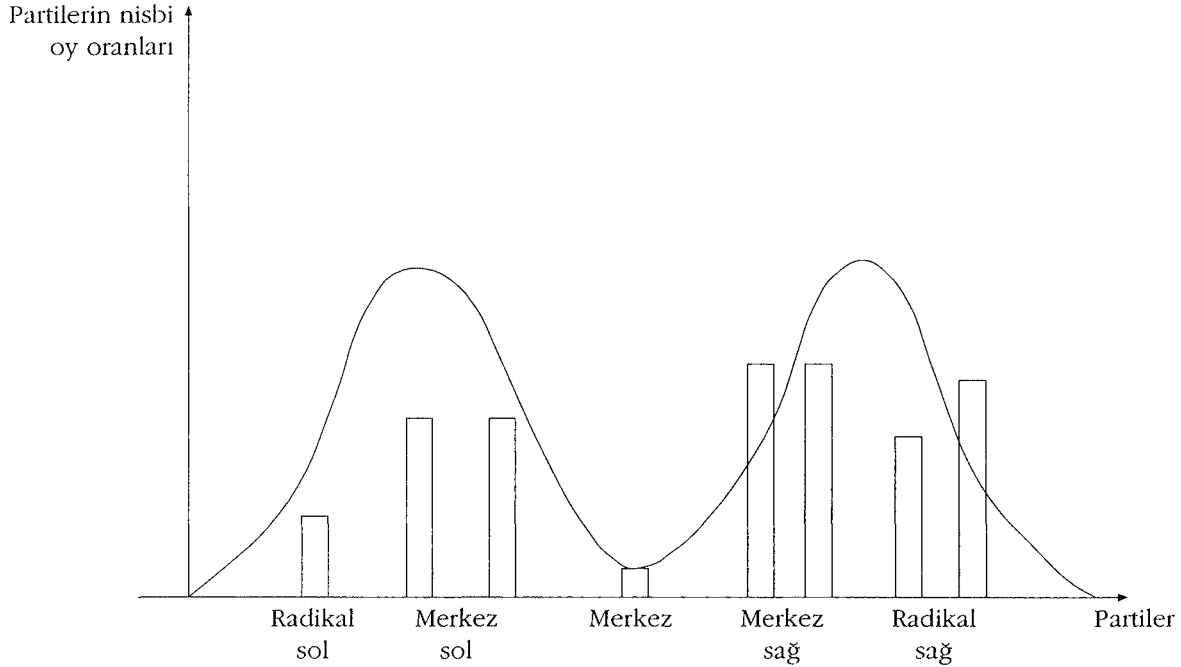
Çoğunlukçu Uzlaş sistemini savunan yazarlar değerlendirmelerini seçim çevresi düzeyinde tutmuşlar ve farklı seçim çevresi yapılanmalarına göre bu sistemin parlamentoda sandalye dağılımı açısından ne gibi sonuçlar verebileceğine hiç değinmemişlerdir. Oysa, bizim için bu çalışmada önemli olan seçim sisteminin belli oy dağılımlarını parlamentoya nasıl yansıttığı hususudur. Referans olarak aldığımız amaç ve ilkeler de bu bağlamda anlam kazanmaktadırlar. **Çoğunlukçu Uzlaş** sistemini bu referanslara göre değerlendirebilmek için seçim çevresi yapılanması ile ilgili varsayımı kendimiz yapmak zorundayız. Bu temel varsayımı yazarların yerine yaparken, işimize geldiği gibi değil, yazarların bazı değerlendirmelerini de dikkate alarak oldukça nesnel bir biçimde yapmaya çalışacağız.

Bir kere dar bölgeyi hiç tereddütsüz eleyebiliriz. Daha önce de gördüğümüz ve yanıtladığımız gibi, yazarlar dar bölgeye pek çok eleştiri yöneltmişlerdir. Dolayısıyla, dar bölgeyi hiç dikkate almayarak yazarlara haksızlık yapmış olmayız. **Çoğunlukçu Uzlaş** Sistemi seçim çevrelerinin büyüklüklerine ve parti sayısına bağlı olarak çok farklı ve siyaseten de çok tartışmalı (Bkz. Ek 2) sonuçlar verebilmektedir. Bu noktada tartışmalı bir varsayım riskini asgarileştirmek için "**her ilin en az bir seçim çevresi ve en az 2 sandalyeye sahip olduğunu, üç büyük ilin de 2/3 çevreye bölündüğünü (k maksimum 21)**" yani bugünkü durumun geçerli olduğunu kabul edeceğiz. Böylelikle **Kasım 95** sistemi ile **Çoğunlukçu Uzlaş**'ı karşılaştırmak da kolaylaşmış olacaktır. Ek olarak, mevcut durumun aksine ülke ve bölge barajlarının olmadığını varsayıyoruz. Yazarlar zaten bu tür barajlara hiç değinmemişlerdir. Kaldı ki, bu tür barajların **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin mantığına da aykırı olduğunu düşünüyorum.

Sistemin oy oranlarını parlamentoya yansıtma şekillerini araştırabilmek için seçmenlerin en azından ikinci tercihleri konusunda iyi kötü bilgi sahibi olmamız gerekir. Bu konuda yapılmış kapsamlı araştırmalardan yoksunuz. Konuya ışık tutabilecek tek araştırma TÜSES tarafından yayımlanan ve Veri Aş. tarafından yapılan daha önce deyindiğim çalışmadır. Bu araştırmanın bir bölümünde, 89, 91 ve 94 seçimlerinde partilerinden kopan seçmenlerin hangi partilere yöneldiği konusunda verilen bilgilere dayanarak bazı sonuçlar çıkarmak olanaklı. Kabaca, merkez-sağın oy alışverişinin radikal sağ (MHP ve RP) ile daha yoğun, merkez-sol ile ise daha az yoğun olmakla birlikte oy alışverişinin olduğunu ve bu alışverişin daha çok DSP ile olduğunu tesbit ediyoruz. CHP'den kopan seçmenler ise daha çok DSP'ye, az miktarda da radikal sola yönelirken, DSP'den kopan bir kısım seçmenden de oy olabilmektedir. Bu eğilimlerde şaşırtıcı bir taraf yoktur. Partile-

re sadık kalan seçmenlerin ikinci tercihlerinin bu eğilimler ışığında klasik siyasal sıralamaya çok yakın olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Elimizdeki en son bilgi olan 24 Aralık 1995 seçiminin sonuçlarına göre oy dağılımı aşağıdaki şemadaki gibi olmaktadır. Bu dağılım beklendiği gibi klasik **iki merkezli çan eğrisini yansıtsayan** bir dağılımdır.

Şema 1

Şemanın gösterdiği oy dağılımı aynı zamanda "partiler arası yakınlık" kavramını da somutlaştırmakta. Bu anlamda seçmenlerin ikinci tercihlerinin Ox doğrusu üzerinde süreklilik gösterdiğini ve her iki yönde de olduğunu kabul edeceğiz. Basitleştirme pahasına somut olarak şunu söyleyebiliriz: CHP seçmeninin 2. tercihleri büyük ölçüde DSP, DSP seçmenin 2. tercihleri önemli ölçüde CHP, azımsanmayacak ölçüde de DYP ve ANAP. Bu partilerin seçmenlerinin 2. tercihleri önemli ölçüde birbirleri kısmen de MHP, RP ve DSP'dir. Radikal sağ seçmenlerin 2. tercihleri ise kısmen birbirleri, kısmen de merkez-sağ partilerdir.

Bu bilgiler ışığında **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin değerlendirmesine artık geçebiliriz.

2.2.2. Değerlendirme

- *Salt temsil*

Seçim çevreleri yukarıda belirttiğimiz gibi belirlendiği takdirde **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin bu alanda başarılı olma ihtimali oldukça yüksektir. Çok sandalyeli seçim çevrelerinde kota çok düşük bir düzeye ineceğinden ($k=21$ olduğunda, $D=4.54$) küçük partilerin temsil edilme şansı artmaktadır. Ülke çapında % 4-5 oranında oy alan küçük bir parti, eğer oy dağılımı yeterince heterojense ve seçmen desteği daha çok kentlerde (büyük seçim çevreleri) yoğunlaşıyorsa, bir kaç milletvekili ile de olsa parlamentoda temsil edilebilecektir.

Buna karşılık, oy desteği bölge temelinde ve küçük seçim çevrelerinde yoğunlaşan küçük partilerin durumu tartışmalıdır. Bu tür partiler, ülke çapında genel oy oranı itibariyle küçük, bölgelerinde ise yeterince büyük ise, sandalye kazanma ihtimalleri yüksek olacaktır. Ancak, bu tür partilerin 1. dereceden tercih oylarının yüksekliği yeterli olmayabilir. Küçük seçim çevrelerinde kota yüksek olduğundan, bölgesel parti ilk aşamada en yüksek desteğe sahip olsa bile, kota sayısına erişememiş olabilir. Bu durumda 2. dereceden tercih oyları da önem kazanacaktır. Bununla birlikte, güçlü olduğu küçük seçim çevrelerinde (2-4 sandalye) ortalama % 25 civarında oy alan bir partinin az da olsa milletvekillikleri kazanabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim, 95 Genel Seçimlerine göre HADEP parlamentoda temsil ediliyor olacaktı. Tabi böyle bir parti, genel oy oranı çok düşük olmamak şartıyla, en büyük seçim çevrelerinde de sandalye kazanabilecektir.

Sonuç olarak, **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin **salt temsilde** genelde başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki, en büyük seçim çevresi küçüldükçe bölgesel oy yoğunlaşması olmayan küçük partilerin temsil edilme ihtimali de hızla azalacaktır. Yine de bu alanda **çifte barajlı d'Hont** sistemine göre daha başarılı olduğu kesindir.

- *Genel siyasal istikrar*

Sistemin **mutlak olarak başarılı olduğu tek alan genel siyasal istikrardır**. Çünkü tanımı icabı 2. dereceden tercih oyları en düşük parti olan **anti-sistem partinin** 1. dereceden oyları ne kadar yüksek olursa olsun, azınlık oyu ile iktidara gelmesi olanaksızdır. Bu kesinlik aslında her seçim çevresi için tek tek geçerlidir ama parlamentonun tümü için de genelleştirilebilir.

Çoğunlukçu Uzlaş kabul edilemeyecek bir oy oranıyla azınlık iktidarına yolaçabilir mi? Bu sorunun yanıtı partiler rejiminin özelliklerine ve seçim çevrelerinin

büyüklüğüne göre değişecektir. Gerçi, "**kabul edilemeyecek oy oranı**" kavramının salt 1. dereceden tercihlere göre tanımlandığı ileri sürülerek, 2. dereceden tercihleri de hesaba katan bir sistem için bu kavramın yeniden tanımlanması gerektiği söylenebilir. Bu tartışmaya girmek istemiyorum. Ancak şu kadarını belirteyim ki, ne seçmenin ne de toplumun gözünde 1. tercihlerle 2. tercihler aynı ağırlığa sahip değildir. Bu nedenle, Ek2'de gösterdiğim gibi, 1. dereceden düşük tercih alan bir partinin, 2. dereceden yüksek tercihlerle parlamentoda mutlak çoğunluğu alması, siyasal sorunlara gebe bir durumu da beraberinde getirecektir.

Böyle bir durumun ortaya çıkma ihtimali parti sayısı azaldıkça yükselir. Özellikle 3 ya da 4 partili bir rejimde, küçük bir merkez partisinin varlığı, seçim çevreleri de büyük ölçüde küçük çevrelerden oluşuyorsa, bu partiyi tek başına iktidar yapmaya yetebilir (Bkz. Ek 2). Türkiye'nin güncel koşullarında, yani iki merkezli partiler dağılımında ve büyüklü küçüklü seçim çevreleri yapılanmasında, bu ihtimalin çok düşük olacağını söyleyebiliriz.

Genel siyasal istikrar konusunda incelediğimiz diğer bir sorun da **anti-sistem** partinin parlamentoda oy oranının (1. dereceden tercihler oranı) çok altında temsil edilmesi durumudur. Bu sorunun yanıtı da seçim çevrelerinin encamına bağlıdır. Mevcut yapılanmada bu partinin seçmenlerini büyük ölçüde yabancılaştıracak bir sonucun çıkmayacağını tahmin edebiliriz. 50 sandalyeli nisbi kontenjanın dışında % 15 - 20 arasında oy potansiyeline sahip bir **anti-sistem parti**, 5 ve daha fazla sandalyeye sahip seçim çevrelerinde ilk aşamada dağıtılacak sandalyelerden nisbi orana yakın miktarlarda milletvekillikleri kazanabilecektir. Bu büyüklükteki çevrelerde ikinci aşamaya dağıtılmayan 1-2 sandalye kalacağından, **anti-sistem** parti bu sandalyelerden pay alamasa da, parlamentodaki temsil oranı oy oranının altında kalmakla birlikte büyük bir sapma göstermeyecektir. Ancak unutulmamalıdır ki, seçim çevreleri yapılanmasında küçük çevreler (2-4 sandalye) ağırlıkta olursa, **anti-sistem** parti oy oranının çok altında temsil edilecektir. Görüldüğü gibi **Çoğunlukçu Uzlaş**'nın bu açıdan değerlendirilmesi seçim çevresi yapılanmasının özelliğine bağlıdır.

Son olarak bu sistemin **genel siyasal istikrara** yapabileceği potansiyel bir katkıya dikkat çekmek istiyorum. Seçim çevreleri küçüldükçe 2. dereceden tercih oylarının öneminin arttığını görmüştük. Eğer 2. dereceden tercih oylarının miktarı merkeze yakınlık, bir bakıma **ılımlı siyaset**, ile doğrudan orantılıysa, ki böyle olmasını bekleyebiliriz, bu durumda partiler siyasetlerini merkeze yöneltme ihtiyacını duyacaklardır. Bir başka deyişle, seçim sistemi partileri ılımlı olma yönünde teş-

vik edecektir. Böyle bir gelişme **anti-sistem** partiyi de etkileyebilir ve bu parti bu olumsuz niteliğinden uzaklaşmaya yönelebilir. Bu olmasa bile, diğer partilerin söylemlerinde, davranışlarında ve aday seçimlerinde, merkez seçmenin ("yüzer gezer seçmen") hoşlanacağı biçimde, daha az hırçın ve daha hoş görülmesi yönünde değişiklikler yapmaları beklenebilir.

- Yönetimde istikrar

Çoğunlukçu Uzlaşma sisteminin **yönetimde istikrara** olumlu katkıda bulunabilmesi partiler rejimi ile seçim çevreleri yapının özelliğine bağlıdır. Çok partili bir rejimde **hakim bir parti** mevcutsa (ikinci parti ile arasında büyük oy farkı olan parti) ve bu parti merkeze yakın bir parti ise, bu partinin % 40 civarında bir oy oranıyla tek başına iktidar olması çok yüksek bir ihtimaldir. Bir kaç kez belirttiğim gibi bu parti küçük seçim çevrelerinde tanımı icabı yüksek oranda 2. dereceden tercih oyu alacağından, bu sayede elde edeceği primden kaynaklanan sandalyelerle parlamentoda mutlak çoğunluğu kazanabilir. Mevcut durumda 83 seçim çevresi olduğuna göre, bu parti birinci aşamada kaba bir tahminle 220 sandalye kazanabilecek, ikinci aşamaya her seçim çevresinden 1 adet sandalye kalacağı varsayımıyla bu 83 sandalyeden 56'sını kazanması yeterli olacaktır. Seçim çevresi yapılanması kabul ettiğimiz gibi oldukça heterojense, sistemin **yönetimde istikrar** alanında **başarılı** olacağını söyleyebiliriz.

Ancak sorun, ülkemizde halen **hakim** bir partinin mevcut olmayışıdır. Zaten yönetimde istikrar da bu nedenle gündemin baş sıralarını işgal etmektedir. Sorun, toplam oyları % 40 civarında olan iki merkez-sağ partinin öncelikle nasıl işbirliğine teşvik edileceği, daha sonra da toplam oyları % 30 civarında gözüken iki merkez-sol partinin aynı şekilde nasıl işbirliğine (birleşmekten söz etmiyorum) teşvik edilerek ana muhalefeti ve yarının potansiyel iktidarını oluşturacaklarıdır. Eğer bir seçim sistemi bu işbirliklerini teşvik eden mekanizmalara sahip değilse, **yönetimde istikrara** bir katkıda bulunmuyor demektir. Oyların partiler arasında dağıldığı bir rejimde, **Çoğunlukçu Uzlaşma** bu parçalanmayı parlamentoya yansıtmanın ötesine geçemeyecektir. Sadece, merkez-sağ partilere biraz daha fazla, merkez sol partilere de biraz daha az prim vererek, radikal partileri de bir miktar cezalandırarak, 1. dereceden oy oranlarını sandalye sayılarına dönüştürecektir. Partilerin işbirliği yapmaları için hiç bir nesnel çıkarları yoktur. DYP-ANAP ve CHP-DSP arası rekabetin, ılımlı siyaset dışında, nitelik değiştirmesi için hiç bir neden görülmemektedir.

Bu değerlendirme dikkate alındığında **Çoğunlukçu Uzlaşma** sisteminin Türki-

ye'nin mevcut siyasal koşullarında **yönetimde istikrara** olumlu katkı yapmasını bekleyemeyiz.

2.3. Nisbi Takviyeli İki Turlu seçim

Bölüm 1'de bu sistemi ayrıntılı bir biçimde değerlendirdiğimiz için, sonuçları tanımladığımız amaçlar bağlamında kısaca hatırlatmakla yetinmek istiyorum.

2.3.1. Temel kurallar

Sistemin başlıca kurallarını bir kez daha vurgulamak istiyorum. 550 sandalyenin 50'si liste usulü nisbi yöntemle belirlenmektedir. Seçim çevreleri tek sandalyeli 500 adet dar bölgeden oluşmaktadır. Birinci turda geçerli oyların en az yarısından bir fazlasını alan aday seçilir. Hiç bir aday bu ölçüde oy alamamışsa bir ya da iki hafta sonra seçimlerin ikinci turu yapılır. Bu tura birinci turda kayıtlı seçmen sayısının en az % 12.5'ni alan adaylar katılabilirler. İkinci turda mutlak çoğunluk aranmaksızın en yüksek oyu alan aday kazanır. Burada bir kez daha, ikinci tura 2'den fazla adayın katılabildiğini ve **İki Turlu** sistemi savunan kimi kişilerin önerdikleri **ikinci turda iki aday** kuralından özellikle kaçınıldığını belirtmek istiyorum.

2.3.2. Değerlendirme

- Salt temsil

Bu konuda bir sorun yoktur. Ülke barajı kendiliğinden % 2'dir. Biraz daha yüksek bir baraj arzu ediliyorsa, bu takdirde mutlaka seçim çevrelerinde kazanılacak asgari sandalye sayısı ile tanımlanan alternatif bir baraj da sisteme dahil edilmelidir. Benim önerim Almanya'da olduğu gibi bu sayanın 3 ile sınırlandırılmasıdır. Aksi takdirde bölgesel ağırlıklı partiler haksız bir şekilde parlamento dışına itilecektir.

- Yönetimde istikrar

İki Turlu sistemin değerlendirmesinde önce **yönetimde istikrar** konusunu tartışmak istiyorum. Bu değişikliğin nedeni, bu sistemde **genel siyasal istikrarın** durumunun büyük ölçüde **yönetimde istikrarın** sağlanıp sağlanmadığına, sağlandığında da bu istikrarın özelliklerine bağlı oluşudur.

İki Turlu sistemi diğerlerinden ayıran en büyük özellik seçim işlemini net bir şekilde ikiye bölmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi seçmene aslında iki soru birbirinden bağımsız olarak sorulmaktadır: **Bir, en çok tercih ettiğiniz parti hangisidir? İki, elemek istediğiniz parti hangisidir?** Seçmen bu ikinci soruya

yanıtını gerekiyorsa ikinci turda ikinci hatta üçüncü tercihi olan partiye oy vererek açıklamaktadır. Seçmen ikinci turdan önce oy kullandığı seçim çevresinde oy dağılımını tam olarak öğrenme olanağına sahiptir. Bu bilginin ışığında seçmen, ikinci/üçüncü dereceden istediği bir adayın kazanmasını, istemediği bir partinin adayının kazanmasına yeğliyorsa, nasıl oy kullanması gerektiğine karar vermesi çok kolaylaşmaktadır.

Bu bakımdan sistem seçmene hem daha fazla özgürlük hemde daha fazla ağırlık tanımaktadır. Seçimin seçmenlerin siyasal beklentileri ile en uyumlu biçimde sonuçlanması için, yakın partilerin ittifak yapmaları da şart değildir. Seçmenlerin en çok arzuladıkları ittifakları, parti yönetinlerinden bağımsız bir şekilde sandıkta gerçekleştirmelerinin önünde hiç bir engel yoktur. Ama aynı zamanda bu özellik, yakın partilerin ittifak yapmaları yönünde güçlü bir etkiye de sahiptir. Merkez sol ya da sağda yarışan iki partinin birinci turda geride kalan adayının ve parti teşkilatının, seçmenlerine 2. turu boykot etme çağrısı yapmalarını ya da kazanma şansları olmadığı halde kendilerine oy vermeye devam etmelerini istemeleri çok zordur. Bu tarz bir siyaset ancak radikal partiler için geçerli olabilir. Ayrıca, yakın partilerin ittifak yapmaları sandalye sayılarını ençoklaştırmak için de şarttır. Bu nesnel teşvik mekanizması seçmen baskısı ile birleşince, yakın partilerin ittifak yapmaktan imtina etmelerinin çok düşük bir ihtimal olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle senaryoları en azından bir ittifakın mevcut olduğu varsayımı altında tasarlayacağım.

Yönetimde istikrarın yolunun, Türkiye'nin güncel siyasal koşullarında **iki merkez sağ parti** arasında **seçim ittifakından** ve **bu ittifakın bir sonucu olarak kuracakları koalisyondan** geçtiğini kabul etmek gerekir. İstisnasız sol partilere oy vermiş ve verme niyetini devam ettiren bir seçmen olarak - 1994 yılı yerel yönetim seçimlerinde Beykoz'da iptal edilen başkanlık seçiminin ardından yapılan ve sadece RP ile ANAP'ın yarıştığı oylama hariç- bu saptamanın nesnelliğinden kuşku duymuyorum. Nedeni de çok basittir. Halen siyaseten birbirine yakın olup beraberce % 40 civarında bir oy desteğine sahip yegane **potansiyel ittifak bloğu bu iki merkez sağ partinin oluşturacağı bloktur.**

Acaba **İki Turlu** sistem, % 40 oy oranında bir ya da ittifak yapan iki partiyi (Bölüm 1'de tanımladığımız anlamda iki parti birbirlerine en yakın partilerse, yani karşılıklı olarak seçmenlerinin 2. tercihleri çok büyük ölçüde birbirlerine yöneliyorsa tek ya da ittifak yapan iki parti olması sonucu pek etkilemez) tek başına iktidar yapmaya elverişli midir? Oldukça gerçekçi ve mütevazî iki adet varsayımdan hareket etmek istiyorum: Ortalama % 40 olan oy dağılımının % 30 ile % 50 arasın-

da düzgün bir dağılım gösterdiğini ve ikinci turda ittifak bloğunun % 5 oranında yeni seçmen kazandığını, % 5 seçmenin de 2. turu boykot ettiğini kabul edelim. Bu mütevazı oranlar yükseldiği ölçüde beklediğimiz sonucun elde edilmesi çok daha kolaylaşacaktır.

İkinci turu % 5 oranında seçmenin boykot etmesi ittifak bloğunun ortalama oy oranını otomatik olarak % 42'ye çıkaracaktır. % 5 oranındaki yeni seçmenin de katılmasıyla birlikte nihayi oran % 47'ye çıkacaktır. Sandalye paylaşımının matematiksel mekanizmasını basitleştirmek için oy dağılımının ikinci turda 5 oy oranında eşit biçimde kümелendiğini kabul edelim. Bu oranlar sırasıyla, % 37, 42, 47, 52 ve 57 olsun. Oy oranının 52 ve 57 olduğu çevrelerde kazanan zaten ittifak bloğu olacaktır. Oy oranının 47 olduğu çevrelerde de, 2. tur yarışlarının büyük ölçüde üçlü yarışlar olacağını dikkate aldığımızda bu çevrelerin de çoğunda ittifak bloğunun kazanması kaçınılmazdır. Sonuçta 1. turda % 40' lık oy gücüne sahip bir parti ya da blok 500 sandalyenin 300 tenesine çok yakın bir bölümünü kazanacaktır. Nisbi kontenjandan kazanacağı 20 sandalyeyi de eklersek, parlamentoda geniş bir çoğunluğa sahip olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Fransa'nın seçim tecrübeleri de % 40 civarında desteğe sahip ittifak bloklarının parlamentoda büyük çoğunluklara sahip olabildiklerini göstermektedir.

İki Turlu sistemin **yönetimde istikrar** alanında **başarılı** olduğu sanırım son derece açıktır. Sistemin diğer olumlu bir yanı da merkez sağ ve soldaki partiler arasındaki rekabetin niteliğini değiştirmesi olacaktır. Sistemin mantığı "yıkıcı" rekabeti cezalandırdığından - 2. turda oy toplamalarının olumsuz etkilenmesi nedeniyle- rekabetin başlıca aracı adayların kalitesi ekseninde odaklaşacaktır.

- Genel siyasal istikrar

İki Turlu sistemin **yönetimde istikrar** alanında sergilediği başarıyı **genel siyasal istikrar** konusunda gösterip gösteremeyeceği oldukça tartışmalıdır.

Önce **anti-sistem** partinin azınlık iktidarı ihtimalini araştıralım. Anti-sistem partinin, tanımımıza uygun olarak, ikinci tura kaldığı seçim çevrelerinde ilk turdaki seçmenlerinin dışında çok az sayıda yeni seçmen çekeceğini kabul ediyorsak, kazanma şansının da düşük olacağını söyleyebiliriz. Anti-sistem partinin ilk turda birinci gelmediği seçim çevrelerinde kazanma ihtimali zaten hemen hemen sıfır olacaktır. İlginç durumlar, bu partinin ilk turda birinci geldiği çevrelerde ortaya çıkmaktadır. Mevcut parti yapılınmasında 2. turda seçim çevrelerinin çok büyük bir kısmında üçlü yarışların gerçekleşeceğini tahmin ettiğimize göre, sonuç 1. turun sonunda elenen

ve/ya da ittifak politikası nedeniyle çekilen partilerin seçmenlerinin davranışına bağlı olacaktır. Bu seçmenler 2. turda yarışan diğer iki partiye destek verdikleri ölçüde anti-sistem partinin 1. tur avansını koruması da güçleşecektir. Doğal olarak bu avans ne kadar azsa, bu partinin kazanma ihtimali de o kadar az olacaktır.

Türkiye çapında seçmenlerin 2. tercihleri sistematik olarak araştırılmadığından, dar bölge haritasının çizimi konusunda da hiç bir veri olmadığından, belirli oy oranlarında anti-sistem partinin parlamentoda ne kadar sandalye elde edebileceğini kestirmek kolay değildir. Yine de bazı kestirimler yapma riskini alabiliriz.

Anti-sistem partinin çok güçlendiği bir durumu ele alalım ve ortalama bir seçim çevresinde tipik bir 2. tur yarışı tasarlayalım. Bu yarışa birinci turda % 35 oranında oy alan anti-sistem partinin ve sırasıyla % 25 ve % 20 oy almış bir merkez-sağ ve bir merkez-sol partinin katıldığını varsayalım. Bu durumda 2. tura katılmayan partilerin toplam oy oranı % 20 olmaktadır. Partileri 2. turda yarışan seçmenlerin ilk tercihlerinde ısrar ettiklerini ve yarış dışı partilerin seçmenlerinin de yarısının (toplam oyun % 10'u) 2. turu boykot ettiğini, diğer yarısında merkez sağ ve sol arasında ortadan bölündüklerini kabul edelim. Aslında, bu senaryo çerçevesinde bu varsayımlar, gerçekleşmesi en düşük ihtimale sahip varsayımlardır, çünkü anti-sistem partinin en çok lehine olan varsayımlardır. Ama en kötü ihtimali gündeme getirdiklerinden öğretici niteliktedirler. Bu varsayımlar altında merkez-sağ parti 2. turda % 33'ü geçemeyeceğinden sözkonusu seçim çevresinde anti-sistem parti kazanacaktır.

Eğer, partilerin oylarının seçim çevrelerindeki dağılımı tam bir homojenlik gösterseydi ve tüm seçmenler yukarıdaki varsayımlara uygun olarak davransalardı, anti-sistem parti % 35 oyla çok rahat bir azınlık iktidarı kurabilecekti. Ancak oy oranlarının oldukça heterojen dağıldığı gerçeğini, merkez sol seçmenlerin de en azından bir kısmının anti-sistem partinin adayını eleme amacıyla 2. turda kazanma şansı yüksek olan merkez-sağ adaya yöneleceğini dikkate alarak seçimin genel sonucunun çok farklı olabileceğini gösterebiliriz. Yukarıda yaptığımız hesaplamanın benzerini, merkez solun her 4 seçmeninden sadece birinin 2. turda merkez sağa oy verdiğini varsayarak, bu senaryoya da uyguladığımızda, anti-sistem partinin 500 seçim çevresinin en fazla yarısında kazanabileceğini görürüz. Çünkü merkez-sağ adaylar da ortalama olarak % 35 oranını yakalayabilmektedirler. Anti-sistem parti ülke seçim çevresinden en fazla 17 sandalye kazanabileceğine göre toplam sandalye sayısı 267'de kalacaktır. **Dolayısıyla % 35 oranında oy alan anti-sistem partinin tek başına iktidara gelmesi İki Turlu sistemde oldukça düşük bir ihtimaldir.**

Bu senaryodan yola çıkarak, **anti-sistem partinin birinci tur oy oranı % 40'a eriştiğinde tek başına iktidar olma ihtimalinin de çok yüksek** olacağını kabul etmek gerekir. Bu oy oranı diğer bir açıdan Türkiye'de merkez sağın siyaseten iflas ettiği anlamına gelir. Böyle bir gelişmenin seçim sistemi aracılığıyla doğal sonucuna varmasını engellemeye çalışmak boş bir umuttan başka bir şey olmayacaktır.

Sonuç olarak, **İki Turlu** sistemin, **Çoğunlukçu Uzlaş**'nın aksine, **anti-sistem** partinin azınlık oyu olsa da toplumda çok yüksek desteğe sahip olduğu bir durumda, bu partinin iktidarını kesin bir şekilde engelleme özelliğine sahip olmadığı görülmektedir. Bu nedenle **genel siyasal istikrarın** bu boyutunda **başarısızdır**. **Çoğunlukçu Uzlaş**'nın da seçim sistemi düzeyindeki **başarısının** siyasal alanda ne ölçüde etkili olacağı tartışmaya açıktır.

İkinci olarak "kabul edilemeyecek" azınlık iktidarının mümkün olup olmadığına bakalım. Daha önce % 35 oranında oy desteğine sahip **anti sistem** bir partinin tek başına iktidara gelmesinin hemen hemen olanaksız olduğunu görmüştük. Ancak bu oy oranını **merkez sol**, özellikle de **merkez sağ** bir parti ya da **ittifak bloğu** yakalamışsa sonuç farklı olabilir. Nitekim, bu türden bir ittifak bloğu 2. turda yeni destekler bulabilecektir. Bu destekler çoğunlukla yönetimde istikrar arayışının bir sonucu ise, ittifak bloğunun parlamentoda mutlak çoğunluğu, seçim sisteminin verdiği prim sayesinde elde etmesinin, **genel siyasal** istikrar açısından olumsuzluğa yol açması beklenmemelidir. Çünkü azınlık iktidarının karşısında güçlü ve mutlak bir red cephesi oluşmayacak demektir. Buna karşılık, ittifak bloğunun 2. turda kazandığı sandalyeler çoğunlukla 2. turu boykot eden seçmen sayısının yüksekliği sayesinde kazanılıyorsa, **olumsuz anlamda bir azınlık iktidarının** gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Böyle bir sonucun ortaya çıkma ihtimali aslında rakip cephede ittifakın olup olmamasına bağlıdır. İttifak olduğu takdirde, ve bu rakip ittifak toplamda % 35' e yakın oranda oy olabiliyorsa, zaten bu düzeydeki azınlık oyuyla parlamentoda çoğunluğu sağlamak olanaksızlaşacaktır. Burada da merkez-sol ve **merkez-sağ partileri ittifaka teşvik** edici ek bir unsur görmek mümkündür.

Bu değerlendirmenin sonucunda, **İki Turlu** sistemin "kabul edilemez" azınlık iktidarı konusunda nisbeten **başarılı** olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak **anti-sistem** partinin dışlanma ihtimalini gözden geçirelim. Bu ihtimal doğal olarak bu partinin oy oranına bağlıdır. Oran düşüktüğüce dışlanma ihtimali de hızla yükselecektir. Anti-sistem partinin parlamentoda temsili aynı zamanda oy-

larının dağılımının heterojenliğine de bağlıdır. Oy ortalaması düşük olsa da (% 15-20 mertebelerinden söz ediyorum. Daha düşük oy oranlarında diğer küçük partiler gibi salt temsil ile yetinmek durumundadır), eğer oylarının dağılımı bölgesel yoğunlaşmalar sergiliyorsa, seçim çevrelerinden de belli ölçülerde milletvekili çıkarabilecektir. **Özellikle üçlü yarışların anti-sistem partinin çoğunlukta olmasa da güçlü olduğu bölgelerde kazanma şansını arttıracaklarını hatırlatmak isterim.**

Okuyucu **iki aday** kuralının sakıncalarını bu çözümlemelerin ışığında daha iyi kavramış olmalıdır. Bu kural nedeniyle seçim, özellikle % 25 civarında bir oy desteğine sahip **anti-sistem** partinin, oylarının heterojen dağılımına rağmen, seçim çevrelerinden çok az sayıda sandalye kazanmasıyla sonuçlanabilir. Böyle bir sonucun da bu partinin seçmenlerini parlamenter rejime yabancılaştırabileceğini bir kez daha hatırlatalım.

Genel olarak İki Turlu sistemde kazanmanın anahtarı 2. turda yeni seçmenlerin desteğine bağlı olduğundan, Çoğunlukçu Uzlaşıda olduğu gibi, bu sistemde de anti-sistem partinin bu karakterini değiştirmeye, en azından törpülemeye yönelik bir etkinin mevcut olduğunu belirtmeliyim.

Sonuç olarak, **İki Turlu** sistemin **genel siyasal istikrarın** amaçlarını güçlü bir şekilde gerçekleştireceğini söyleyemeyiz. **Anti-sistem** partinin çok yüksek azınlık oylarında iktidar olmasının engellenmesi olanaklı değildir. **İki rakip ittifak bloğu** oluşmadığı takdirde, kabul edilemeyecek bir azınlık iktidarının ortaya çıkması ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte, sistemde bu olumsuz ihtimalleri asgariye indirecek nesnel mekanizmalar da mevcuttur. Nitekim, merkez sağ ve sol partilerin ittifak yapmaları kendi çıkarlarıdır. Bu ittifaklar gerçekleştiği ölçüde de istikrarsızlık unsurları dışlanacaktır. Aslında sistemde bundan daha fazlası da vardır. Seçmen parti yönetimlerine rağmen, 2. tur fırsatını, siyasal beklentilerini en iyi gerçekleştirecek sonuçları çıkartacak şekilde değerlendirebilir. **İki Turlu** sistemde, seçmenin partilerin siyasetlerini etkileme olanağı çok yüksektir. Bu özellik **genel siyasal istikrarın** en büyük güvencelerinden biridir.

3. Partiler ve Seçim Stratejileri

3.1. Postülalar

Kamuoyunun parti yöneticilerine, "ülke çıkarları"nı düşünmedikleri, "kendi çıkarları" doğrultusunda siyaset ve de **seçim sistemi tercihi** yaptıkları şeklinde suçlamalar yapılmasına iyice alıştık. Oysa, bu türden suçlamalar haksız suçlamalardır.

Bir kere "ülke çıkarı" kavramı tartışmalı bir kavramdır. Bu çıkar farklı şekillerde tanımlanabilir, nitekim de öyle olmaktadır ve bu farklı tanımların arasından en doğrusunu seçmemize yardımcı olacak "nesnel" ya da "bilimsel" kıstaslar mevcut değildir. Partilerin, özellikle de seçim sistemi tercihi konusunda "kendi çıkarları" doğrultusunda hareket etmeleri son derece doğaldır ve ille de "kötü" değildir.

Seçim sistemi arayışları çerçevesinde, partilerin tercihlerini ve stratejilerini açıklarken kimi basmakalıp saplantılardan kurtulmamız gerekir. Tartışmayı olabildiğince tanımlanmış bir çerçeveye oturtmak için bir kaç temel postülayı, bir başka deyişle, olduğu gibi kabul edilmesi gereken bir kaç temel ilkeyi belirtmekle işe başlamak istiyorum:

1- Siyasal partilerin ufku **kısa vadelidir**. Bu ufku **ilk genel seçim** belirler.

2- Siyasal partiler **seçim sistemini, milletvekili sayılarını bekledikleri oy oranı tahdidi altında maksimize etmeye yarayan bir mekanizma** olarak görürler.

3- **Siyasal istikrar** partilerin aldıkları sonuçların sadece bir türevidir. Seçim sonuçlarından tatmin olan partiler, bu sonuçlar **siyasal istikrarla çelişiyor** olsa bile, sonuçlardan tatmin olmaya devam ederler; ta ki istikrarsızlık onlara oy kaybettirmeye başlayıncaya kadar.

4- Dolayısıyla, **"uygun" seçim sistemi**, ancak parlamentoda gereken asgari çoğunluğu sağlayacak sayıda partinin bu uygun sistemi çıkarlarına uygun buldukları takdirde seçilebilir.

3.2. Türkiye'de partiler ve seçim sistemi tercihleri

Partilerimizin seçim sistemi tercihlerini ve çıkarlarına en az zarar veren sistemi geçerli kılmak amacıyla uyguladıkları stratejileri açıklayabilmek için yukarıda tanımladığım postülaları akılda tutmamız gerekiyor. Başlıca partilerin siyasetlerini sırasıyla ele alalım.

DYP : Bu partinin güncel stratejisini tayin eden iki etken sözkonusudur: Az farkla da olsa kendini birinci parti görmesi ve merkez sağda rakibi olan ANAP'ı yarakarak merkez sağın tek partisi olma hedefi. DYP birinci parti olduğunu düşündüğünden, birinci partiye mümkün olan en yüksek primi veren seçim sistemini tercih etmektedir. Gerçi 95 Genel Seçimlerinde DYP 2 puan farkla ikinci parti olmuştur ama ilk genel seçimde birinci parti olacağı beklentisinin değiştiğine dair bir işaret yoktur. Bu çerçevede DYP için birden fazla alması sözkonusudur. Çoğunlukçu dar bölge yöntemi (İngiliz sistemi), 87 seçim sistemi tipindeki barajlı d'Hont ya da İskandinav tipi d'Hont (oyların doğal sayılar dizisi yerine 0.5 artan dizi ile bölün-

mesi) ve İki Turlu sistem DYP'nin tercihine uygundur. Ancak , tercihinde ikinci amacıyla da (merkezsağın hakim partisi olmak) tutarlı olmak zorundadır. Bu amaç ANAP ile ittifakı dışlamaktadır. Dolayısıyla İki Turlu sistem tercih kümesinin dışına çıkmaktadır. Çoğunlukçu dar bölge yöntemi ise çok partili bir rejim için zaten uygun değildir ve şimdilik Türkiye'nin seçim sistemi tartışmasında yer almamaktadır. Geriye d'Hont sisteminin en büyük partiyi/partileri avantajlı kılan versiyonları kalmaktadır.

Bilindiği gibi 24 Aralık 1995 öncesi DYP parlamentoda tek başına çoğunluğa sahip değildi. Hükümette kalabilmek için koalisyon yapmak, yani ikinci bir parti ile işbirliği yapmak zorundaydı. ANAP'ı iktidar dışı bırakarak ve ilk seçimde de geçerek yıkma stratejisi, doğal olarak bu ikinci partinin ANAP olmasını engellemekteydi. Bu durumda tercih edilen ikinci partinin seçim sistemi tercihi, DYP'nin tercihi ile aynı olmayabilir. Nitekim, CHP ile bu uyumsuzluk açıkça ortaya çıkmıştı. İlk aşamada, bu uyumsuzluğa rağmen, karşılıklı tavizlerle ortak bir noktada buluşma mümkün olmuştur. Bu nokta, nisbi yöntemle belirlenen 100 Türkiye milletvekili, bölge barajı düşük büyük seçim çevreleri ile bölge barajı yeterince yüksek küçük seçim çevrelerinin biraradalığı ve yüksek ülke barajıydı. Eğer MHP ile ittifak gerçekleşmiş olsaydı 24 Aralık'tan sonra da benzer bir durum ortaya çıkacaktı.

Anayasa Mahkemesi'nin çevre barajlarını iptal etmesi DYP'yi, kısa bir süre için de olsa, birinci partiye yüksek prim verecek alternatif kural arayışlarına yöneltti. Barajlı d'Hont sisteminin hiç bir ülkede uygulanmayan ve bölen sayıları 1.2, 1.4, ... şeklinde tesbit eden yepyeni bir versiyonunun üzerinde durulması aslında hiç de şaşırtıcı değildi. Bu eğilime kendini birinci parti gören RP'nin katılması da eşyanın doğasına son derece uygundu. Ancak, böyle bir gelişmenin siyasal riskinin (Anayasa Mahkemesi tarafından iptal ihtimali) ve siyasal maliyetinin (Koalisyonun bozulması) yüksekliği karşısında DYP yeniden CHP ile anlaşmak zorunda kaldı ve bilindiği gibi mevcut seçim sistemi üzerinde bir uzlaşmaya varıldı.

DYP'nin seçim sistemi tercihinde bir değişikliğin ancak iki gelişme sonucunda gündeme gelmesi beklenmelidir. Bu gelişmelerden ilki DYP'nin birinci parti olması ihtimalini düşük görmesidir. İkinci gelişme ise, hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu ancak ANAP ile sağlayabileceğine inanmasıdır. Bu iki gelişme bir arada olduğu takdirde DYP'nin **İki Turlu** sistemi düşünmeye başlamasını bekleyebiliriz.

ANAP: Bu partinin merkez-sağ'daki bölünmeye bakışı farklıdır. 91 seçimlerini kaybettikten sonra iktidarı yeniden paylaşmanın yolunun merkez sağda işbirliğinin

den geçtiğini kabul etmiştir. DYP'yi yıkmaya çalışmanın, siyasal hakların iadesinden sonra gerçekçi olmadığını içine sindirmiştir. Bu anlayışa sahip bir merkez-sağ parti olarak da, **İki Turlu** sistemi savunması tutarlı bir davranıştır. Ama bu tercihte yalnız kalmıştır. Çünkü DYP'nin dışında nesnel çıkarları bu sistemle uyulaabilecek bir başka parti mevcut değildir.

1995 Genel Seçimi'nin sonuçları, hükümetin kuruluşunda merkez sağ partiler arasında işbirliğini zorunluluk haline getirdiğinden, ANAP **İki Turlu** seçim sistemi tercihini kabul ettirme olanağını da yakalamış olmaktadır. Ne var ki bu arada tren de kaçmıştır; önceki parlamentonun aksine DYP ile ANAP artık mutlak çoğunluğa sahip deillerdir.

CHP: 1989'dan beri sürekli gerileme gösteren bir parti olarak (seçmen kitlesi olarak günümüzün CHP'si ile geçmişin SHP'si aynı tabana sahiptir), nisbi temsili yakınsayan sistemleri tercih etmesi rasyoneldir. Bu bakımdan barajsız d'Hont sistemi üzerinde ısrar etmesi son derece anlaşılır bir tutumdur. CHP'nin mevcut sistemin devam etmesini, hatta ülke barajı düşürölerek devam etmesini tercih etmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

İki Turlu sistemin CHP açısından tercih konusu olması zordur. Mevcut oy dağılımında merkez solun oyları merkez sağın en az 13-14 puan gerisinde çıkmıştır. Kaldı ki, merkez solda işbirliği DSP'nin tutumu yüzünden yüksek bir olasılık değildir. Bu koşullar altında **İki Turlu** sistem uygulandığında oy oranının oldukça altında temsil edilme riski vardır. Bununla birlikte merkez solda işbirliğini savunan bir parti olarak **İki Turlu** sistem parlamentoda merkez sağ tarafından gündeme getirildiği takdirde ölçülü bir tepki göstermesi beklenebilir.

DSP: Başından beri nisbi sistemi en kararlı biçimde savunan parti DSP olmuştur. Uzun süre % 10 barajı civarında seyretmesi bu tercihin ilk ve en kolay anlaşılır nedenidir. Ancak ikinci bir neden de, DSP'nin lideri Bülent Ecevit'in seçim itifaklarına şiddetle karşı çıkmasıdır. Ecevit, koalisyonların kaçınılmaz olarak istikrarsızlığa yol açacağı görüşünü paylaşmamaktadır. Çok parçalı bir parlamentodan da istikrarlı hükümetlerin çıkabileceğine, koalisyon kurma işinin de tamamen parti yönetimlerinin, hatta parti liderlerinin işi olduğuna inanmaktadır. Bu bakımdan % 10 barajını rahatlıkla aştığı mevcut koşullarda nisbi sistem tercihini değiştirmeyecektir.

DSP'nin bu yaklaşımı itibariyle, **İki Turlu** sisteme şiddetle karşı çıkması son derece doğaldır. Bir bakıma seçim sistemi tercihi konusunda DSP'nin en tutarlı parti olduğunu söyleyebiliriz.

RP: Seçim sistemi tercihinde son derece tutarlı diğer bir parti de kuşkusuz RP'dir. Birinci parti olmayı bekleyen RP'nin tercihi Turgut Özal'ın icat ettiği barajlı-kontenjanlı eski seçim sistemiymiş. Bu sistemle % 30'a yakın oy alan ve ikinci parti ile arasını 5-6 puan açan bir parti tek başına iktidar olma olanağına sahipti. Bu sistem değiştirilirken, RP stratejisini açığa çıkarmamak için ciddi bir muhalefet yapmadı. DYP ile CHP'nin uzlaşmasının ürünü olan Kasım 95 yasası, yüksek bölge barajlarını kısmen koruduğu ölçüde, RP'nin de işine geliyordu. Anayasa Mahkemesi'nin bu uzlaşmayı bozmasından sonra DYP'nin "ondalıklı d'Hont" sistemini ciddi ciddi düşünmeye başlamasıyla birlikte, RP, DYP'nin en büyük destekçisi oldu çıktı. Böylelikle, RP'nin gerçek seçim sistemi tercihi de çok açık biçimde anlaşılmış oldu.

Neyse ki, sonuca ulaşmayan bu tehlikeli macera, hiç olmazsa **birinci partiye aşırı prim veren tek turlu seçim sistemlerinin**, Türkiye'nin mevcut siyasal koşullarında ne tür riskleri de beraberinde getirdiğini açıkça göstermiş oldu.

RP'nin şiddetle karşı olduğu sistem **İki Turlu** sistemdir. Aslında bu karşı çıkışın ardında bir itiraf yatmaktadır: **Anti-sistem parti olduğunu dolaylı olarak kabullenmek**. Anti-sistem partiyi, en az 2. dereceden tercih oyu alan parti şeklinde tanımladığımızı okuyucu hatırlayacaktır. Gerek **İki Turlu** gerek **Çoğunlukçu Uzlaş** gibi sonuçların seçmenlerin ikinci tercihlerine karşı duyarlı olduğu seçim sistemleri bir bakıma turnusol kağıdı gibidir. Bir parti kendini ne kadar çok anti-sistem olarak görüyorsa - tabi itiraf etmeksizin- seçmenlerin ilk tercihlerinin ötesindeki tercihlerini de dikkate alan seçim sistemlerine o kadar karşı çıkacaktır. RP'nin davranışı da tamamen böyledir. RP, en az ilk tercih olarak aldığı oy kadar 2. dereceden de oy alabileceğini düşünseydi, **İki Turlu** sisteme en azından bu kadar şiddetli muhalefet yapmazdı.

Yeri gelmişken DSP'nin **İki Turlu** sistem konusunda çelişkili bir yaklaşıma sahip olduğunu düşündüğümü belirtmek istiyorum. Elle tutulur kanıtlara sahip olmakla birlikte, DSP'nin 1. tercih oyundan daha fazla 2. tercih oyuna sahip olduğu akla oldukça yakındır. Bu partinin sağ ile sol arasında köprü rolü oynadığı siyasal eğilim anketlerinden anlaşılmaktadır. Bu özellikten hareketle, CHP seçmenin önemli bir kısmının, merkez sağ seçmenlerin de bir bölümünün, özellikle laikliği önemseyen bölümün, 2. tercih olarak DSP'yi yeğlemelerini beklemek sanırım mantıklıdır. Bu durumda DSP'nin 1. tercih oy oranından daha yüksek oranda 2. tercih oyu alması normal bir sonuç olacaktır. Dolayısıyla, DSP'nin özellikle **Çoğunlukçu Uzlaş** sistemini tercih etmesi beklenebilir. Çünkü bu sistemde **İki Turlu**'nun ittifaklarına ihtiyaç yoktur. DSP'nin **İki Turlu** sistemden de en karlı parti çıkması

olanaklıdır. Hiç bir seçim ittifakının olmadığı ya da hem merkez sol hem merkez sağda ittifakların olduğu koşullarda, ikinci turda yarışan DSP adayları, bu turda yarışan CHP adaylarından daha fazla kazanma şansına sahip olacaklardır. Son tahlilde, karşı olsa da **İki Turlu** sistem benimsendiğinde DSP'nin bu sisteme kolaylıkla uyum sağlayacağını öngörebiliriz.

* * *

Bu çözümlemelerden anlaşılacağı gibi **İki Turlu** sistemin mevcut parlamento-da benimsenme ihtimali oldukça düşüktür. DYP'nin Kasım 95'te izlediği yanlış strateji, istikrar açısından büyük bir fırsatın kaçırılmasına neden olmuştur.

Bundan böyle “uygun” bir seçim sisteminin benimsenmesi ancak iki aşamada olanaklıdır. Gelecek genel seçimler çok yüksek bir ihtimalle mevcut sistemle yapılacaktır. Bu seçimlere DYP ile ANAP'ın, açık ittifakı olanaksız kılan kuralı değiştirmeden, yeni bir isim altında kurulacak “seçim partisi”nin çatısı altında beraberce girmesi ve en az % 42 oy oranını yakalayarak mutlak çoğunluğu sağlaması gerekecektir. (Bkz. EK 3). Bu sağlanabilirse ikinci aşamada **İki Turlu** sistemi yerleştirmeyi umabilirler. % 42 oy oranını yakalamak kolay olmayacaktır ve gerçekleşmesi büyük ölçüde DYP-ANAP koalisyonunun uyumuna ve başarısına bağlıdır.

Daha kestirme bir alternatif de, MHP'yi de dahil ederek üçlü bir ittifak halinde seçimlere gitmektir. Ancak MHP'nin bağımsız ve küçük bir parti olarak nesnel çıkarları **İki Turlu** sistem ile uyumlu değildir. Buna rağmen ikna etmenin yollarını bulabilirler mi? Bu sorunun yanıtı konumuzun dışındadır.

SONSÖZ

Türkiye'de siyasal rejim seçim sistemi konusunda büyük bir belirsizlikle karşı karşıyadır. 24 Aralık 1995'de yapılan seçimler, uygulanan **Barajlı d'Hont** sisteminin sonucunda, gerek **yönetimde istikrar** gerek **genel istikrar** açısından ciddi sorunlar yaratmıştır.

Bu seçimlerin sonucunda 5 parti parlamentoda temsil edilebilmiştir. (ANAP'ın şemsiyesi altında seçime giren BBP hariç). Bu partiler % 10 ile 21 arasında oy almışlardır. MHP % 8.5 oy oranı ile, HADEP Güney Doğu'da aldığı çok yüksek oy oranlarına rağmen % 4.5 ile parlamento dışında kalmıştır. Merkez-sağ mutlak çoğunluğu elde edememiş ve DSP'nin desteğine bağlı bir azınlık hükümeti kurabilmiştir.

Bu hükümetin, bütünlüğü olan tutarlı bir programı gerçekleştirmesini beklemek herhalde oldukça iyimser bir beklenti olur. Türkiye'nin erken bir genel seçime gebe olduğu bellidir. Vahim olan mevcut sistemle yapılacak bir erken genel seçimin de aynı sonucu vermesinin yüksek bir ihtimal oluşudur. Mevcut siyasal manzara, **yanlış bir seçim sisteminin** bir ülkeyi nasıl adım adım çıkmaza sürükleyebileceğinin çok güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Bu konuda literatüre geçeceği kesindir.

Siyasal sınıfımız **yeni bir seçim sistemi tasarlamak zorundadır**. Türkiye'nin çoğulcu siyasal yapısını, aynı zamanda parçalanmış partiler rejimini de dikkate alarak, en **uygun sistemin Nisbi Takviyeli İki Turlu sistem** olacağını bu çalışmada savundum. Başlıca gerekçeleri bir kez daha özetlemek istiyorum.

Parçalanmış bir partiler rejiminde merkez-sağ ve merkez-solda birden fazla parti mevcutsa, buna karşın **siyasal ve ideolojik homojenliğe sahip koalisyonlar isteniyorsa**, bu koşullarda böyle bir hedefe ulaşmanın en etkin yolu **İki Turlu sistemdir**. Çünkü bu sistemde birbirine yakın olan partilerin **ittifak yapmaları kendi çıkarlarına uygun düştüğünden, İki Turlu seçim sistemi bu tür ittifakları nesnel olarak teşvik etmektedir**. Bu özelliği nedeniyle **İki Turlu** sistemin, yakın partileri yıkıcı rekabete teşvik eden **Tek Turlu tek tercihli** sistemlerden mevcut koşullara daha uygun olacağı aşıkardır. Eğer partiler rejiminde bir de **anti-sistem** bir parti mevcutsa, seçmenlerin ikinci tercihlerini de açıklayarak, böyle bir parti hakkındaki görüşlerini belirtmeleri, hem de bu partinin parlamentoda tek turlu bir sistemle ulaşacağı ağırlığı törpülemeleri, **İki Turlu** seçim sistemi ile olanaklıdır.

Seçim çevrelerinin **tek sandalyeli** olması da bazı olumlu katkılar yapabilecektir. Bu katkıların en önemlisi **iyi adayların** ortaya çıkmasıdır. **Dar bölgede iki turlu** olarak yapılan bir seçimde, partiler nesnel olarak **kaliteli adaylar göstermeye teşvik edilmektedir**. Partilerin kazanma şanslarını arttırmak için başka çareleri yoktur. Burada öznel bir "kalite" anlayışından söz etmediğimi bir kez daha belirtmek isterim. Önemli olan yakın partinin/partilerin seçmenlerinin de beğenisini kazanacak, hatta rakip partilerin seçmenlerinin duraksamalarına yol açabilecek adaylardan söz ediyorum. Bu tür adayların **temsîl** özelliğinin, **liste adaylarının temsîl** özelliğinden daha fazla olacağını da belirtmek istiyorum.

İki Turlu sistem benimsenirken bazı tuzaklardan da özellikle kaçınmak gerekir. Bu tuzakların en tehlikelisi **iki aday kuralıdır**. Bu konuda yaptığım ayrıntılı çözümlemeleri tekrarlamak istemiyorum. Bu kuralın, gerek **anti-sistem** partinin, gerek **merkez-sol** partilerin parlamentodan dışlanmasını gündeme getirebileceğini, bunun sonucunda da merkez-sağ çoğunluğun anayasal çoğunluğu kabul edilemez bir oy oranıyla kolaylıkla yakalayabileceğini hatırlatmakla yetinmek istiyorum.

İki Turlu sisteme makul bir **nisbi takviyenin** yapılması da Türkiye'nin siyasal koşullarının bir gereğidir. Aksi takdirde, çoğulcu yapının temel taşlarından olan küçük özgün ya da bölgesel ağırlıklı partilerin parlamentoda, **adaletli temsîl** bir yana, **hiç temsîl edilmemeleri** sonucuyla karşı karşıya kalınacaktır. Böyle bir sonucun da **genel siyasal istikrarı** desteklemesi beklenmemelidir.

Son olarak, incelediğimiz üçüncü sistem olan **Çoğunlukçu Uzlaş**'nın değerlendirme sonuçlarını özetlemek istiyorum. Bugün olmasa da, gelecekte muhtemel bir **anti-sistem** partinin yüksek bir azınlık oyuna rağmen tek başına iktidara gelmesi ihtimali esas sorun olarak algılanıyorsa, bu sorunun en uygun çözümü **Çoğunlukçu Uzlaş**ıdır. Ancak, % 50'nin altında kalmış olmasına rağmen, yüksek bir azınlık oyuna ulaşan ve karşısında dağınık bir cephe bulan **anti-sistem** bir partinin, **seçim sistemi yoluyla iktidar olmasının ne ölçüde engellenebileceği** tartışılmaya değer. Bir başka deyişle, salt böyle bir nedenle seçim sistemi değiştirmenin ne kadar gerçekçi olduğu konusunda ciddi şüphelerim olduğunu söylemek isterim.

Bununla birlikte, **Çoğunlukçu Uzlaş**ı başka açılardan olumlu katkılar yapabilecek özelliklere sahiptir. Örneğin, Türkiye'de siyasetin merkezde odaklaşma yönünde evrilmesi isteniyorsa, böyle bir gelişmeyi teşvik etme özelliği nedeniyle **Çoğunlukçu Uzlaş**ı tercih edilebilir.

Böyle bir tercih yapıldığında, bu sistemin kimi zaaflarına da çok dikkat edilmelidir. En önemlisi seçim çevrelerinin yapısıdır. 2-3 sandalyeli küçük seçim çev-

relerinin sayısı arttıkça, **Çoğunlukçu Uzlaş**'nın tuhaf ve siyaseten kabulü zor sonuçlar verebileceği unutulmamalıdır. Düne kadar olduğu gibi, küçük il üretme tutkusu devam edecekse, aynı zamanda da her ilin en az bir seçim çevresi oluşturması geleneği sürdürülecekse, **Çoğunlukçu Uzlaş** sisteminin beklenmedik ve istenmeyen sonuçlar vermesi ihtimal dahilindedir. Ortalama seçim çevresi büyüdükçe de, sistemin nisbi temsili yakınsayacağını, dolayısıyla da parlamentoda temsil edilen parti sayısının artmasını teşvik edeceğini vurgulamak istiyorum.

Yönetimde istikrar temel sorun olarak görülmüyorsa, daha doğrusu parçalanmış bir parlamentoda ikili üçlü koalisyonların kolaylıkla kurulabileceği ve tutarlı hükümet icraatlarını gerçekleştirebilecekleri umuluyorsa, **Çoğunlukçu Uzlaş** uygun bir sistem olabilir. Buna karşılık, **yönetimde istikrarın ancak merkez-sağ ve merkez-sol koalisyonlarla sağlanabileceği** görüşü daha gerçekçi ise, en uygun çözüm kuşkusuz **Nisbi Takviyeli İki Turlu** sistem olacaktır.

E K L E R

EK:1 İKİ TURLU SİSTEMİN TEKNİK ELEŞTİRİLERİNE YANIT

Sertel ve Kalaycıoğlu çalışmalarında, **İki Turlu** sistemin amaçlarıyla tutarsız/çelişkili sonuçlara yolaçabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaları üç başlık altında toplayabiliriz: **Kötü adayın seçimi, güçlü partinin yapay bölünmeye teşviki ve iyi adayların elenmesi.**

Dikkat çeken nokta, yazarların kanıtlamalarını çok özel bir varsayım altında yapmış olmalarıdır: **2. tura sadece iki adayın kalabilmesi.** Oysa, klasik İki Turlu sistemin kuralı bu değildir. Defalarca vurguladığımız gibi bu sistemde 2. tura birden fazla adayın kalabilmesi esas kuraldır. Yazarların verdikleri örneklere bu kural uygulandığında, eleştiriler de bir bir düşmektedir.

1. Kötü Adayın Seçimi

İki Turlu sistem iki tür seçimde uygulanabilir: Bir kişinin seçileceği başkanlık seçimleri ya da tek sandalyeli ($k=1$) seçim bölgelerinden oluşan parlamento seçimleri. Yazarlar başlangıçta bu özelliği belirtmekle birlikte, İki Turlu sisteme yönelttikleri eleştirileri hiç bir ayırım gözetmeksizin geliştirmişler, kimi örnekte parlamento, kimi örnekte başkanlık seçimlerini dikkate almışlardır. Hemen belirtelim ki eleştirilerin bir kısmı başkanlık seçimleri için geçerlidir ve bu konunun tartışmasını bu ekin kapsamı dışında bırakıyoruz. Bu dışlama tartışılacak yönün bulunmadığı anlamına gelmez.

Yazarlar, yukarıda da belirttiğim gibi yanlış bir varsayımla işe başlıyorlar. Milletvekili seçiminde de, aynen herhangi bir başkanlık seçiminde olduğu gibi ikinci tura en çok oy alan iki adayın kaldığını kabul ediyorlar. Oysa, Türkiye için de önerdiğim gibi sistemin beşiği olan Fransa'da halen geçerli olan uygulamaya göre kayıtlı seçmen sayısının %12.5'inden daha fazla oy almış tüm adaylar ikinci tura katılma hakkını kazanır. Katılıp katılmamak ayrı bir konudur; ikinci turdan çekilme özgürlüğü vardır. Bu çok temel özellik dikkate alınınca eleştirilerin de geçerliliklerini yitirdiğini gösterelim.

Yazarlar Tablo 3.1.'de (s. 53) temel örneklerini sunuyorlar ve farklı seçim sistemleriyle ilgili değerlendirmelerinin çoğunu bu örnekten yola çıkarak yapıyorlar. Önce bu örneği hatırlatalım: Dört parti (**a,b,c,d**) ve 100 seçmen söz konusu.

Örnek 1

	a	b	c	d
1. tercih	46	12	20	22
2. tercih	0	65	35	0
3. tercih	0	23	45	32
4. tercih	54	0	0	46

İki Turlu sistem, yazarların varsayımı altında (en çok oy alan **a** ve **d** ikinci tura kalıyor), **d** partisinin adayını seçmektedir. Bu aday, temel kıstas olan çoğunluğun istemediği (ya da en az tercih ettiği) partinin adayı olmadığından (bu **a** partisidir) esas sınavı geçmektedir. Ancak yine yazarların ürettikleri bir başka kıstasa göre (Bkz. s.190) kötülerin arasındadır. 2. dereceden tercihlerle bir değerlendirme yapıldığında en kötüsüdür. 3. dereceden tercihlerle bir değerlendirme yapıldığında kötülerin iyisidir; en kötüsü bu aşamada **a** olmaktadır.

Şimdi İki Turlu sistemin esas kuralını uygulayalım. Yani % 12.5 barajını aşan partilerin ikinci tura kaldığını kabul edelim. Bu durumda 3 parti ikinci tura kalacaktır: **a,c** ve **d** partileri. Bu senaryoyu yazarların mantığına sadık kalarak devam ettirelim. Bu mantık ikinci bir varsayımı gerektirmektedir: Seçmenlerin birinci turun sonuçlarını öğrendikleri halde ikinci tercihlerini değiştirmiyorlar (bu varsayımı yazarlar başka vesileyle yapıyorlar). Bu durumda **a** seçimi kazanacaktır, çünkü gene 46 oy alacak, oysa **c**, elenen **b** partisinin seçmenlerinin desteğine rağmen 32 oyda kalacaktır. Gene "kötülerden" biri seçilmiştir.

Peki ikinci varsayım, yani seçmenlerin birinci turun sonuçlarını bilmelerine rağmen davranışlarını değiştirmemeleri, siyaseten geçerli midir? Duruma daha bir yakından, daha doğrusu **d** taraftarı seçmenlerin gözüyle bir bakalım. Örneğe göre **d** seçmeni nezninde **a** partisi en istenmeyen partidir. Öte yandan 1. turun sonunda bu partinin 46 oy, **c** partisinin ise 20 oy aldığını bilmektedirler. Burada kritik bilgi, partisi elenen **b** seçmeninin 2. tercihleri hakkındaki bilgidir. Eğer **d** seçmeni, **b** seçmeninin 2. tercihinin örnekte olduğu gibi **c** partisi olduğunu biliyorsa, kendi partisi **d**'nin adayının seçilme şansının olmadığını da biliyor demektir. Dahası oylarını değiştirmede (yani ikinci turda **d**'ye oy vermeye devam ettiği) taktirde, **a**'nın adayının kesinlikle seçileceğini de biliyor demektir. **c**'yi **a**'ya tercih ettiğine göre "siyasal tatmin fonksiyonunu" maksimize etmek isteyen rasyonel bir seçmen olarak ikinci turda **c**'ye oy vermesi gerekir. Bu durumda **c** seçilecektir; yazarların kıstasla-

rı açısından da bu sonucun bir mahsuru yoktur. Ayrıca yazarların önerdiği Çoğunlukçu Uzlaş (Ç.U.) sisteminin seçtiği ve birinci turda en az oya sahip **b** partisinin adayının seçilmesinden bana göre siyaseten daha doğru bir sonuçtur.

Doğal olarak bu sonucun her defasında gerçekleşeceğini iddia etmek olanaksızdır. **d** partisini destekleyen tüm seçmenin **b** partisi seçmeninin **c**'yi tercih ettiğini bilmesini bekleyemeyiz. Aslında verilen örnekte **b** ve **c** partilerinin siyaseten en yakın iki parti olduğu açıkça görüldüğünden, bu bilginin edinilmesinin güç olmadığını kabul edebiliriz. Örnekte, 22 üzerinden 9 adet **d** seçmeninin bu bilgidan yoksun olması **c**'nin kaybetmesi için yeterli olmaktadır. Ancak İki Turlu sistemin, Çoğunlukçu Uzlaş da dahil tek turlu sistemlerden önemli bir farkı vardır: Birinci turun sonuçları bellidir ve partiler arası ittifaklar hem olanaklıdır hem de siyaseten anlamlıdır. **d** partisinin her seçmeni durumu tam olarak algılamasa da, durum **d** partisinin kurmaylarının gözünden kaçmayacaktır. **d**'nin kazanma şansının olduğu diğer bölgelerde **c**'nin veya **b**'nin ikinci turdan çekilmesi şartıyla, pekala **d** örnek aldığımız bölgede ikinci turdan **c** lehine çekilebilir. Bu çekilme kendi seçmeni tarafından da desteklenecektir çünkü **a**'yı hiç istememektedirler (ya da en az tercih etmektedirler)¹.

Yazarların İki Turlu sistemi diğerlerine oranla daha az irdelemeleri, üstelik irdeleyen de siyaseten kabul edilemez dar varsayımlara hapsetmeleri tesadüf değildir. Aksiyomlara dönüştürülen ahlaki ilkelerin nesnel kıstaslar haline getirilebilmesi ve matematiksel ispatların yapılabilmesi bu kısıtlayıcı varsayımları gerektirmektedir. "**Birinci turun sonuçları belli olmuştur şimdi herkes yeniden düşünün**" dediğimiz andan itibaren siyaset başlamakta ve bu siyaseti aksiyomatik kalıplara dökmek çok zorlaşmaktadır.

2. Güçlü Partinin Yapay Bölünme Taktiği

İkinci olarak partilerin bölünmeye teşvik edilmesi konusunu ele almak istiyorum. Bu konuyla ilgili bölüm çalışmanın siyaseten en zayıf bölümüdür. Konu, birinci turda en yüksek oya sahip partinin aldığı oyların yarısı, ikinci en yüksek oya sahip partinin oylarından fazla ise, bu partinin yapay bir şekilde bölünerek ikinci tura ikisiyle birlikte kalarak kazanmayı garantilemesidir; Örnek 1'de **a** seçimden önce ikiye bölünmekte, bölümlerin her biri 23 oy alarak ikinci tura kalmakta, diğer partiler ise elenmektedir (s.127). Burada zımnen partinin bölünmesi ile seçmenin bölün-

¹ Aslında yazarların kavramsal ve matematiksel sistematikliğini bozmamak için "tercih" kavramını kullanıyorum. Yoksa seçmenin tüm partileri tercih sırasına sokması söz konusu olamaz. Belli bir tercih derecelendirilmesinden sonra karşı olduğu partiler olacaktır. Oysa, "tercih" sözcüğü derecesi çok az da olsa pozitif bir anlamla yüklü olmaya devam etmektedir. Bu konuya daha ileride döneceğiz.

mesi özdeş kabul edilmektedir. Asgarisinden onbinlerce seçmen bu yapay bölünmede parti disiplinine nasıl uyacaklardır? Kim gerçeğine kim yapayına oy verecektir? Bu soruları sormak bile siyaseten abesle iştigaldir. Verilen örnekte (Örnek 1) **a** partisi seçmeni 21/21 yerine 23/19 şeklinde bölündüğünde istenilen sonuç hasıl olmayacaktır. Ayrıca yapay bölünme taktiğine başvuracak parti birinci turda alacağı oydan, ki bu da yetmez, ikinci gelmesini beklediği partinin alacağı oyun iki katından fazlasını alacağından emin olmak zorundadır. Aksi takdirde olay bir kumardan ibaret olacaktır. Kaldı ki, bütün bunlar bilinse, seçmenin gerektiği gibi yönlendirilmesinin de yolları bulunmuş olsa, bu kez de diğer partilerin davranışlarını değiştirmeyeceklerinin garantisi yoktur. Aksine, böyle bir durumda diğer partiler arasında daha birinci turda ittifaklar kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir.

Daha fazla uzatmadan konunun salt matematik bir alıştırmadan ibaret olduğunu söylemekle yetinelim.

3. İki Turlu Sistemin Bazı Sözde "hastalıkları"

Çalışmanın sonunda yer alan ekler bölümünde (Ek B1 ve Ek B2) İki Turlu sistemin bazı "hastalıkları" gündeme getirilmektedir. Önce yazarların verdikleri örnekleri görelim.

Örnek 2

(3 parti ve 17 seçmen)

6 kişi	5 kişi	4 kişi	2 kişi
A	C	B	B
B	A	C	A
C	B	A	C

Aslında verilen örnek siyaseten uygun değildir çünkü sadece 3 parti yarışmaktadır. Oysa, İki Turlu sistemin konusu çok partili rejimlerdir. Bununla birlikte, bu örnekten yola çıkarak seçimin nasıl sonuçlandığına bakalım.

İki aday kuralına göre 2. tura **A** ve **B** kalmakta, bu turda **C** seçmenlerinin oyunu alan **A** seçimi kazanmaktadır. Sertel ve Kalaycıoğlu tekrar başa dönerek **B** seçmenlerinden son 2 kişinin tercihlerinde bir değişiklik olduğunu kabul ediyorlar.

Zaten **B** ve **A** arasında tereddüt eden bu iki seçmen yeni bir bilginin ışığında ilk tercihlerini **A** için kullanmaya başlamaktadırlar. Bu durumda, **A** ve **C** 2. tura kalmakta, bu turda **A** 8 oyda kalmakta, 9 oy alan **C** seçilmektedir. Oysa, sağduyuya göre **A**'nın seçilmesi beklenirdi, çünkü 1. dereceden oyunun artmasına rağmen, daha önce seçimi kazanırken şimdi kaybetmektedir. Durumun sağlıklı olmadığı ortadadır.

Şimdi, kuralı değiştirelim ve barajı geçen partilerin 2. tura kaldığını kabul edelim. Bu senaryoda her 3 parti de 2. tura kalacak, kazanma şansı en düşük olan ve 2. tercihleri **C** olan **B** seçmenlerinin davranışı sonucu belirleyecektir. Bu seçmenlerden biri **B**'de ısrar ettiği takdirde **A** ile **B** arasında eşitlik, ikisi **B**'de ısrar ettiği takdirde **A** kazanacak, dolayısıyla da "hastalık" tebarüz etmemiş olacaktır.

Son olarak yazarların Ek B.2'de (s. 239-240) verdikleri örneklerle kısaca göz atalım.

Örnek 3

1. seçmen	2. seçmen	3. seçmen	4. seçmen	5. seçmen
A	A	B	B	C
C	C	C	C	D
.	.	.	.	.

Bu örnekte sanki 4 parti seçimlere katılıyormuş izlenimi verilmektedir. Oysa **D** partisini hiç bir seçmen birinci dereceden tercih etmemekte, dolayısıyla siyaseten saçma bir durum ortaya çıkmaktadır; bu "partinin" kendi üyeleri bile bu partinin seçmeni değildir. Sonuçta geriye 3 parti kalmaktadır ve her üçü de barajı aştığından ikinci tura kalacaklardır. Bu durumda ya **B** ile **C** ittifak yapacaklar ve ikisinden biri seçilecek ya da ittifak yapmayı reddedecekler ve **A** seçilecektir. Sonuç gene siyasete kalmaktadır. **İki aday** kuralı altında ise, çok yüksek 2. dereceden tercih oyu olan, bu nedenle de yazarlara göre üzerinde büyük çoğunluğun kolaylıkla uzlaşabileceği **C** adayı baştan elenmektedir.

Örnek 4

35 kişi	33 kişi	16 kişi	16 kişi
A	B	C	C
C	C	D	D
E	E	E	E
F	F	F	F
D	D	B	A
B	A	A	B

Bu örnek öncekinden biraz daha saçmadır çünkü **D**, **E** ve **F** partileri kendi üyeleri tarafından bile tercih edilmemektedir. **İki aday** kuralı uygulandığında 1. ve 2. dereceden en yüksek oya sahip olan **C** baştan elenmektedir. Oysa, klasik İki Turlu sistemde **C** de 2. tura kalacağından sonuç itifaklara kalacaktır.

EK: 2 ÇOĞUNLUKÇU UZLAŞI SİSTEMİNİN BAZI ZAAFLARI

Çoğunlukçu Uzlaşi sistemi değişik partiler rejiminde ve farklı büyüklükteki seçim bölgelerinde yazarların tanımladıkları aksiyomlar itibariyle tercih edilir olsa da, siyaseten her zaman kabul edilebilir ya da anlamlı sonuçlar verir mi? Bu soruya yanıtımız hayırdır. Bu bölümde Çoğunlukçu Uzlaşi sisteminin ortaya çıkardığı sonuçlar (parlamento bileşimi) açısından bir değerlendirmesini yaparak, kimi durumlarda siyasal paradokslar yarattığını göstermek istiyorum.

Belirtmek isterim ki, bu sistem başkanlık seçimlerinde (örneğin belediye başkanları) aşağıda incelenecek zaaflardan “seçimin sonuçsuz kalması olasılığı” dışında muafır. Ayrıca, İki Turlu sistemin, başkanlık seçimlerinde “ikinci turda iki aday” kuralından kaçınamaması nedeniyle, Çoğunlukçu Uzlaşi’nin bu tür seçimlerde daha iyi sonuç vereceği kanaatindeyim.

Önce partiler rejimi açısından iki farklı durum tanımlamak istiyorum. Birinci durumu, az sayıda ($p=3$) partinin yarıştığı, bunlardan ikisinin güçlü (1. dereceden yüksek tercih alan) merkez sağ ve merkez sol partiler olduğu, üçüncü partinin de küçük (1. dereceden düşük tercih) ılımlı (2. dereceden yüksek tercih) bir parti olduğu partiler rejimi olarak tanımlayalım. İkinci durumu ise, çok partili ($p=8-10$) ve içinde anti-sistem (2. dereceden tercih alamayan) bir parti barındıran bir partiler rejimi şeklinde tanımlayalım.

Birinci durumda Çoğunlukçu Uzlaşi, **küçük** ama **ılımlı** partinin, bir başka deyişle merkeze yakın partinin, küçük seçim çevreleri esas alındığında siyaseten kabul edilemeyecek ölçüde **tahakkümüne** yolaçacaktır. İkinci durumda ise karşılaşılan sorunlar farklıdır. Seçim çevreleri az sandalyeli ($k = 1/2$) olduğunda **anti-sistem** parti güçlü olduğu durumlarda bile parlamentodan dışlanabilmektedir. Bir diğer sorun da, tüm seçmenlerin en azından 2. dereceden sonra tercih belirtmeyi reddettikleri takdirde, seçimin sonuçlanmaması ihtimalidir.

1. Küçük İlımlı Parti Tahakkümü

İlk olarak bir numaralı partiler rejimini ele alalım ve ortalama bir seçim bölgesinde oy dağılımının aşağıdaki Örnek 1’de olduğu gibi kabul edelim.

Örnek 1

Üç parti: **a,b,c**- 100 seçmen

	a	b	c
1. tercih	49	40	11
2. tercih	7	4	89

Bu temel örnekten yola çıkarak önce Dar Çoğunlukçu Uzlaşısı'nın (sandalye sayısı $k=1$) sonuçlarına bakalım.

Bu bölgede 1. derece oyların sonucunda hiç bir aday seçilememektedir (rasyonel Droop kotası $D=50$). 2. dereceden oylarla 1. dereceden oylar toplandığında açık bir farkla **c** başa geçmekte ve bu partinin adayı seçilmektedir.

Şimdi bu durumun uç bir alt versiyonuna bakalım. Diğer seçim bölgelerinde de bu örnekte olduğu gibi hiç bir partinin %50'yi aşmadığını ve ne **a** ne de **b**'nin 2. ve 1. dereceden oylarının toplamının **c**'nin oylarının toplamını geçmediğini varsayalım. Bu durumda **c** parlamentodaki tüm sandalyeleri kazanacaktır. Bu senaryoya **küçük ılımlı partinin mutlak tahakkümü** adını verebiliriz.

Yakından bakıldığında varsayımların hiç de abartılı olmadığı görülecektir. Nitekim, merkez sağ ve merkez sol seçmenin ikinci tercihlerinin, istisnalar dışında, birbirlerine yönelmesinden çok, her ikisine de yakın olan ılımlı **c** partisine yönelmesi son derece doğaldır. Diğer varsayım olan hiç bir bölgede **a** ve **b** partilerinin %50'yi aşamaması biraz abartılıdır. Doğaldır ki bazı bölgelerde bu iki büyük partiden biri çoğunluk oyu alabilir. Ancak, **a** ve **b** partilerinin güçleri birbirine yakınsa, **c** partisi de marjinal bir oya sahip değilse ve seçim bölgelerinin çoğunluğu sağın çok güçlü (%50 ve fazlası), solun çok güçlü olduğu bölgeler şeklinde ayrılmıyorsa, bu durumda da **c** parlamentoda çoğunluğu sağlayacaktır. Bu senaryoya da **küçük ılımlı partinin tahakkümü** adını verebiliriz.

Bu son durum oldukça yüksek bir olasılıktır. Örneğin, uzun yıllar Hristiyan Demokrat, Sosyal Demokrat ve Liberal partinin yarıştığı Federal Almanya'da salt Çoğunlukçu Uzlaşısı uygulanmış olsaydı (yani parlamentonun bir bölümünün liste usulü nisbi seçimle belirlendiğini unutursak), yukarıdaki sonuç gerçekleşecekti. Liberal parti parlamentoda büyük bir çoğunluğa sahip olacaktı. Herhalde böyle bir sonucun siyaseten anlamlı ve kabul edilebilir olduğu iddia edilemez.

Bu tuhaf sonuç acaba dar bölge nedeniyle mi ortaya çıkmaktadır? Yazarların da dar bölgeye siyasal itirazları olduğuna göre dar bölgeden en küçük geniş böl-

geye geçelim ve $k=2$ kabul edelim. Bu yeni çerçevede sistem Örnek 1'e göre **a** ve **b**'nin adaylarını seçecekti. ılımlı küçük **c** partisi hiç bir bölgede %34 oyu yakalayamadığı takdirde (ki partinin tanımı icabı bu oranı yakalaması çok zordur) parlamentoda hiç temsil edilmeyecektir. Eğer **a** ve **b** partileri hiç bir bölgede %67 oyu aşamamışlarsa tüm bölgelerde mevcut iki sandalyeyi bu partiler eşit bir şekilde paylaşacak, dolayısıyla parlamentoda tam bir blokaj söz konusu olacaktı. Ya da bu iki partiden hangisi daha çok seçim bölgesinde %67 barajını yakalamışsa o parti az bir farkla da olsa parlamentoda çoğunluğu sağlayacaktı. Ancak, ilginç olan bu şekilde çoğunluk sağlayan partinin en yüksek oy oranına sahip parti olması gerekmediğidir. Pekala **a** partisi parlamentoda çoğunluğu alırken **b** partisi de genelde en yüksek oyu almış olabilir; yeter ki seçim bölgeleri eşit olmasın ve **a** partisi küçük bölgelerde %67 oranını yakalamış olsun. Bu sonuçların da siyaseten anlamlı ve kabul edilir olup olmadığını okuyucu takdir edecektir.

Şimdi $k=3$ kabul edelim. Örnek 1'deki oy dağılımına göre sonuç **a b c** olacaktır. Diğer bölgelerde de çok miktarda aynı sonuç, az miktarda da **a a b** ve **a b b** şeklinde sonuçlar çıkacağından (merkez sağ/merkez sol partinin % 50'yi geçtiği bölgeler), parlamentoda her üç parti de temsil edilecek ve sonuçta iki partili bir koalisyon oluşacaktır. Temel bir sorun gözükmemektedir. $k=4$ olduğunda normalde benzer bir sonucun çıkmasını beklememiz doğaldır. Oysa, sonuç **a a b b** şeklindedir. Seçim çevresi bir sandalye büyüyünce **c** partisi temsil edilmez duruma gelmiştir. Yazarların sevdiği deyimle, üzerinde en çok uzlaşma olan parti hiç sandalye kazanamamaktadır!

Somut siyasal durumlardan uzaklaşmak pahasına örneğimizi değiştirelim ve **yazarların kullandığı bir örneği** ele alalım: Birbirine yakın oy alan 4 parti olsun ve $k=3$ olmaya devam etsin. Ortalama seçim bölgesinde oyların aşağıdaki gibi dağıldığını kabul edelim¹.

¹ Bu örnek, Çalışmada s. 158'de yer alan Tablo 9 1'deki örnek çok az değiştirilerek oluşturulmuştur. Bu değişikliğin nedeni yazarların kullandıkları örnekte teknik bir hatanın yapılmış olmasıdır. $k=3$ olduğu durumda, c partisi de aslında bir sandalye kazanmakta ve sonuç **a b c** şeklinde tecelli etmektedir. Oysa, çalışmada bu sonuç a b b şeklinde yer almaktadır (Bkz. Tablo 9 4, s. 167). Yazarlardan M. Sertel de bu hatayı kabul ederek örneği kendisi yukarıda verilen şekilde değiştirmiştir.

Örnek 2

Dört parti: **a, b, c, d**-100 seçmen.

	a	b	c	d
1. tercih	31	23	24	22
2.tercih	0	76	24	0

Bu seçim bölgesinde Çoğunlukçu Uzlaşısı uygulandığında sonuç **a b b** şeklindedir. Eğer diğer bölgelerde de oylar örneğe kıyasla büyük ölçüde homojen bir şekilde dağılmışsa, bölgelerin çoğunluğunda aynı sonuç çıkacağından, parlamentoda gene, artık "küçük" sıfatını kullanamayacağımız, **ılımlı b partisinin tahakkümü gündeme gelmektedir**. Bu sonuç daha önceki sonuçlara göre daha tartışmalıdır. Nihayet birbirine denk partiler arasından, en ılımlı ya da diğer üç partiye de en yakın mesafede olanı (en çok 2. tercih oyu alan) parlamentoda büyük bir çoğunluk kazanmaktadır. Buna karşılık **b** partisine 1. dereceden tercihler itibariyle denk olan **c** ve **d** partileri hiç sandalye kazanamamaktadır. Bu noktada sözü siyaset bilimcilerle bırakmakta yarar var.

Görülüyor ki, **k** ne kadar küçük bir sayı olursa, parti adedi de sınırlıysa, siyaseten o kadar anlamsız ve kabul edilemez sonuçlarla karşılaşırız. Öyleyse **k**'nın yüksek olduğu durumlara da bir göz atalım.

Okuyucu, $k=6$ olduğu bir durumda, Örnek 1'e Çoğunlukçu Uzlaşısı yöntemini uyguladığında sonucun **a a a b b c**, $k=5$ olduğunda da sonucun **a a b b c** şeklinde olduğunu görecektir. Örnek 2' de $k=5$ aldığımızda ise sonuç **a b b c d** şeklindedir. Aslında, yazarların da vurguladığı gibi sandalye sayısı arttıkça sonuçlar nisbi temsili daha fazla yakınsamaktadır. Dolayısıyla, sistem de siyaseten anlamlı ve kabul edilebilir (belirlenecek aksiyomlara göre) olmaya yönelmektedir.

Demek ki, **k** 5'e eşit ya da büyük olduğunda açıkladığımız siyasal paradokslar gündemden düşmektedir. Ancak, sorunların tümüyle ortadan kalktığını söyleyemeyiz. Türkiye'de milletvekillerinin iller temelinde belirlenmesi tarihsel bir gelenektir ve bu bağlamda yerelliğin büyük önemi vardır. Eğer bu gelenekten vazgeçilmeyecekse, illerimizin belirli bir kısmı $k=2/3$ niteliğinde seçim bölgeleri oluşturacaktır. Dolayısıyla, bu bölgelerde incelediğimiz paradokslar gündeme gelebilecektir. Yok eğer, bütün seçim bölgelerini belli bir büyüklükte belirleme kararı alınırsa, o zaman da küçük iller birleştirilmek zorunda kalınacak ve aday listeleri oluşturulur-

ken de kızılca kıyamet kopacaktır; hangi ilin/illerin hemşehrisi aday/adaylar liste başına yerleştirilecek? Günün birinde parti kurmaları bu soruyla karşı karşıya kalırlarsa, yazarlarımız da o zaman küçümsedikleri yerellik olgusunun ne kadar önemli olduğunu gözlemlemek fırsatını bulacaklardır.

2. Temsil Sorunu ve Tercih Dereceleri

Şimdi daha önce tanımladığımız ikinci tip partiler rejimini, yani içinde bir anti sistem parti barındıran ve hiç bir partinin hakim parti konumunda olmadığı çok partili bir rejimi ele alalım.

Bu çerçevede sisteminin zaafı farklı alanlarda ortaya çıkmaktadır. Üzerinde çalışacağımız ortalama seçim bölgesi örnek 3'deki gibi olsun.

Örnek 3

Sekiz parti: **a, b, c, d, e, f, g, h** - 100 seçmen

	a	b	c	d	e	f	g	h
1.tercih	20	18	15	12	10	10	10	5
2.tercih	5	20	20	30	5	5	5	10
3.tercih	0	30	30	25	0	0	0	15

Bu oy dağılımında, dar bölgede ($k=1$), hatta en küçük geniş bölgede ($k=2$) Çoğunlukçu Uzlaş sistemi **a** partisine (anti-sistem parti) hiç temsilci vermemektedir. Eğer diğer bölgelerde de **a** partisinin 1. ve 2. dereceden oylarının toplamı %34'e ulaşmıyorsa bu parti parlamentoda hiç temsil edilmeyecektir. Adaletle dair mülahazalar bir yana, 1. dereceden en yüksek oyu alan bir anti-sistem partinin parlamentoda temsil edilmemesi istikrar açısından son derece sakıncalıdır.

Durum, $k=3$ olduğunda değişmeye başlayacak (sonuç **b c a** şeklindedir) ve bu sakınca ortadan kalkacaktır.

Ancak küçük illerde ($k = 2$) ortaya çok tuhaf bir durumun çıktığı ortadadır. Bu illerde anti-sistem parti hiç temsil edilmemekte, buna karşılık diğer illerde temsil edilmektedir. Bu durumda küçük il üretme makinasının büyük bir hız kazanmasını beklemeliyiz!

Çok partili rejime Çoğunlukçu Uzlaş uygulandığında ortaya çıkan diğer bir so-

run da, seçimin sonuçlanabilmesi için seçmenlerin çok büyük bir bölümünün 3. ve 4. dereceden tercihler belirtme zorunluluğudur.

Yazarlar hiç tartışmadan tüm seçmenlerin birden fazla tercihleri olduğunu kabul etmektedirler. Bu varsayım bir bakıma sisteminin küçük seçim bölgelerinde işleyebilmesi için teknik bir zorunluluktur. Nitekim, $k=4$ olduğu, parti sayısının da 8-10 olduğu durumlarda, 3. dereceden, hatta 4. ve 5. dereceden tercihlere başvurma zorunluluğu ortaya çıkabilmektedir. (Bkz. s. 189)

Oysa, bu durum hiç de doğal değildir. Çok partili bir rejimde her seçmenin 2. dereceden bir tercihinin olduğu nisbeten kabul edilebilir. Nisbeten diyorum çünkü anti-sistem partinin çekirdek seçmenlerinin 2. dereceden tercihlere sahip olacakları çok kuşkuludur. Bu istisnalar bir yana, genelde 2. dereceden sonra tercih belirtmeyi reddeden seçmen sayısı geometrik dizi şeklinde artacaktır. 4. dereceden tercihe sahip seçmen sayısının küçük bir azınlık oluşturacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin standart bir sol seçmenden, eğer yarışta sadece iki sol parti varsa, 3. dereceden tercihinin ifade etmesini bekleyemeyiz. Çünkü konu artık olumluluk yüklü olan "tercih" kavramının kapsamından çıkmaktadır. Bu seçmen önce "kayıtsız" (3. derecede) daha sonra da (4. ve 5. derecelerde) açıkça olumsuz bir tavır içinde olabilir. Dolayısıyla, 2. dereceden sonra tercih açıklamayı reddedecektir.

Böyle bir durumda Çoğunlukçu Uzlaş sistemi bir çıkmazla karşı karşıya kalabilir. 2. dereceden sonra tercih oyları hızla azalacağından, kimi bölgelerde, örneğin 4. ve 5. dereceden tercihlerin değerlendirmeye alınması gereken seçim bölgelerinde, sonuç almak için gereken derece düzeyi de hızla artacak, sonunda çözüm kümesi boş bir küme haline gelebilecektir.

Bir örnekle bu olasılığı daha kolay açıklayabiliriz. Örnek 3'ün bir versiyonunu (2. derece oylarını değiştirerek) temel alalım. Ek olarak, seçmenin % 40'ının (yüzer gezer seçmen) 3. dereceden tercihleri olduğunu, 4. dereceden tercih belirten seçmen sayısının da % 15 ile sınırlı olduğunu kabul edelim. 5. dereceden tercih yapan seçmen sayısının ise tamamen ihmal edilebilir olduğunu varsayıyoruz. Şimdi örnek 4'ü görelim:

Örnek 4

	a	b	c	d	e	f	g	h	oy t.
1.te.	20	18	15	12	10	10	10	5	100
2.te.	5	8	8	10	15	15	15	20	100
3.te.	0	4	5	6	6	7	7	5	40
4.te.	0	1	2	3	2	2	2	3	15

$k = 2$ aldığımızda yukarıdaki oy dağılımına sahip bir bölgede seçim sonuçlanamamakta çünkü hiç bir parti $100/3$ olan **rasyonel droop kotasını** 4. dereceden oyların sayımı sonunda dahi dolduramamaktadır. Durum $k = 3$ olduğunda 2. dereceden oylarda **önemli bir** eksiklik yoksa çözüm vardır.

Doğal olarak $k=1$ olduğunda, yani herhangi bir başkanlık seçiminde, bu durum fazlasıyla geçerlidir

* * *

Buraya kadar yaptığımız irdellemeleri toparlayacak olursak, gerek birinci türden gerek ikinci türden partiler rejiminde, sandalye sayısı yeterince büyük olmadığı takdirde Çoğunlukçu Uzlaş sistemi siyasal açıdan paradoksal sonuçların ortaya çıkması riskini taşımaktadır. Bu durumda, sisteminin ancak yeterince geniş (tüm riskleri ortadan kaldırmak için **k**'nın en az 5 olması gerektiği anlaşıyor) seçim çevrelerinde uygulanmasının dikkate değer olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Kaldı ki, yazarlar da, kesin bir biçimde ifade etmeseler de, böyle bir yaklaşımdan yana oldukları izlenimini vermektedirler.

Ancak bu kez de, yani seçim çevreleri genişledikçe, milletvekillerinin iller temelinde belirlenip belirlenmeyeceği sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun siyaseten çözümlendiğini kabul etsek bile, bölge genişledikçe sisteminin giderek nisbi temsilin çeşitli varyasyonlarına yaklaştığını belirtmek istiyorum. Hatta uç bir durumda, tüm ülkeyi tek bir seçim bölgesi ($k=550$) olarak kabul edersek, Çoğunlukçu Uzlaş ile Artık Oylu Nisbi Temsilin sonuçları arasında hemen hemen hiç bir fark kalmamaktadır.

Son tahlilde, eğer Çoğunlukçu Uzlaş sistemi kabul edilecekse nisbi temsile yöneltilen genel eleştirileri de dikkate almak gerekmektedir. Örneğin, parlamentonun çok parçalı yapısı nedeniyle koalisyon kurma gücü, küçük partilerin anahtar

---

rolleri nedeniyle aşırı siyasal ağırlık kazanmaları gibi eleştiriler bu sistem için de geçerli olacaktır. Belki tek fark, seçim çevreleri çok geniş tutulmadığı, yani 2. dereceden oylarla belirlenecek sandalye sayısının oranının yüksek olduğu durumlarda, Çoğunlukçu Uzlaşî sisteminin **ılımlı** partilere sistematik olarak prim vermesidir. Bu özellik siyasal bir tercih konusu olabilir.

EK 3: ÜLKE BARAJLI D'HONT SİSTEMİNİN (Kasım 1995) PARLEMENTONUN BİLEŞİMİNE ETKİLERİ

Kasım 1995'de kabul edilen ve halen yürürlükte olan seçim sisteminin partilerin tahmini oy oranlarına bağlı olarak parlamentonun bileşimini nasıl oluşturduğunu bir **simülasyon modeli** aracılığı ile incelemek olanaklıdır. 24 Aralık 1995 genel seçimleri öncesi İTÜ Endüstri Mühendisliği Bölümü Araş. Görevlisi Erhan Bozdağ ile birlikte geliştirdiğimiz bu tür bir modeli kullanarak, mevcut sistemin yapılacak ilk genel seçimde ne tür bir koalisyona seçenekleri kümesine izin verdiğini belirleyebiliriz. Bu tür bir çalışma aynı zamanda partilerin optimal stratejileri konusunda da ışık tutmaktadır.

1. Simülasyon Modeli

Kullanılan simülasyon modelinin temel varsayımı, yapılacak ilk genel seçimlerde partilerin mevcut seçim çevrelerinde alacakları nisbi oy oranlarının, 24 Aralık 1995 genel seçimlerindeki gibi olacağıdır.

Model her senaryoda, her partinin ülke genelindeki tahmini oy oranlarını, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde seçim çevrelerinde gerçekleşen nisbi oy ağırlıklarına göre dağıtmakta ve seçim yasasının kurallarını dikkate alarak her seçim çevresinin sandalyelerini partilere tahsis etmektedir.

Okuyucu, seçim çevrelerinde nisbi oy oranları değiştiği takdirde simülasyon modelinin sonuçlarının güvenilirliğini haklı olarak merak edecektir. Hemen belirtmeliyim ki, seçim çevresi düzeyindeki oy oranları değişimleri, partilerin toplam milletvekili sayılarını çok az etkilemektedir. Nitekim, modelin ilk denemesi Aralık seçimlerinden önce, 1994 İl Genel Meclisi nisbi oy yapısı esas alınarak yapılmıştır (Bkz. Milliyet Gazetesi-Entellektüel Bakış, 20 Aralık 1995). Bu çalışmada yer alan 6 nolu senaryodaki genel oy dağılımının seçim sonuçlarına oldukça yakın olduğu gözlemlenmiştir:

Senaryo no 6:	ANAP*	DYP	MHP	RP	CHP	DSP	Diğer
Oy Oran.(%)	(19)	(19)	(09)	(22)	(13)	(13)	(05)
Sandalye say.	126	127	-	160	75	62	-

* **BBP**'nin oyları eklenmiştir.

Görüldüğü gibi sonuçlar oldukça tatmin edicidir. Ama modelin esas sınavını, seçim çevresi düzeyinde nisbi oy oranlarını değiştirmeden 24 Aralık seçimlerinin ülke genelindeki oy oranları ile yapmak gerekiyordu. Nitekim, kimi partilerin (özellikle DYP ve CHP) seçim çevreleri düzeyinde oy oranları 1994 İl Genel Meclisi seçimlerine göre dikkate değer değişimler göstermişti. 24 Aralık sonuçları uygulandığında sandalye sayıları şöyledir:

	ANAP	DYP	MHP	RP	CHP	DSP	Diğer
Oy Oran.(%)	(19.6)	(19.2)	(8.2)	(21.3)	(10.7)	(14.6)	(6.4)
Sandalye say. (Model)	134	132	-	156	54	74	-
Sandalye say. (Seçim)	132	135	-	158	49	76	-

Simülasyon modeli, partilerin ülke genelindeki oy oranlarını seçim çevrelerine 1994 İl Genel Meclisi seçimlerinin seçim çevrelerindeki nisbi oy oranlarına göre dağıtmasına rağmen, standart hata son derece düşük çıkmaktadır. İlk yaklaşımda biraz şaşırtıcı gibi duran bu sonucun temel nedeni, kimi bölgelerde oy oranları göreceli olarak yükselen partilerin diğer bölgelerde göreceli olarak gerilemeleridir (her partinin toplam oy oranı 100 olarak kabul edildiği için). Dolayısıyla, bölgeler arası oy dağılımında önemli değişiklikler olduğunda, modelin seçim çevreleri düzeyindeki standart hatası yükselmekte, buna karşılık, artı ve eksi sandalyeler büyük ölçüde birbirlerini karşıladığından, toplam sandalye sayısındaki hata çok düşük çıkmaktadır.

Sonuç olarak kullanılan simülasyon modelinin, yürürlükte olan seçim sisteminin doğurduğu parlamento bileşimlerini oldukça sadık bir biçimde yansıttığını söyleyebilirim.

2. Siyaseten Anlamlı Senaryolar

Simülasyon modelimiz aracılığı ile siyaseten anlamlı kimi varsayımlar altında, yürürlükteki seçim sisteminin sunduğu parlamento bileşimi seçeneklerini, dolayısıyla hükümet türü seçeneklerini inceleyebiliriz.

Çeşitli senaryoları, her biri temel bir varsayıma karşılık gelen 8 grupta toplayabiliriz. Bu varsayımlar şöyle özetlenebilir:

- 1- Önde gelen 6 parti % 10'luk ülke barajını aşıyor.
- 2- MHP barajı aşamıyor.
- 3- MHP ve CHP barajı aşamıyor.
- 4- RP'yi tek başına iktidar yapan asgari oy oranı.
- 5- ANAP'ı tek başına iktidar yapan asgari oy oranı.
- 6- DYP'yi tek başına iktidar yapan asgari oy oranı.
- 7- RP-MHP'yi tek başına iktidar yapan asgari oy oranı.
- 8- Anayol'u (DYP-ANAP) tek başına iktidar yapan asgari oy oranı.

Senaryolar

	ANAP	DYP	MHP	RP	CHP	DSP	Diğer
1a.	(19.5)	(19.5)	(10.5)	(21)	(10.5)	(14.5)	(4.5)
	122	121	49	143	44	71	-
1b.	(21.75)	(21.75)	(10.5)	(18)	(11)	(13)	(4)
	138	139	50	116	45	62	-
2.	(20)	(20)	(9)	(20)	(11)	(14)	(6)
	138	139	-	149	52	72	-
3.	(18.8)	(18.8)	(9)	(23.4)	(9)	(15)	(6)
	137	141	-	185	-	87	-
4a.	(13)	(13)	(9)	(35)	(10.5)	(14.5)	(5)
	71	76	-	276	47	80	-
4b.	(11.4)	(11.4)	(10.5)	(37.7)	(10.5)	(14.5)	(5)
	54	53	50	276	46	71	-
5.	(37)	(3)	(9)	(21)	(10.5)	(14.5)	(5)
	278	-	-	148	48	76	-
6.	(4)	(36)	(9)	(21)	(10.5)	(14.5)	(5)
	-	276	-	157	44	73	-
RP+MHP							
7a.	(19.6)	(19.2)		(29.5)	(10.7)	(14.6)	(6.4)
	115	112		215	40	68	-
7b.	(16.2)	(16.2)		(39.5)	(10.5)	(14.5)	(4)
	82	94		276	38	60	-
ANAP+DYP RP+MHP							
8.		(41.8)		(27.3)	(10.5)	(14.5)	(6)
		276		173	37	64	-

1. Önde gelen 6 parti ülke barajını aşıyor.

Bu senaryonun ilk versiyonunda (1a) oyların, MHP hariç, 95 seçimlerindeki gibi dağıldığı kabul edildiğinde, mutlak çoğunluk olan 276 sandalye ancak 3 partinin bir araya gelmesi ile olanıktır. Sonuçta **3 partiden oluşan** sağ nitelikli ya da en azından sağ ağırlıklı bir **koalisyon hükümeti** kurulmaktadır.

İkinci versiyonda (1b) ANAP ile DYP'nin birlikte mutlak çoğunluğu yakalayabilmeleri için almaları gereken asgari oy oranı araştırılmıştır. Bu oran % 43.5 çıkmaktadır. 95 seçimlerine göre iki merkez sağ parti toplam oy oranlarını en az 4.3 puan arttırmak zorundadırlar. Bu artışını RP'den (3 puan) ve bir miktar da merkez sol ile Diğer'den sağladıkları kabul edilmektedir.

2. MHP ülke barajını aşamıyor.

Bu senaryo MHP'nin bir kez daha tek başına seçimlere girdiği ve bir kez daha yanıldığı varsayımına dayanmaktadır. Bu durumda merkez-sağ mutlak çoğunluğu % 40 oy oranından itibaren yakalayabilmektedir. Daha az da olsa bu iki partiye yine oy artışı gerekmektedir. Ama daha önemlisi, MHP'nin durumunu riskli gördüğü takdirde ittifak için çaba göstereceğinin çok yüksek bir ihtimal olmasıdır. Eğer merkez sağ partilerden biriyle analaşamazsa RP'ye yönelecektir. 91 Genel Seçimlerindeki ittifakın gerçekleşme durumunda, merkez-sağa gereken toplam oy oranı % 43.5'inde üzerine çıkmaktadır. Böyle bir perspektif karşısında DYP ya da ANAP'ın azami sandalye tavizi ile MHP ile ittifaka gitmesi beklenmelidir. Sonuçta yine **3 partili koalisyon** gündeme gelecektir.

3. MHP ve CHP ülke barajını aşamıyor.

Varsayımların siyasal gerçekçiliği bir yana, bu durumda DYP ile ANAP'a gereken toplam oy oranı % 37.6 ile 95 seçimlerindeki oy oranından daha düşüktür. Üstelik merkez sağ mutlak çoğunluğu RP'nin oylarında 2 puanlık bir artışa rağmen sağlayabilmektedirler. CHP'nin oylarında bir düşüş çok yüksek bir ihtimal olarak öngörülüyorsa, merkez sağ partilerin MHP ile ittifak yapmaya ihtiyaçları kalmamakta ve mutlak çoğunluğu yakalama ihtimalleri oldukça yüksek çıkmaktadır.

4. RP iktidarı için gereken asgari oy oranı.

RP'yi tek başına iktidar yapacak asgari oy oranı iki değişik varsayım altın-

da araştırılmıştır: MHP'nin barajı aşması ve barajın altında kalması. MHP barajı aştığı takdirde(4b), RP iktidarının asgari oy oranı % 37.7'dir. İkinci durumda (4a) ise, % 35 oy oranı RP'nin tek başına iktidar olmasına yetmektedir.

5. ANAP iktidarı için gereken asgari oy oranı.

Bu senaryoda MHP'nin barajı aşmadığı varsayılmıştır. ANAP'a gereken asgari oy oranı % 37'dir. Doğal olarak bu oran ancak, başta DYP ve MHP olmak üzere, sağ partilerin ANAP lehine büyük ölçüde oy kaybetmesi ile mümkündür.

6. DYP iktidarı için gereken asgari oy oranı.

Bu senaryo bir öncekinin simetrisidir. Model DYP'ye gereken asgari oy oranını % 36 olarak vermektedir.

7. RP-MHP koalisyon iktidarı.

Bu senaryoda MHP'nin kendi adına seçimlere girmeyerek adaylarının RP listelerinde yer aldığı varsayılmaktadır. MHP'nin 95 seçimlerinde aldığı oylar her seçim çevresinde RP'ye eklenmiş ve simülasyon modeli yeniden tasarlanmıştır. Bu koşullarda mutlak çoğunluk için gereken oy oranı % 39.5'tir. Dikkat edilirse bu oran RP'ye tek başına gereken asgari oranlardan daha yüksektir. Bununla birlikte, bu iki partinin oylarında önemli bir artış olduğu takdirde dikkate alınması gereken bir senaryo özelliği taşımaktadır. CHP barajın altında kaldığı takdirde bu asgari oy oranı daha düşük bir düzeyde belirlenecektir.

8. Anayol iktidarı.

Bu senaryoda DYP ile ANAP'ın **geçici bir seçim partisi** kurarak seçimlere tek parti çatısı altında girdiklerini kabul ediyoruz ve bu partinin oylarının DYP ile ANAP'ın oylarının toplamına eşit olduğunu varsayıyoruz. Buna karşılık MHP'nin de 7. senaryodaki gibi RP ile ittifak yaptığını öngörüyoruz. Bu çerçevede Anayol'u tek başına iktidar yapan asgari oy oranı % 41.8'dir.

Tabloda yer almamakla birlikte, CHP'nin % 9.5 ile barajın altında kaldığı, buna karşılık RP-MHP ittifakının % 29.6'ya yükseldiği durum da incelenmiş ve Anayol'a gereken asgari oy oranı % 41.4 bulunmuştur.

3. Genel değerlendirme.

Yürürlükteki seçim sistemi mevcut oy dağılımında **üçlü koalisyonları** ya da **dışardan destekli azınlık koalisyonlarını** dayatmaktadır. Yapılacak ilk genel seçime MHP'nin artık ittifaksız girmeyeceği düşünöldüğünde, **Anayol koalisyonun mutlak çoğunluğu** garantili yakalaması en az **% 42 oy** almasına bağlıdır. Bu oran DYP ile ANAP'ın seçimlere tek parti halinde girmesi ile mümkündür. Ayrı ayrı girdikleri takdirde ve MHP RP ile ittfak yaptığı durumda gereken asgari oy oranı % 44'ün üzerine çıkacaktır.

Bu oranların önemli ölçüde aşağıya çekilebilmesi (% 37 civarı) ancak CHP'nin barajı aşamaması ile olanaklıdır. Bu koşulun gerçekleşmesi de merkezsağın elinde değildir.

İki merkez sağ parti eğer işbirliğine devam etmek istiyorlarsa iktidar şanslarını yükseltmek için gelecek seçimlere **tek parti** çatısı altında girmek durumundadırlar. Ancak gereken asgari oy oranını yakalayamayacaklarını öngördükleri takdirde **MHP ile ittfak yapmaları kaçınılmazdır**. Böyle bir ittfak en basit şekliyle “oy birleştirmesi” şeklinde (Bkz. Milliyet Gazetesi-Entellektüel Bakış, 23 Ocak 1996) gerçekleştiğinde üç parti için toplam sandalye sayısını 304'e ulaştırmaktadır; Bu sonuç üç partinin oylarının firesiz toplanabildiği, buna karşılık DSP ile CHP'nin de oy birleştirmesine gittiği varsayımları altında geçerlidir. Bu durumda da sonucun **üç partili bir koalisyon** olduğunu ve siyasal olarak **Anayol hükümetinden** farklı bir programa sahip olacağını unutmamak gerekir.

EK: 4 İKİ TURLU SİSTEMİN DÜNYADAKİ UYGULAMALARI¹

İki Turlu sistem günümüzde birçok ülkede uygulanmaktadır. Sistemin uygulanışı, “Fransız versiyonu” diyebileceğimiz “Klasik” biçimyle olduğu gibi, “Nisbi Takviyeli” biçimiyle de gerçekleşmektedir.

Fransa’nın dışında sistemi benimseyen ülkeler genellikle 1960’larda bağımsızlıklarına kavuşan eski Fransız sömürgeleri olmuştur. İlginç olan bu ülkelere son yıllarda demokratik rejimlere geçiş yapan birçok Doğu Avrupa ülkesinin de katılmış olmasıdır. Bu tercihte, söz konusu ülkelerde demokrasi ile birlikte çok sayıda küçük ve orta boy partinin ortaya çıkmış olmasının rolü çok önemlidir.

İki Turlu sistemin farklı versiyonlarını 3 grupta toplayabiliriz:

- 1- Klasik İki Turlu Sistem.
- 2- Nisbi Takviyeli İki Turlu Sistem.
- 3- Orijinal Karma Sistemler.

1. Klasik İki Turlu Sistem

Klasik versiyonu uygulayan ülkelerin başında elbette Fransa gelmektedir. Bu versiyonu benimsemiş olan diğer ülkeler ise şunlardır: **Monako, Komorlar, Kongo, Gabon** (120 sandalyenin 111’ i İki Turlu seçimle, 9’u cumhurbaşkanının ataması ile belirleniyor), **Haiti, Mali, Makedonya, Moldavya, Ukrayna**.

Bu versiyonda parlamentodaki sandalye sayısı kadar seçim çevresi vardır; dar bölge. Dolayısıyla, her seçim çevresinde bir adet milletvekili seçilmektedir.

Klasik versiyon iki alanda ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir: Farklardan ilki, 1. turda mutlak çoğunluğu alan adayın seçilmiş sayılması için gereken seçime asgari katılma oranıdır. Bu oran Fransa’da % 25 ile en düşük rakam iken, Macaristan ve Vietnam’da % 50’ye yükselmektedir.

İkinci ve daha önemli bir farklılık, 2. tura katılmaya hak kazanan aday sayısı ile ilgilidir. Kimi ülkelerde 2. tura, 1. turda en çok oy alan iki adayın katılması öngörülürken (Haiti, Makedonya, Mali ve Moldavya), diğerlerinde ya katılım serbest olmakta ya da Fransa’da olduğu gibi kayıtlı seçmen sayısı-

¹ Bu ekte yer alan bilgiler, “Systemes Electoraux - Etude Comparative Mondiale”, Union Interparlementaire, Geneve 1993, adlı yayından derlenmiştir. Yayın 1992 yılında tamamlandığından, bu ekte yer alan ülkelerin seçim sistemleri bu tarih itibarıyla geçerlidir.

nın belli bir oranını aşmaya bağlanmaktadır. Ama sonuç olarak 2. tura ikiden fazla aday katılabilmektedir.

2. Nisbi Takviyeli İki Turlu Sistem

Bu karma yapı, İki Turlu Sistemi benimseyen Doğu Avrupa ülkeleri tarafından özellikle tercih edilmiştir. Nisbiliğin dozajı, yöntemi ve ülke barajı gibi seçim sisteminin diğer temel unsurları, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık zenginliğini okuyucuya aktarmak amacıyla bu 2. versiyonu uygulayan her ülkenin seçim sistemini özet olarak vermek istiyorum.

Arnavutluk

140 sandalyenin 100'ü dar bölgede, 2. turda ikiden fazla aday kuralı ile seçilmektedir. Kalan 40 sandalye ise partilerin ülke düzeyinde gösterdikleri listelerden nisbi yöntemle belirlenmektedir.

Nisbi seçim için ülke barajı % 4'tür.

Beyaz Rusya

360 sandalyenin 310'u dar bölgede, 2. turda iki aday kuralı ile seçilmektedir. Kalan 50 sandalye, yarı-kamusal nitelikteki kuruluşlar (Sendikalar vb.) tarafından seçilerek doldurulmaktadır.

Gürcistan

250 sandalyenin 125'i dar bölgede, 2. turda iki aday kuralı ile seçilmektedir. Diğer 125 sandalye ise partilerin ülke çapında gösterdikleri listelerden nisbi yöntemle belirlenmektedir.

Macaristan

386 sandalyenin 176'sı dar bölgede, 2. turda ikiden fazla aday kuralı ile seçilmektedir.

Kalan 210 sandalye ise esas olarak nisbi yöntemle ancak iki farklı düzeyde belirlenmektedir. Bu sandalyelerden 152'si 20 adet farklı büyüklükteki (nüfusa göre belirlenen) seçim çevresinde partilerin gösterdikleri listelerden kota usulü kullanan nisbi yöntemle, diğer 52 sandalye ise yine partilerin gösterdikleri ulusal listelerden mutlak nisbi yöntemle doldurulmaktadır.

Listeler için % 4 ülke barajı getirilmiştir. Dar bölgeler için baraj söz konusu değildir.

Milletvekilliklerinde boşalma halinde dar bölgelerde ara seçim yapılmakta, listelerden seçilen milletvekillikleri için ise ara seçim yoktur. Bu boşluklar, ölen ya da istifa eden milletvekilinin seçildiği listede bir alt sırada yer alan aday tarafından doldurulmaktadır.

Litvanya

141 sandalyenin 71'i dar bölgede, 2. turda iki aday kuralı ile seçilmektedir. 1. turda mutlak çoğunluk ile seçilebilmek için kayıtlı seçmenlerin % 40'ının katılım şarttır.

Kalan 70 sandalye ülke çapında milli listelerden nisbi yöntemle belirlenmektedir.

Milletvekilliklerinde boşalma halinde, dar bölgelerde ara seçim, milli listelerde ise bir alt sıradaki aday kuralı getirilmiştir.

3. Orijinal Karma Sistemler

Mısır, Moritanya ve Vietnam iki türlü yöntemi benimsemiş olmakla birlikte yukarıda açıklanan temel iki versiyondan bazı ilginç farklılıklar gösteren orijinal seçim sistemleri uygulamaktadırlar. Bu üç ülkenin seçim sistemlerinin ortak özelliği, dar bölgenin yanı sıra 2-3 sandalyeli seçim çevrelerini de kullanmalarıdır. Bu en küçük geniş seçim çevrelerinde 2. tur basit çoğunluğa göre sıralam yöntemiyle sonuçlandırılmaktadır.

Mısır

454 sandalyenin 444'ü, 2 sandalyeli 222 seçim çevresinde belirlenmektedir. Her iki adaydan birinin işçi ya da köylü olması zorunluluğu vardır. Bir başka deyişle iki kategori aday vardır. Seçmenler her iki kategori için ayrı oy kullanmakta, 1. turda mutlak çoğunluğu alan adaylar seçilmektedir. Eğer seçim sonuçlanmamışsa 2. tura her iki kategoriden en çok oy alan 2 aday katılmaktadır.

Kalan 10 sandalye cumhurbaşkanı tarafından atama yöntemiyle belirlenmektedir.

Moritanya

79 sandalye, çoğunuluğu tek sandalyeli dar bölgelerde olmak üzere 59 seçim çevresinde (her il bir seçim çevresi olmak üzere) iki türlü çoğunluk yöntemiyle belirlenmektedir. 1. turda seçilebilmek için mutlak çoğunluk gerekmekte, 2. turda basit çoğunluk, doğal olarak, yeterli olmaktadır.

Vietnam

395 sandalye, kısmen dar bölgelerden kısmen de 2-3 sandalyeli seçim çevrelerinden iki türlü çoğunluk yöntemiyle belirlenmektedir. 1. turda mutlak çoğunluk gerekmekte, 2. turda basit çoğunluk yeterli olmaktadır.